

**Západočeská univerzita v Plzni**

**Fakulta filozofická**

**Diplomová práce**

**Příbuzenství a sociální sítě u Bulharů  
v České republice**

**Tereza Hodlová**

Plzeň 2017

**Západočeská univerzita v Plzni**

**Fakulta filozofická**

Katedra antropologie

**Studijní program Antropologie**

**Studijní obor Sociální a kulturní antropologie**

**Diplomová práce**

**Příbuzenství a sociální sítě u Bulharů  
v České republice**

**Tereza Hodlová**

*Vedoucí práce:*

Mgr. Lenka Jakoubková Budilová, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

*Plzeň, duben 2017*

.....

## **Poděkování**

Ráda bych poděkovala vedoucí mé diplomové práce Mgr. Lence Jakoubkové Budilové, Ph.D. za její cenné rady a připomínky, ochotu a odborné vedení při jejím zpracování. Poděkování jistě patří i všem mým respondentům za jejich ochotu a trpělivost a v neposlední řadě také děkuji rodině a přátelům za podporu.

## Obsah

<b>1 ÚVOD .....</b>	<b>1</b>
<b>2 ČESKO – BULHARSKÉ VZTAHY V HISTORICKÉ PERSPEKTIVĚ.....</b>	<b>4</b>
<b>2.1 Úvod .....</b>	<b>4</b>
<b>2.2 Období starověku až po osmanskou nadvládu.....</b>	<b>4</b>
2.2.1 Příchod věrozvěstů na Velkou Moravu .....	4
2.2.2 Rozpad Velkomoravské říše a nadvláda Osmanů.....	5
<b>2.3 Období národního obrození.....</b>	<b>6</b>
<b>2.4 Druhá polovina 19. století až počátek 20. století .....</b>	<b>8</b>
2.4.1 Příchod bulharských studentů .....	8
2.4.2 Odchod Čechů do Bulharska.....	10
2.4.3 Období I. světové války a meziválečné období .....	13
2.4.4 Bulharští zahradníci.....	14
<b>2.5 Období II. světové války a poválečné období.....</b>	<b>17</b>
<b>2.6 Závěr.....</b>	<b>19</b>
<b>3 INTEGRACE A IDENTITA U BULHARŮ V ČR.....</b>	<b>20</b>
<b>3.1 Úvod .....</b>	<b>20</b>
<b>3.2 Otázka integrace .....</b>	<b>20</b>
<b>3.3 Otázka identity.....</b>	<b>22</b>
<b>3.4 Národní identita Bulharů .....</b>	<b>27</b>
<b>3.5 Bulharská identita v cizím prostředí .....</b>	<b>28</b>
3.5.1 Sdružování Bulharů v českých zemích.....	30

3.5.1.1	Historie bulharských sdružení v českých zemích...	31
3.5.2	Bulharské svátky.....	34
3.5.2.1	14.2. Trifon Zarezan.....	34
3.5.2.2	1.3. Baba Marta.....	35
3.5.2.3	Velikonoce .....	35
3.5.2.4	Vánoce .....	36
<b>3.6</b>	<b>Bulharská kuchyně .....</b>	<b>36</b>
3.6.1	Pokrmý a nápoje jako symboly kultury a identity .....	37
3.6.2	Příklad Balkánského poloostrova .....	38
<b>3.7</b>	<b>Závěr.....</b>	<b>40</b>
<b>4</b>	<b>TEORIE PŘÍBUZENSTVÍ .....</b>	<b>41</b>
<b>4.1</b>	<b>Úvod .....</b>	<b>41</b>
<b>4.2</b>	<b>Počátky příbuzenských teorií .....</b>	<b>42</b>
4.2.1	Vliv evolucionistů .....	43
4.2.2	Britská antropologická škola .....	44
4.2.3	Americká kulturní škola .....	44
4.2.4	Kulturní obrat .....	45
<b>4.3</b>	<b>Manželství.....</b>	<b>46</b>
<b>4.4</b>	<b>Rodina .....</b>	<b>47</b>
<b>4.5</b>	<b>Příbuzenství a příbuzenské vztahy u Bulharů v ČR.....</b>	<b>48</b>
<b>4.6</b>	<b>Závěr.....</b>	<b>49</b>
<b>5</b>	<b>SOCIÁLNÍ SÍŤ.....</b>	<b>50</b>
<b>5.1</b>	<b>Úvod .....</b>	<b>50</b>
<b>5.2</b>	<b>Vymezení pojmu sociální síť .....</b>	<b>51</b>

5.3	Získávání dat k analýze sociálních sítí.....	52
5.4	Sít'ové vazby .....	53
5.5	Vztah příbuzenství a sociálních sítí.....	53
5.6	Závěr.....	55
6	<b>METODOLOGIE .....</b>	<b>56</b>
6.1	Cíl výzkumu a výzkumné otázky.....	56
6.2	Výzkumný vzorek a lokalita výzkumu .....	56
6.3	Hypotézy .....	58
6.4	Metody výzkumu .....	58
6.4.1	Terénní výzkum .....	59
6.4.2	Zúčastněné pozorování .....	59
6.4.3	Pozorování.....	60
6.4.4	Rozhovory.....	60
6.4.5	Analýza rozhovorů .....	62
7	<b>PRAKTICKÁ ČÁST .....</b>	<b>63</b>
7.1	Představení výzkumného vzorku.....	64
7.1.1	Generace dětí (potomků).....	64
7.1.2	Generace starších Bulharů .....	66
7.2	Dílčí zjištění z výzkumu .....	71
7.2.1	Sféra příbuzenství.....	71
7.2.1.1	Problematika dvojí identity na principu duality domova.....	77
7.2.2	Sféra sociální .....	79
7.2.2.1	Spolková činnost.....	82
7.2.2.2	Bulharské svátky a tradice .....	84

<b>7.3 Bulharská kuchyně jako symbol identity, sociálních a příbuzenských sítí (vztahů) .....</b>	<b>85</b>
7.3.1 Úvod .....	85
7.3.2 Jednotlivé významy kuchyně .....	85
7.3.3 Symbolický význam bulharské kuchyně .....	86
7.3.4 Význam bulharských restaurací .....	91
7.3.5 Bulharské srazy .....	92
7.3.6 Komunikační význam kuchyně .....	92
<b>8 ZÁVĚR .....</b>	<b>95</b>
<b>9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ .....</b>	<b>99</b>
9.1 Elektronické zdroje .....	104
9.2 Citace archivu.....	106
<b>10 RESUMÉ .....</b>	<b>107</b>
<b>11 PŘÍLOHY .....</b>	<b>109</b>



## 1 ÚVOD

Téma migrace, emigrace, imigrace a další související pojmy jsou v poslední době aktuální a to především z hlediska toho, jak příchod migrantů ovlivňuje zemi, kam přichází. Nicméně ovlivnění nejsou jen obyvatelé cílové země, ale také samotní migranti. Jejich životy jsou zasaženy změnou, zapříčiněnou začleňováním se do nové společnosti, která je s větší, či menší radostí přijímá. Působení změn je tedy obousměrné. Ve své práci se však zaměřuji na životy zasažené změnou u imigrantů z Bulharska, kteří se v České republice rozhodli zůstat natrvalo a již nějakou dobu zde žijí.

Vlivem odchodu z rodné země jsou přistěhovalci nuceni čelit změnám souvisejících především s příbuzenskými vztahy, jelikož jejich rodiny zůstávají v Bulharsku a v České republice jsou postupně navazovány nové příbuzenské vztahy. Imigrace má však vliv i na jiné než pouze příbuzenské vazby. Jedná se o veškeré sociální vztahy, které také souvisí s tématem migrace, neboť v cílové zemi jsou navazovány kontakty a vazby zcela nové a je zajímavé sledovat jejich vznik a následné udržování. Ve své diplomové práci se tedy zajímám o to, jakým způsobem se mění příbuzenské a ostatní sociální vztahy mezi lidmi, kteří z nejrůznějších důvodů opustí na zbytek svého života rodnou zem. Jaký vliv má migrace na samotné aktéry a eventuálně jejich rodiny a samozřejmě se zajímám i o důvody a způsoby samotného odchodu a následného příchodu (a také začleňování) do České republiky. Důležité je zmínit, že v práci se nezajímám o analýzu příbuzenských a sociálních sítí ve smyslu přesného zmapování a určení těchto sítí, ale důraz je spíše kladen na subjektivně vnímanou situaci migrace (a případných změn s ní souvisejících) samotnými aktéry se záměrem na příbuzenské a sociální vztahy.

Českou republiku a Bulharsko pojí mimo jiné dlouholetá tradice migrace obyvatelstva z Bulharska do České republiky, ale také naopak.

S mnohaletou tradicí migrace souvisí samozřejmě ještě starší vztahy mezi oběma zeměmi a tak se ve své práci také zabývám historickým přehledem vzájemných vztahů. S procesem migrace a životem v nové zemi samozřejmě souvisí pojmy jako integrace či identita a tak se i těmito pojmy v diplomové práci věnuji.

Dlouholetá tradice vzájemných vztahů byla také posílena po II. světové válce díky uzavření smlouvy o pracovní výpomoci mezi mnohými podniky obou zemí. Na základě těchto smluv docházelo k předem dohodnuté výměně pracovníků, za účelem vyučení zaměstnanců v nových oborech, či pracovní výpomoci. Toto byl případ i podniku Škoda Plzeň<sup>1</sup> (což byl zaměstnavatel většiny mých mužských respondentů), kam každoročně přicházelo mnoho pracovníků ze zahraničí. Například mezi roky 1959 až 1961 bylo ve Škoda Plzeň zaměstnáno 187 pracovníků s cizím státním občanstvím (SOA v Plzni/ZVIL 1012) a v roce 1980 jich bylo již 534 (SOA v Plzni/ZVIL 740). Bulhaři vždy patřili k početnějším zahraničním skupinám zaměstnaným v tomto podniku a v západočeském kraji dokonce k té nejpočetnější zahraniční skupině. V roce 1979 jich bylo v západočeském kraji zaměstnáno 313 a v roce 1980 to bylo 249 osob (SOA v Plzni/ZVIL 1833, 740). Vzhledem k vysokým počtům bulharských pracovníků, není divu, že jejich hromadnější odchod měl poté podstatný vliv na stavy v některých odvětvích podniku. Nicméně i čeští pracovníci byli vysíláni do bulharských podniků (jedním z těchto podniků byl například závod ZTM Pernik), o čemž také vypovídají údaje v archivech. Například v roce 1960 bylo kladně vyřízeno a uskutečněno 42 žádostí o cestu do Bulharska (SOA v Plzni/ev. Č. 2047/VN).

Z důvodu dlouholeté tradice migrace obyvatel mezi státy a z toho plynoucích vzájemných vztahů je zřejmé, že Bulhaři představují početnou národností menšinu, jejíž počty se rok od roku zvyšují. Český statistický

---

<sup>1</sup> Původně se podnik jmenoval Škodovy závody a v poválečném období byl na chvíli přejmenován na Závody V.I.Lenina, nicméně vzhledem k tomu, že pod tímto názvem společnost nikdo neznal, vrátila se k původnímu názvu.

úřad (2016) uvádí, že podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů se v roce 2001 k bulharské národnosti přihlásilo 4363 lidí. V roce 2008 jich zde žilo 5 922 a k 31.12 2015 je to již 10 984. Ačkoli žijí Bulhaři po celé České republice, nejčastěji se usazují ve velkých městech jako je Praha, Brno, Ostrava, Plzeň, a další. V těchto městech vzniká řada bulharských institucí jako například kluby, školy, ale i restaurace, obchody atd.

Vzhledem k tomu, že v dnešní době již Bulhaři tvoří velmi početnou národnostní menšinu a také vzhledem k dlouholeté tradici vzájemných vztahů obou zemí a výměně obyvatel, myslím, že je dobré porozumět situaci jedince, který přichází do cizí země a porozumět případným změnám, které u něj a v jeho okolí nastávají.

## **2 ČESKO – BULHARSKÉ VZTAHY V HISTORICKÉ PERSPEKTIVĚ**

### **2.1 Úvod**

Bulharsko i Česko se odlišují v nejrůznějších aspektech jako je například kultura, geografická poloha, hospodářská orientace, náboženství a navzájem je od sebe dělí zhruba 1500 kilometrů. Ačkoli nelze říci, že by mezi zeměmi panovaly intenzivní vztahy po celou dobu jejich historie, lze konstatovat, že česko – bulharské vztahy mají dlouholetou tradici a je možné nalézt hned několik důležitých momentů jejich vzájemné interakce. Mezi takové momenty patří samozřejmě zprostředkování obchodu mezi zeměmi, kulturní výměna a především migrační pohyb obyvatelstva (Strohsová 2014). Historicky první zmínky o vztazích obou zemí pochází z období starověku, ale nejvýznamnějším obdobím pro vztahy obou zemí by se dalo označit 19. století.

### **2.2 Období starověku až po osmanskou nadvládu**

#### **2.2.1 Příchod věrozvěstů na Velkou Moravu**

První kulturní vztahy lze nalézt u našich a bulharských předků již v období starověku, tedy konkrétně v 9. století n.l. Velkomoravský kníže Rastislav I. vyslal roku 862 poselstvo k byzantskému císaři Michalovi III. s prosbou o zaslání biskupa, který by šířil křesťanství a křesťanskou kulturu na území Velké Moravy. Tamní obyvatelé sice již byli s církevním učením seznámeni, ale pravděpodobně z politických obav, které měl Rastislav I. ze stoupajícího vlivu Východofranské říše, tehdejší kněze, kteří byli s touto říší spojeni, vyhnal. K činu šíření křesťanství a křesťanské kultury byli tedy vybráni bratři sv. Konstantin – Cyril a sv. Metoděj, kteří hlásali hodnoty víry ve slovanském jazyce, jež byl tamním obyvatelům srozumitelný. Období, po které na území Velké Moravy působili, tedy v letech 863 – 867, by se dalo popsat jako éra kulturního,

hospodářského, politického i osvětového rozmachu a mělo pro tamější obyvatele nesmírný význam a velmi to ovlivnilo pozdější kulturní vývoj českých zemí z hlediska náboženského vyznání (Bečvářová 2009; Rychlík 2000). Po smrti Metoděje (885) měli jeho žáci na území Velké Moravy problémy. Na arcibiskupský post se totiž dostal dlouholetý Metodějův rival, Wiching, který byl na tomto území vedoucí latinského duchovenstva. Nakonec byli žáci knížetem Svatoplukem I. vyhnáni. Zázemí našli tři z nich u bulharského knížete Borise I., který jim poskytl ochranu. Je také nutné zmínit, že za Borisovy vlády bylo na území tehdejšího Bulharska vyznáváno křesťanství. Kliment, Naum a Angelarios se spojili s dalšími soluňskými žáky věrozvěstů Cyrila a Metoděje a navázali na jejich dílo a učení, které hlásali na území Velké Moravy. Tito žáci se stali prvními bulharskými křesťanskými učiteli. Zakládali kulturní centra, školy v Ochridsku, Plisce a v Preslavi (Bečvářová 2009). Řada institucí v Bulharsku nese dodnes jména těchto žáků, jako například univerzita svatého Klimenta Ochridského v Sofii.

Zajímavé také je, že v období 9. století n.l. a za vlády Borise I. sahalo bulharské území až k hranicím Velkomoravské říše a i přes to, že obě země byly spojencem někoho jiného (tehdejší Bulharsko východofranckého krále Ludvíka Němce a Velká Morava byzantského císaře) panovaly mezi nimi velmi aktivní styky, především z hlediska obchodu a kultury (Bečvářová 2009).

### **2.2.2 Rozpad Velkomoravské říše a nadvláda Osmanů**

Na počátku 10. století n.l. dochází k rozpadu Velkomoravské říše a také k utlumení vztahů mezi Bulharskem a územím českých zemí. Je nutné zmínit, že po rozpadu Velkomoravské říše již nikdy více neměly obě území společné hranice. Nicméně toto nebyl jediný důvod oslabení vzájemných vztahů. Výrazně k tomu přispěla také skutečnost, že obě země byly orientovány jiným směrem. Bulharsko ztratilo samostatnost a stalo se součástí Byzance, naopak tehdejší české země se soustředily

více směrem k římské politice. Avšak i přes ochabnutí vztahů na obou stranách se obyvatelé českého území na Balkán dostávali a to nejčastěji při křížových výpravách do Palestiny. Jedné výpravy se účastnil i český kníže a pozdější král Vladislav II. Nicméně tyto „návštěvy“ křižáků nebyly byzantskou říší vítány, protože byly považovány za nebezpečné, a tak si křižáci vstup do země museli násilně vybojovat (Bečvářová 2009).

Následující období je charakteristické naprostým přerušением vztahů mezi Bulharskem a českými zeměmi, protože Bulharsko se dostává do područí Osmanů (1396 – 1878). Tato nadvláda trvala téměř 500 let a během ní Bulharsko ztratilo samostatnost a zanikl stát jako takový. V tomto období takřka nedochází k pohybu obyvatelstva z českých zemí směrem k Bulharsku. Zmínky lze nalézt jen zřídka jako například záznam o účasti Čechů v důležité bitvě u Varny (1444), kde zahynulo asi 400 Čechů včetně Vladislava III. (Manolová-Motejlová, Mandažieva, and Hronková 2005; Bečvářová 2009). Další zmínkou o pohybu obyvatelstva lze nalézt roku 1596, kdy dochází k potlačení bulharského povstání a někteří Bulhaři se dostávají do Prahy, kde se jim podaří dostat na univerzitu a vystudovat (Bečvářová 2009).

Nicméně rok 1878 je významný, protože došlo k osvobození Bulharska z osmanské nadvlády a po tomto roce začínají vztahy mezi Bulharskem a českými zeměmi kvést. Mnozí čeští představitelé se netajili tím, že národně osvobozenecký boj Bulharů v nich vzbuzoval obdiv, což vzájemné kontakty utužovalo (Rychlík, Penčev, and Kouba 2010).

### **2.3 Období národního obrození**

Dalším významným obdobím, které se podepsalo na budování česko – bulharských vztahů, byla doba národního obrození. Jedná se o období 19. století, kdy se do českého povědomí začíná dostávat vliv Bulharska a jeho kulturních představitelů. V tomto období dochází k probouzení zájmu o tuto zemi a lidé si začínají uvědomovat odlišnost

Bulharska od jiných slovanských národů a to především díky tomu, že jsou navázány mnohé styky mezi bulharskými zástupci tamní kultury či inteligence s českými obrozenci a českou inteligencí a do českého povědomí tedy může pronikat vliv bulharského folklóru a kultury. Dochází tedy k prohlubování kulturní, ale i politické a hospodářské vzájemné podpory, která je zapříčiněna jednak národně osvobozeneckými boji, které probíhají na území obou zemí a také pronikáním českého „bohatství“ směrem na Balkán (Strohsová 2014). Obě země byly závislé a v područí jiné vládnoucí země. Bulharsko stále setrvalo pod nadvládou Osmanů a české země se nacházely pod správou Rakouska. Obě země tedy toužily po získání nezávislosti. Obě země se navzájem podporovaly v boji za nezávislost, což se v českých zemích projevovalo například tím, že byl poskytován azyl pro bulharskou inteligenci, která ze země odcházela a také psaním probulharsky laděné literatury (Avramova 2009: 5). Další významnou skutečností spojující obě země byla idea slovanské vzájemnosti, tedy uvědomování si skutečnosti, že obě země spojuje příslušnost ke „Slovanstvu“ (Avramová 2009: 5; Rychlík, Penčev and Kouba 2010: 228). Tato idea byla posilována dlouhodobým bulharským národně osvobozeneckým bojem (Bečvářová 2009). Také u mnohých z našich předních obrozenců lze nalézt zmínky oslavující bulharskou kulturu a Bulharsko celkově. Mezi nejvýznamnější autory vyzdvihující Bulharsko lze zařadit Josefa Dobrovského, kterého je možné považovat za zakladatele bulharistiky v Evropě. Další výrazný přínos na poli probulharsky laděné literatury lze zaznamenat od Františka Ladislava Čelakovského, který zveřejnil ukázky bulharského folklóru a zdůraznil důležitost studia bulharského jazyka, etnografie a historie (Rychlík, Penčev and Kouba 2010: 230). Mezi další významné autory zabývající se bulharskou otázkou patří bezesporu Josef Šafařík, který ve svém díle *Slovanské starožitnosti* hovoří o dějinách Bulharů a v díle *Slovanský národopis* popsal jejich kulturní zvyky. Mezi další významné osobnosti zabývající se mimo jiné bulharskou tematikou patří Karel Jaromír Erben nebo Božena Němcová (Avramová 2009: 5; Bečvářová 2009: 21).

Samozřejmě o Bulharsku píší i samotní Bulhaři, kteří v českých zemích našli azyl. Slovanské problematice obou zemí je věnována značná pozornost v tisku i publicistice a velmi často je kladen důraz na otázky týkající se bulharské historie, ekonomických, kulturních nebo politických aspektů (Rychlík, Penčev and Kouba 2010: 230). Tato doba je charakteristická nejen tím, že v tisku je věnována pozornost bulharské otázce, vychází celá řada knih, článků a studií věnujících se bulharské tematice, ale také především vznikem celé řady spolků a organizací, které mají za úkol sdružovat a podporovat probulharsky smýšlející obyvatele. Například v roce 1869 je v Táboře založena organizace *bulharská matice*, která pořádá nejrůznější přednášky a besedy týkající se bulharské otázky a problematiky (Avramová 2009: 8). Je tedy možné říci, že v českých zemích se otázka Bulharska stává každodenností.

## **2.4 Druhá polovina 19. století až počátek 20. století**

Další období prohlubování česko – bulharských vztahů je charakteristické pohybem obyvatelstva jednak z Bulharska do českých zemí, ale také opačným směrem. Pohyb lidí z Bulharska do českých zemí reprezentují v tomto období především studenti, kteří sem přichází studovat vysokou školu. Opačný směr pohybu lidí představují především čeští učenci, vzdělanci, řemeslníci a další, odcházející do Bulharska z důvodu výpomoci a rozvoje nejrůznějších odvětví (Strohsová 2014: 39).

### **2.4.1 Příchod bulharských studentů**

Bulharští studenti se do českých zemí dostávají ve větší míře od 50. let 19. století a jejich rozhodnutí odejít studovat do jiné země lze vysvětlit především tím, že v Bulharsku byly školy v tomto období spíše ve vývoji a naopak na území českých zemí měly za sebou již mnohaletou a úspěšnou tradici. Tito studenti odcházeli studovat také do Ruska, Francie, Vídně či Německa (Havránková 1996: 161). Některé zdroje uvádí, že již mezi léty 1869 a 1876 bylo v Česku okolo 200 bulharských studentů



(Avramová 2009: 6). Někteří, z těchto studentů, se poté stali velmi důležitými osobnostmi jako například zakladatel bulharské literární společnosti Vasil D. Stojanov, ministerský předseda Vasil Radoslavov, politik Stojanov Danev, umělci a vědci Vasil Atanasov, Georgi Benev a mnozí další (Bečvářová 2009: 21). České školy byly vyhledávané především proto, že nabízely studentům výhodnější ekonomické a sociální podmínky studia, měly dobrou reputaci, české školství bylo na mezinárodní úrovni, české školy byly pro bulharské studenty dostupnější po jazykové stránce, než školy v jiných zemích Evropy a především byli studenti na českých školách kladně přijímáni (Avramová 2009: 6). Bulharští studenti také často vyhledávali školy s odborným zaměřením, protože Bulharsko bylo především zemědělsky zaměřené. Takto zaměřených škol bylo v Evropě málo a tak volba padla na české země, které těchto škol měly v době 19. století vcelku dost (Amort 1980: 91). Studenti hojně vyhledávali například vyšší hospodářskou a hospodářsko – průmyslovou školu v Táboře, lesnickou školu v Písku, sochařsko – kamenickou školu v Hořicích, nebo vinařsko – ovocnářskou školu v Mělníku (Hejl 1990: 361).

Není divu, že v následujících letech příliv bulharských studentů na české univerzity sílil, protože bývalí absolventi rychle šířili kladné ohlasy mezi generací mladých studentů. Nárůst studentů z Bulharska v 60. a 70. letech zaznamenávaly především střední a vysoké školy právnické, filozofické a lékařské. Jejich rozhodnutí ovlivňovaly jednak již výše zmíněné kladné reputace bývalých absolventů, levné náklady na studování, které se ve své době nerovnal téměř žádnému státu Evropy, ale také čeští odborníci a vzdělanci, kteří do Bulharska přijížděli a české školy vychvalovali (Strohsová 2014: 40; Hejl 1990: 44). Bulharská komunita v Čechách v 90. letech 20. století byla tedy charakteristická tím, že většinu tvořili vysokoškolští studenti. Někteří z těchto studentů se po dostudování vrátili zpátky do Bulharska, ale nemalé procento zde zůstalo a uzavřelo například manželství (Moravcová 2005: 166–167). V 60. a 70. letech 19. století jsou také na českém území vytvářeny mnohé spolky,

keré jsou zakládány bulharskými studenty a jejichž častým úkolem je podporovat bulharské osvobozené hnutí. Roku 1862 byl bulharskými ale i českými studenty v Praze založen tajný spolek *Pobratim* (Bečvářová 2009: 21).

Bulharští studenti studující v Čechách jsou skupinou, která již od počátku podněcovala zájem české společnosti o Bulharsko (Moravcová 2005: 167), a kteří šířili o této zemi povědomí navazováním vztahů s Čechy. Takto vzniklého přátelství nebo pracovního vztahu často využívali jak Češi, kteří odjížděli do Bulharska, tak například bulharská vláda.

#### 2.4.2 Odchod Čechů do Bulharska

Ačkoli největší pohyb obyvatel mezi oběma zeměmi lze datovat až po osvobození, někteří čeští představitelé do Bulharska odjížděli ještě před rokem 1878, tedy za osmanské nadvlády. Jednalo se především o několik inženýrů a gymnazijních profesorů, kterým byla v Bulharsku nabídnuta spolupráce jejich bulharskými kolegy, se kterými se setkali v českých zemích, například při studiích na vysokých školách (Zeman 2014: 63–64). Nejznámější z inženýrů, kteří v Bulharsku pracovali před rokem 1878, jsou například Antonín Svoboda, inženýr Ježek, nebo dále Jiří Prošek a Antonín Pelc, kteří se podíleli na projektu stavby tzv. Hirschovy železnice<sup>2</sup> (Amort 1980: 100; Želeva-Martins 2009: 119–120). Jiří Prošek se stal v Bulharsku velmi známým také proto, že v Sofii založil spolu se svým bratrem první tiskárnu. Do Bulharska se dostal právě díky známostem ze studií v Praze. Seznámil se s pozdějšími politiky Ivanem Drasovem a Petrem Berkovskim (Amort 1980: 100; Želeva-Martins 2009:

---

<sup>2</sup>Hirschova železnice byla stavěna společností barona Maurice de Hirsche v letech 1871 až 1873 a původně vedla z přístavního města Soluň až po příhraniční město Kosovska Mitrovica. Jednalo se o první trať na území dnešní Makedonie, která po dobu své existence prodělala několik úprav a rozšíření a dokonce měla vést až k území Jaderského moře, nicméně to se nakonec neuskutečnilo (ŽelPage 2017).

119–120). Později za ním do Bulharska odešli další členové rodiny, kteří se zde také prosadili. Nejvýznamnějším z nich je pravděpodobně architekt Václav Prošek, kterému patří obdiv za autorství centrálního nádraží, Orlího a Lvího mostu v Sofii. Češi se také mimo jiné zasloužili o zakládání cukrovarů a pivovarů (Strohsová 2014: 43), jako například Proškův bratr Bohdan, který přímo v Sofii založil pivovar (Avramová 2009: 5).

Největší expanze Čechů do Bulharska však nastává od osmdesátých let 19. století, tedy po významném roce osvobození 1878 a pokračuje do konce 19. a počátku 20. století. Toto období také někdy bývá označováno jako „česká invaze do Bulharska“ (Strohsová 2014: 38–39). Do Bulharska přichází představitelé nejrůznějších oborů, kteří jsou často vyzváni svými kolegy, ale nezřídka také samotnou bulharskou vládou, aby se podíleli na budování nového státu. V Bulharsku té doby byl nedostatek inteligence a nejrůznějších odborníků a tak hledali pomoc jinde. Češi se tedy podíleli na budování fungujícího nového státu, ale také nově vznikajícího kulturního života. Pomáhali tedy s rozvojem mnohých odvětví, která byla k rozvoji státu zapotřebí (Urban 1957; Rychlík 2000).

Příchod Čechů do Bulharska by se dal popsat v několika vlnách. První vlna s sebou přinesla pomoc v podobě české inteligence, tedy mnohých inženýrů, profesorů, architektů a právníků. Druhá vlna byla charakteristická příchodem podnikatelů a průmyslníků a třetí vlna představuje příliv vysoce kvalifikovaných řemeslníků, kteří školili bulharské učně. Mezi těmito vlnami existovaly profese, které se do Bulharska dostávaly průběžně. Jednalo se o dělníky, kteří zakládali v Bulharsku dělnické kolonie a zahradníky, pro které bylo Bulharsko výhodné z důvodu zákona o osidlování neosídlených oblastí. Tento zákon až do roku 1897 přiděloval zemědělskou půdu zdarma a později jen za malý poplatek. Zákon o osidlování neosídlených oblastí byl původně určený pro bulharské občany žijící v cizině, nicméně pokud cizinci splňovali určité podmínky, úřady neměly proti nim žádné námítky (Vařeka 1990: 81). Z významných osobností první vlny bych uvedla, například

právníka hraběte Rudolfa Thurn-Taxisse, který se zasloužil mimo jiné o vybudování moderního soudnictví a do Bulharska nalákal další české významné právníky. Dalším významným právníkem byl například František Chytil. Velmi důležitou roli sehráli také čeští profesori a učitelé, kteří měli vliv na zakládání oborů, které dosud v Bulharsku chyběly. Jednalo se především o matematiku, fyziku nebo chemii. Mezi nejvýznamnější osobnosti jistě patří Konstantin Jireček, který působil jako historik a politik a později se stal ministrem školství, a který jako první sepsal dějiny Bulharska (Rychlík 2000: 387; Zeman 2014: 54). Čeští učitelé se rozptýlili po celém Bulharsku a působili téměř v každé škole. Stali se autory mnohých knih a učebnic a díky své badatelské činnosti své zastoupení našli i na vědeckém poli (Strohsová 2014: 45).

Důležité je také zmínit české umělce a výtvarníky, kteří také našli pole své působnosti v Bulharsku. Mezi nejvýznamnější jistě patří malíř Jan Václav Mrkvička, který se do Bulharska dostal, jako většina již zmíněných, na základě pozvání od kolegů, aby vyučoval umění na místním gymnáziu. Z jeho iniciativy byla v Sofii založena malířská škola a lze ho považovat za zakladatele bulharského výtvarného umění. Jeho díla lze nalézt na nejvýznamnějších místech uměleckých prostor a k jeho slavným dílům patří například jeden ze tří vymalovaných oltářů chrámu Alexandra Něvského v Sofii (Amort 1980: 61; Minčev 2011: 9).

Na bulharském území působila také řada českých předních architektů, kteří se postarali o prosazení svého oboru díky celé řadě projektů. Jedná se například o Antonína Nováka, který se specializoval mimo jiné na architekturu zahrad, Josefa Schnittera, který své plány uskutečňoval především v Plovdivu, kde se postaral o vybudování celé řady kostelů a budov a také se podílel na regulačním plánu tohoto města. Dalším architektem působícím v Bulharsku byl Jindřich Knop, který se zasloužil o architekturu města Varny (Zeman 2012: 22).

Nelze opomenout ani české lékaře působící v Bulharsku a to především v době balkánských válek (1912 – 1913). České země v tomto

období posílaly do Bulharska peněžní výpomoc a bylo na pomoc posláno kolem 30 českých lékařů a zdravotnického personálu (Rychlík 2000: 389).

Dalo by se říci, že česká jména stojí za rozvojem takřka všech oblastí společenského života v Bulharsku (Strohsová 2014). Češi zakládali pivovary, cukrovary, školy, přístavy, železnice, architektonicky plánovali města, podíleli se na výstavbě zahrad a parků, průmyslových hal (Amort 1980) a například jimi byla založena i první továrna na nábytek v Sofii (Strohsová 2014: 49).

### 2.4.3 Období I. světové války a meziválečné období

Vlivem I. světové války ale i obou válek balkánských, vzájemné vztahy mezi Bulharskem a českými zeměmi značně ochably a to především z důvodu odlišného postoje k Versailleské dohodě. Československo a jeho tehdejší spojenci podporovali systém vytvořený na základě této dohody, nicméně Bulharsko se ocitlo na straně druhé a snažilo se dohodu porušit, protože bylo určeno, že musí odevzdat části svého území Rumunsku, Jugoslávii a Řecku. Vztahy mezi oběma zeměmi se odvíjely především na základě vztahů mezi Bulharskem a Jugoslávií, protože Jugoslávie byla spojencem Československa, tedy byla pro dohodu, nicméně Bulharsko bylo proti (Strohsová 2014: 55).

I přes ochabnutí vztahů mezi zeměmi v tomto období dochází k nárůstu počtu přicházejících bulharských studentů. Důvodem byl především politický převrat, který se v Bulharsku odehrál v roce 1923. Velký zájem byl pravděpodobně z ekonomických důvodů o studium v Brně a mezi válkami zde studovalo přes 2000 bulharských studentů (Hejl 1983: 46–47; Hejl 1990: 362). V tomto období vzniká opět řada spolků a organizací, které jsou reakcí na politické dění v Bulharsku. V roce 1925 vznikl například spolek *Christo Botev*, 1929 spolek *Levskí*, nebo například spolek *Sv. Cyrila a Metoděje* (Hejl 1983: 48).

#### 2.4.4 Bulharští zahradníci

Další významnou migrační vlnu směrem do českých zemí představovali v poválečném období bulharští zahradníci. Česko však nebylo jedinou zemí, kam tito pracovníci přicházeli. Již od 18. století se dostávali také do Maďarska, Rumunska, Srbska, Ruska, Ukrajiny nebo například do Polska (Mihaylova 2013: 58). Ačkoli tito zahradníci k nám přicházeli již na konci 19. století, k největšímu rozmachu jejich příchodu docházelo od roku 1918 (Penčev 2006; 2012). Roku 1924 byla mezi Československem a Bulharskem uzavřena vzájemná dohoda o výměně pracovníků (Zacharová 2012: 59), takže tímto se pohyb obyvatel mezi zeměmi jen umocnil. Dalo by se říci, že bulharští zelináři a zahrádkáři představují jednu z prvních vln pracovní migrace Bulharů do českých zemí.

Je nutné také poznamenat, že ve většině případů Česko nebylo jejich první zastávkou. Nejčastěji se nejprve po odchodu usazovali v Maďarsku, poté se přemístili na Slovensko (resp. Československo – slovenskou část země) a poté se dostávají do Čech. Tito lidé pochází nejčastěji z regionů Velikotarnovska, Rusenska, Plevenska, Sevlievka a dalších (Penčev 2006; 2012) a ve většině případů se jednalo o mladé a svobodné muže, kteří se usadili ve vesnici, nebo na předměstí větších měst. Nejprve přicházel první člen rodiny a poté za ním další členové mužského pohlaví (Mihaylova 2013). Bulharští zahradníci zakládali v Česku mnoho zahradnictví a zelinářství, ve kterých pracovalo v roce 1931 přes 1300 Bulharů. Nicméně je možné, že skutečné počty byly mnohonásobně větší, protože úřady tolerovaly zaměstnance i bez pasů a víz (Mihaylova 2013: 58). Na Slovensku jich působilo také velké množství. Nejvíce se jich usazovalo ve velkých městech jako Košice, Bratislava či Přerov (Zacharová 2012: 58)

Je zajímavé, že charakteristickým rysem bulharských zahradníků v meziválečném období bylo, že do Čech přijížděli jen na určité období,

konkrétně jaro až podzim. Celé toto období byla zahrada, kde pracovali, jejich domovem a místem, kde prožívali svou každodennost. Byla místem, kde velmi tvrdě pracovali celé dny. Na základě jejich tvrdé a dlouhodobé práce se začalo mezi Čechy říkat: „pracuje jako Bulhar“, „maká jako Bulhar“ a další označení (Strohsová 2014: 58). Tato označení byla na místě, protože zahradníci a zelináři pracovali šestnáct až osmnáct hodin denně (Zacharová 2012: 59; Bočková and Pospíšilová 2006: 119). Na zimu se nejčastěji vraceli domů. V Česku se většinou nechtěli usazovat, nezakládali tady rodiny, naopak se za rodinami vraceli zpět do Bulharska, aby se o ně mohli postarat. Ze získaných peněz nepodporovali pouze své rodiny, ale také je používali na zlepšení kvality života měst či vesnic odkud pocházeli. Peníze tedy investovali do škol, na výstavbu například fontán, opravu kostelů a klášterů atd. (Mihaylova 2013: 58). Jejich pobyt zde byl ve většině případů čistě z finančních důvodů (Moravcová 1990). Chtěli si vydělat co nejvíce peněz, které by přivezli domů, a proto po dobu pobytu v Čechách žili ve skromných podmínkách a i jejich strava nebyla nijak pestrá (Zacharová 2012). Ačkoli se většina zahrádkářů vracela zpět do rodné země, stávalo se, že někteří si pronajímali větší zahrady a nakonec v Čechách zůstali (Mihaylova 2013: 58). Půdu si bulharští zahradníci jako cizinci a často k tomu bez pasů a víz mohli pouze pronajímat na dobu určitou, velmi často od 1 do 3 let. Nicméně mezinárodní dohoda o recipročním přiznání hospodářských výhod zapříčinila, že pracovníci, kteří pracovali v určité zahradě, se mohli také stát jejími podílníky. Ačkoli existovala hierarchie mezi podílníky, mnoho Bulharů začalo získávat pozemky, které zde přenechávali pro své nástupce, kteří do Čech přijížděli již jako začínající podnikatelé (Bočková and Pospíšilová 2006: 119).

Někteří čeští pěstitelé se netajili ostrými kritikami vůči bulharským zelinářům a zahrádkářům, protože měli pocit, že jim kradou klientelu. Jednu z takovýchto kritik lze nalézt v plzeňském archivu, kde se dochovala stížnost z roku 1927 od plzeňských zahradníků a prodejců vůči bulharským. Ve stížnosti si čeští zahrádkáři stěžují na Bulhary především

proto, že nezaměstnávají české občany, ale naopak si přivezou lidi na výpomoc z Bulharska. Bulharští zahrádkáři vzhledem k sezónní práci neplatí daně a z toho důvodu si mohou dovolit prodávat zeleninu levněji než čeští zahrádkáři – poplatníci. Stěžovali si také na to, že bulharští zahrádkáři si vystačí na celý den s polévkou a chlebem a ráno si dají kořalku, ale čeští zahrádkáři musí svému personálu poskytnout řádnou stravu. Z těchto důvodů žádali plzeňští zahrádkáři městskou radu, aby nebyla k bulharským kolegům tak benevolentní a nevycházela jim se vším vstříc a rovněž žádali o omezení míst k prodeji pro Bulhary. Žádost o omezení míst k prodeji byla však městskou radou zamítnuta, protože vzhledem k reciprocitě byli bulharští zahradníci postaveni na roveň tuzemským zahradníkům a měli tedy podle městské rady stejné právo participovat na městských trzích (Archiv města Plzně 950/13692). Nicméně je nutné podotknout, že mezi zákazníky se bulharští zahrádkáři stali velmi rychle oblíbenými. Nabízeli totiž čerstvě a vlastnoručně vypěstovanou zeleninu za bezkonkurenční cenu a navíc jako první u nás nabízeli některé druhy zeleniny, jako například papriky, rajčata, melouny, lilky a další (Mihaylova 2013: 58; Zacharová 2012: 57). V podstatě od začátku 20. století bylo v Čechách pro Bulhara synonymum „zahradník“ a naopak. Název „Bulhar“ pro zahradníky a zelináře je také známý v jazycích, jako je například ruština, maďarština, ukrajinština či rumunština (Zacharová 2012: 57). Jejich sdružení bylo známé pro svou pracovitost, tradiční strukturu, hierarchii a specifickou organizaci práce, která byla založena na principech spolupráce (Mihaylova 2013: 58). V čele skupiny stáli *gazda*, *glavatar*, *tajfandžija*, jejichž zástupce byl *komandir*. Úkolem *komandira* bylo dohlížet na ostatní členy skupiny, což byli *ortaja*, *tafja* (jednotliví členové byli *oraci*). Práce byla rozdělená. *Gazda* najímal půdu a *oraci* dávali stejný podíl kapitálu, podle toho jaký měli přerozdělený podíl ze zisku. Aby jejich pobyt zde byl efektivní, většinou bydleli všichni v jednom skromném domě v blízkosti zahrad, aby mohli hlídat úrodu a šetřili svůj čas docházením do práce (Zacharová 2012: 58). Prosluli také svým systémem zavlažovacích kanálů, kdy vodu



na zahrádky dodávali přirozeně z řek (v tomto případě zahrady zakládali v blízkosti řek), anebo ze studní (Mihaylova 2013: 58).

## **2.5 Období II. světové války a poválečné období**

Před II. světovou válkou se počet přicházejících Bulharů omezil, protože byl omezen počet víz, která bylo možné udělit pro příjezd (Zacharová 2012: 60). Navíc se v době II. světové války Bulharsko přidalo na stranu Německa, čímž se česko – bulharské vztahy opět velice omezily (Rychlík 2000: 393). Těm, kteří zde zůstali a měli zde i rodiny, se roku 1945 uzavřely hranice a vycestovat, či přicestovat nebylo zdaleka tak snadné, jako před válkou. Bulharští zahradníci však i přes nepříznivé podmínky měli stále své zákazníky, protože o jejich produkty projeví zájem především příslušníci německé armády. Z důvodu zachování bulharské kultury byly založeny některé bulharské školy, jako například základní škola v Bratislavě (Zacharová 2012: 60).

Česko – bulharské vztahy se obnovily až roku 1945, ačkoli z důvodů předešlé historie vztahů mezi Bulharskem a Německem se to mnohým Čechům nelíbilo. Roku 1948 byla navíc mezi zeměmi podepsaná smlouva o vzájemné výpomoci v případě napadení zemí Německem a smlouva o vzájemné hospodářské výpomoci. Smlouva o vzájemné hospodářské výpomoci znamenala, že do Bulharska byly z Čech dodávány stroje a z Bulharska k nám proudila zemědělská produkce (Avramová 2009: 6). Tedy Česko mělo Bulharsku pomoci rozvíjet především průmysl a naopak Bulharsko mělo pomoci Česku s pracovní silou. Tato pracovní síla byla usidlována především v prázdném pohraničí. Bulhaři přicházející na základě této smlouvy byli nejčastěji zaměstnáváni v zemědělských družstvech (Otčenášek, Hošková, and Uherek 2002). Po vypršení československo – bulharské dohody upravující hospodářské styky z roku 1948, bylo českou vládou oznámeno, že se Bulhaři mohou vrátit do rodné vlasti, kde mohou využít své nabyté zkušenosti z Čech. Někteří Bulhaři však zjistili, že

Československo jim nabízí lepší ekonomické zázemí a tak mnozí z nich návrat odmítali. Snažili se najít si lépe placenou práci, či v případě zelinářů a zahrádkářů se snažili pěstovat zeleninu na vlastní pěst (Zacharová 2012).

V období 50. let 20. století byly, díky přílivu Čechů do Bulharska za účelem rekreace, česko – bulharské vztahy na vzestupu, nicméně v roce 1968 došlo k vojenské intervenci na našem území, které se zúčastnilo i Bulharsko, což pro vzájemné vztahy znamenalo samozřejmě opětné ochabnutí (Avramová 2009: 6).

V následujícím období nedocházelo k nuceným výměnám obyvatel na základě smluv a po rozpadu východního bloku byly vztahy mezi zeměmi opět oslabeny, protože obě země se snažily vypořádat s vnitřními problémy. Nicméně k přesunu obyvatelstva i tak docházelo a to především v jednotlivých případech, kdy byli Bulhaři nespokojeni s ekonomickou situací v zemi a odcházeli buď do Čech, nebo i dále na západ, anebo naopak, kdy Češi vyhledávali Bulharsko jako destinaci pro svou dovolenou. Postupem času také docházelo k nárůstu počtu případů, kdy Bulhaři odcházeli z rodné země za účelem poznání a objevení „něčeho nového“ a osobním rozvojem. Jedním takovým případem je má respondentka, která odešla v roce 1997, což bylo podle jejích slov dost pozdě, protože mnozí Bulhaři se již vraceli a oni teprve odcházeli. Z Bulharska odešla s manželem a dvěma malými dětmi. Jejich důvodem odchodu nebyly ani tak ekonomické důvody, ačkoli život v Bulharsku byl v té době těžký, jako spíše touha poznání něčeho nového, případně lepšího. Ona i její manžel měli v Bulharsku práci v divadle, ale v Česku dostali zajímavější a pravděpodobně i lepší nabídku a tak se rozhodli, že vyzkouší žít někde jinde. Říká: „...neměli jsme strach, ale byli jsme zvědaví, mladí (ona 34 let, pozn. TH), děti malé a věděli jsme, že jestli se chceme podívat někam jinam, tak je to dobrá chvíle, a tak jsme se rozhodli, nevěděli jsme, jak dlouho zůstaneme, mysleli jsme, že to bude rok dva...“. Ačkoli se odchod dětem a zbytku rodiny vůbec

nelíbil a prožívali ho hodně emocionálně, v Čechách zůstali dodnes. Mým respondentem se stal i její syn, který se velmi asimiloval a ačkoli se stále cítí být Bulharem, žít by v Bulharsku nechtěl a je to pro něj představa stejná, jako žít v kterékoli jiné zemi.

## **2.6 Závěr**

Ačkoli se v dlouhé historii vzájemných vztahů mezi Bulharskem a českými zeměmi (později Českem) střídají období intenzivních vztahů se vztahy ochabujícími či téměř nulovými a období s větším či menším pohybem obyvatelstva jak z Bulharska do Česka tak naopak, je zřejmé, že vztahy mezi těmito zeměmi mají dlouholetou tradici a nejsou si navzájem cizí. Pohyb obyvatel mezi zeměmi byl v některých obdobích silnější a v jiných zase slabší, ale je možné říci, že jako takový existuje neustále, jen důvody se mohou měnit. Obecně lze říci, že obyvatelé migrovali v minulosti především hromadně, tedy na základě mezistátních smluv. V dnešní době převládá migrace spíše individuální, tedy na základě individuálních potřeb jednotlivců, či celých rodin.

### 3 INTEGRACE A IDENTITA U BULHARŮ V ČR

#### 3.1 Úvod

Vlivem migrace početných skupin lidí dochází v cílové zemi k situaci, kdy se na jednom území nachází hned několik etnických skupin. Podle Dany Bittnerové (2005) dochází k výraznému migračnímu trendu, který má velké dopady také v České republice. Dochází k příchodům početných skupin migrantů z východní, západní, jihovýchodní Evropy, afrických zemí, asijských zemí a mnohých dalších (Bittnerová 2005: 5). Vzhledem k tomu, že na území jedné země vzniká mnohoetnické prostředí a Česká republika není výjimkou, vyvstává otázka národní sebeidentifikace a identity etnických menšin a také samozřejmě otázka integrace etnických menšin do majoritní společnosti. Příchodem migrantů na území cílové země jsou totiž ovlivňovány jednak životy samotných migrantů, tak také životy občanů majoritní společnosti. V této kapitole se nicméně zaměřím především na příchozí migranty a to z hlediska integrace do majoritní společnosti a udržování bulharské identity.

#### 3.2 Otázka integrace

Vzhledem k tomu, že se ve své práci zaměřuji na Bulhary, kteří se rozhodli žít v České republice, je důležité se také zabývat otázkou integrace. Tento termín se stal v současné době velmi často používaným ve vztahu k příchozím migrantům do Evropy, nicméně je nutné zdůraznit, že se jedná o termín, který lze jen těžko přesně definovat, neboť v sobě zahrnuje další těžko definovatelné pojmy – adaptaci a asimilaci. Obsah pojmu integrace je flexibilní především proto, že se používá v kontextu různých migračních situací (Georgieva 2011: 65,68). Existují však některé dokumenty, ve kterých je termín integrace definován. Takové dokumenty jsou velmi často nástroji pro vládu. Například v dokumentu *Koncepce integrace cizinců*, která byla naposledy aktualizovaná v roce 2016, je integrace definována takto: „*Integrace je oboustranný proces, do kterého*

*vstupují jak cizinci, tak většinová společnost. Musí být založen na vzájemném přínosu pro obě strany – cizince i majoritu. Jenom vzájemné porozumění a respekt při vědomí oboustranné prospěšnosti a potřebnosti integrace může předejít vzniku či eskalaci problémů ve vzájemných vztazích*". Tato koncepce je základním dokumentem politiky vlády České republiky (Cizinci v České republice 2015).

Integrace se stává také jednou z nedílných součástí programů mnohých neziskových organizací a akademických institucí. Často také dochází ke spolupráci mezi neziskovými organizacemi a vládními aparáty České republiky, které spojují své síly, aby mohly realizovat výzkumy týkající se integrace (Georgieva 2011: 65). Jedním z výzkumů, který byl realizovaný pod FHS UK, je projekt autorek Dany Bittnerové a Miriam Moravcové (2005), jehož výsledkem byl sborník „*Kdo jsem a kam patřím*“, kde se zabývají procesem integrace a projevy identity jednotlivých menšin na území České republiky. Jejich výzkum je zaměřen na skupiny obyvatel, kteří dlouhodobě žijí v Čechách. Jedná se o Poláky, Romy a Maďary. Dále se zaměřují na tzv. skupiny nově přicházející, které představují Albánci, Bělorusové, Bulhaři, Číňané, Makedonci, Nigerijci, Řekové, Ukrajinci a Vietnamci (Bittnerová 2005: 11).

Generace Čechů, která vyrůstala v období po II. světové válce, kdy došlo k odsunu Němců, žila s osobním vědomím o občanské společnosti, kde Češi tvoří většinu. Samozřejmě zde existovaly národnostní menšiny v podobě především polských, slovenských a jiných příslušníků, nicméně tyto menšiny žily rozptýleně a českou populací byly vnímány spíše na lokální či regionální úrovni. Češi byli v této době přesvědčeni, že menšiny a etnické skupiny mají jediný cíl (což byla podle českých občanů i jejich jediná alternativa k plnohodnotnému životu), kterým byla integrace do české společnosti (Bittnerová 2005: 5). Vlivem změněné politické a hospodářské situace po roce 1990 se však začal měnit mezietnický kontakt v České republice a začalo docházet k příchodu nových etnických skupin. Některé z těchto skupin měly za cíl se dříve, či později vrátit

do rodné země a jiné měly v plánu v České republice zůstat, nebo odejít do další nové země. Každopádně pro všechny skupiny cizinců bylo charakteristické, že se snažily o soužití s českou společností. Braly na vědomí, že je nutné se alespoň částečně přizpůsobit českému kulturnímu prostředí, nicméně zároveň si kladly za cíl konstituovat se a fungovat jako svébytné etnické a kulturní systémy. Dalším rozdílem je, že se už nesoustředí jen lokálně, ale zaměřují se více na velká, průmyslová a obchodní centra, takže jejich působení se mezi majoritní společností více zviditelňuje. Kladou důraz na své ekonomické a společenské aktivity a často zdůrazňují svůj životní styl (Bittnerová 2005: 6). Integraci lze tedy také chápat jako dynamický proces, díky kterému se menšina sjednocuje a přizpůsobuje majoritní společnosti, nicméně v některých aspektech, jako například kulturních, k sjednocování nedochází a zůstávají naopak zachovány prvky etnických menšin (Georgieva 2011: 73). V podstatě dochází k procesu emancipace etnických skupin a při procesu integrace do české společnosti jsou pozorovány některé důležité aspekty. Na tyto aspekty, jako například otázky demografické a sociální skladby příslušníků jednotlivých etnických skupin, zaměstnanecké pozice, úspěšnost/neúspěšnost na trhu práce, sociální postavení, společenský status a další, se zaměřují mnozí etnologové, sociologové, geografové či například demografové (Bittnerová 2005: 7).

### **3.3 Otázka identity**

S procesem integrace samozřejmě úzce souvisí otázka identity a sebeidentifikace etnických menšin. Postupnou identifikaci sebe sama s majoritní, tedy přijímací společností lze považovat za součást integračního procesu, neboť přijímání a ztotožňování se s majoritní společností je možné chápat jako poslední krok v integračním procesu (Heckmann 1999). Nicméně je velice důležité, pokud přemýšlíme o identitě, nejprve se pokusit stanovit si, jak je identita pojímána a chápána. Pojem identita totiž implikuje mnoho významů v závislosti na tom, jak je

pojmem chápán a vykládán a není tedy snadné (či zdá se spíše nemožné) s ním operovat bez vymezení toho, jak je k němu přistupováno. Stejně tomu tak je při hovoření o etnicitě, která je, jak uvádí například Jakoubek (2016), všudypřítomná a obsažená v kdejakých diskurzech, bez řádného vysvětlení, jak je k pojmu přistupováno a jak je chápán. Nelze zodpovědět otázku, co to etnicita přesně je, neboť neexistuje jedna jednoznačná a užívaná teorie etnicity a z toho důvodu je důležité nejprve vysvětlit, jak je pojem chápán a jakým způsobem je užíván a poté o něm dále hovořit. Etnicita je tedy relativním pojmem, který nabývá významu pouze, je-li vztažen k danému teoretickému konceptu, který etnicitu ustavuje (Jakoubek 2016: 17). Stejně tomu tak je s pojmem identita, který je například podle Brubakera a Coopera (2000: 2,8) příliš nejednoznačný, rozpolcený mezi pevnými a mírnými významy a je v něm zaznamenán velký kus práce, čímž se má na mysli, že je v něm obsaženo mnoho významů. Doslova, podle těchto autorů může pojem identita znamenat mnoho, pokud je chápán v hlubokém slova smyslu, nebo naopak může znamenat velice málo, pokud je mu rozuměno v užším slova smyslu. Dokonce, vzhledem k jeho naprosté nejasnosti, nemusí znamenat vůbec nic (Brubakera and Coopera 2000: 1). O nesjednocenosti a nejasnosti pojmu identita hovoří také například Hall (1996), který říká, že v moderní době je identita stále více roztržštěným pojmem, který je konstruován z hlediska různých pozic a přístupů (Hall 1996: 4). Také pojem etnicita bývá užíván jako bezvýznamný výraz, který mnohdy tvoří pouze výplň textu (Jakoubek 2016: 19).

Abychom se vyvarovali používání pojmů, jako je právě etnicita a identita bezvýznamně, je nutné je zasadit do teoretického rámce, na základě kterého jim bude rozuměno, tedy nejprve rozhodnout, co je pod pojmy myšleno. Podle Jenkinse (2008: 5) je identita z velmi základního hlediska zakořeněna v jazyce a implikuje v sobě poznání kdo je kdo (tedy i co je co). To znamená, že důležité je poznání, kdo jsme my, kdo jsou oni, co si oni myslí, že jsme my, co my si myslíme, že jsou oni atp. Jedná se tedy o multidimenzionální klasifikaci a v obecném hledisku mapování

lidského světa a našeho místa v něm. Pokud hovoříme o identitě jako o specificky kolektivním fenoménu, v tomto smyslu pojem představuje určitou stejnost mezi členy skupiny nebo nějaké kategorie, která je členy pocíťována. Takto pocíťovaná společná identita může jedinci přinést pochopení sebe sama, vzájemnou soudržnost s ostatními členy a tedy podporovat i tzv. „*grupismus*“ (Brubakera and Coopera 2000: 7). Zde vyvstává také významnost pojmu identifikace. Jedná se tedy o důležitý, nicméně velice složitý pojem, jako sama identita. Je možné říci, že v obecném hledisku je identifikace ustanovena na základě společně sdíleného původu, nebo společných charakteristik mezi jedinci nebo celými skupinami. Nicméně i pohledy na identifikaci se liší přístup od přístupu a je nutné podotknout, že podle diskursivního přístupu se jedná o proces, který není nikdy dokončen a neustále se vytváří a mění. Je to tedy proces podmíněný, závislý na nepředvídatelných událostech (Hall 1996: 2–3). Identifikace samozřejmě v sobě zahrnuje další aspekty jako například historické, individuální či kolektivistické. Identifikace sebe sama, či někoho jiného je také otázkou smyslu významu a významy v sobě vždy zahrnují interakci. Interakce zase obsahuje prvky, jako jsou souhlas a nesouhlas, konvence a inovace či komunikace a vyjednávání (Jenkins 2008: 17). Interakce je tedy velmi důležitou součástí identity a je možné konstatovat, že každá identita se ustavuje na základě interakce s jinou, nebo jinými identitami. Pokud je identifikace ustanovena na základě společných charakteristik a kolektivní identita představuje jakousi stejnost mezi členy, je možné říci, že identita se také konstruuje skrze odlišnosti mezi lidmi (Hall 1996: 4).

Každý z autorů a badatelů k identitě přistupuje z jiného hlediska, a ačkoli se některá hlediska mohou lišit jen v drobnostech a může se zdát, že jsou spíše totožná, opak je pravdou. Stejně, jak uvádí Jakoubek (2016: 17), že neexistuje teorie etnicity jako teorie etnicity, je tomu tak s teorií identity. Identitu lze pojímat například jako hledání vlastního já uprostřed cizího, či hledání kolektivního já, které je sdíleno na základě historie a předků (Hall 1996:4). Jinak chápe identitu například D. Bittnerová (2005:



8), která se domnívá, že identitu lze vymezit jako: „*Soubor vzájemně propojených, ovšem často spolu zdánlivě nesouvisejících kulturních jevů, postojů a o kulturu opřených sentimentů.*“ Identita je podle ní jedincem přijímána a získána z kultury v průběhu enkulturace, nebo akulturace (Bittnerová 2005: 9). Eriksen (1968: 22) však chápe identitu jako proces, který se nachází v jádru jednotlivce a také v jádru jeho společně sdílené kultury. Podle Eriksena (2007: 68) lze identitu také pojímat jako relační a situační. To znamená, že důležité jsou charakteristiky procesu, při kterém identita vzniká, jak se projevuje a také souvisí s historicko-sociálním kontextem. Je tedy zřejmé, že to není jednoznačný pojem. Eriksen doslova tvrdí, že: „*Jestliže je možné definovat sebe sama pouze ve vztahu k druhému, logicky z toho pak plyne, že identifikace je proměnlivá v závislosti na tom, ke komu ji vztahujeme.*“ (Eriksen 2007: 69). Na stejném tvrzení, tedy že identitu je možné vymezovat vůči jiným identitám, stojí i rozlišení identit Bulharů podle Rumyany Georgievoy (2011: 82). Autorka hovoří o čtyřech pocíťovaných identitách u Bulharů. Jedná se nejprve samozřejmě o identitu bulharskou, poté identitou balkánskou, dále slovanskou identitu a na neposledním místě identitu evropskou. Georgieva také však uvádí, že v jiném situačním kontextu by pořadí pocíťovaných identit mohlo být zcela odlišné. Ve stejném smyslu hovoří o identifikaci Jenkins (2008: 6), kdy uvádí, že jedinec může být v jednom kontextu rozlišen jako příslušník skupiny A, a v jiném kontextu může být nahlížen jako příslušník skupiny B. Identifikace sebe sama, ale i někým jiným, nedává tedy smysl, bez kladení ohledu na různé vztahy. Existuje zde rozlišovaná škála preferencí, ambivalencí, nepřátelství, konkurence, partnerství a spolupráce. Identifikace je také v úzkém vztahu se zájmy, protože to, jak je člověk identifikován (někým jiným, ale i sám sebou), záleží na tom, jak jsou definovány a nahlíženy (někým jiným, ale i samotným jedincem) jeho zájmy. Stejně tomu bude i v opačném pořadí, tedy to, jak jsou definovány zájmy jedince, záleží na tom, jak je jedinec identifikován (sám sebou, nebo někým jiným). Důležitou roli hrají osobní zájmy také v identifikaci ostatních osob jedincem (Jenkins 2008: 7).

S procesem identifikace a sebeidentifikace také souvisí kategorizace, kterou lidé provádí s naprostou samozřejmostí a v podstatě neustále. Tím, že rozlišíme jinou, cizí skupinu, automaticky rozlišujeme vlastní skupinu, ke které patříme. Se skupinami, ať už malými či většími a organizovanými, se vlastně setkáváme v každodenním životě. Malé skupiny představují rodiny, přátelské kruhy, vrstevnické skupiny atd. a všichni lidé přináležejí vždy k nějaké skupině (Jenkins 2008: 11–12). V pojmu identita jsou tedy zahrnuty také dvě kritéria, na základě kterých je rozlišováno, popřípadě klasifikováno. Jedná se o rozlišování mezi osobami, či věcmi na základě podobnosti a rozdílnosti (Jenkins 2008: 17).

Nicméně zůstává otázkou, do jaké míry se jedinci snaží o naprostou integraci do majoritní společnosti a do jaké míry bojují o zachování své národní identity. Ačkoli by se mohlo zdát, že identita člověka se v některých oblastech (především etnických a kulturních) proměňuje do uniformní podoby, což poté vede ke vzniku globální společnosti, kde se stírají etnické charakteristiky, není to zcela pravdou. Díky etnické či národní identitě se stále dokážou organizovat celé skupiny lidí pro určitý společný cíl (Bittnerová 2005: 8). Vzhledem k mnohým bulharským klubům, organizacím, spolkům, koncertům, školám, jazykovým kurzům, restauracím, výstavám a jiným kulturním nebo vzdělávacím institucím je zřejmé, že v určité míře se bulharská menšina snaží o zachování a udržování své primární kultury a identity.

Důležitá je také otázka vzniku a následného formování identity. Například Rummens (2003: 21–24) rozlišuje tři roviny identity. První rovina představuje formování identity a patří podle autorky do oblasti psychologie. V této rovině se objevuje uvědomování si sebe sama. Formuje se zde tedy sebepojetí. Druhou rovinu představuje konstruování identity, což znamená, že si jedinec či skupina nebo celá společnost uvědomuje svou přináležitost k určité kultuře. Třetí rovinu autorka označila jako vyjednávání identity, což představuje vytváření a formování identity prostřednictvím interakcí v rámci skupiny. Podobně o identitě

uvažuje i Bačová (1996), která rozlišuje také tři roviny identity. Jedná se o intrapersonální (kognitivní sebepoznání), interpersonální (neboli poznávání na základě interakcí s druhými) a identita jako příslušnost k společenským skupinám (do této roviny patří pocity sounáležitosti se skupinovou identitou). Je tedy patrné, že pro individuální sebepojetí, neboli uvědomování si sebe sama, je důležité vnímat a uvědomovat si sounáležitost s větším kulturním celkem. V rámci sounáležitosti většího kulturního celku je zase důležité podotknout, že každý jedinec má svá práva a představy, jak tato práva mohou být naplňována (Georgieva 2011: 79).

### **3.4 Národní identita Bulharů**

Vzhledem k tomu, že nelze hovořit o identitě bez toho, aby bylo vysvětleno, jak bude k pojmu přistupováno a jak bude chápán, je nutné zmínit, že v této části práce se budu zajímat o identitu v kolektivním slova smyslu, tedy, jak je na základě kolektivně sdílených charakteristik udržována soudržnost a tzv. „*grupismus*“ mezi členy a jakým způsobem jedinec chápe a pojímá sám sebe, když je obklopen cizím prostředím.

Pro konstruování národní identity Bulharů bylo velice důležité období národního obrození. Jejich identita se začala vytvářet skrze kulturně historické sebeuvědomování, které v 19. století vyvolávaly a především posilovaly revolucionářské ideje. Tyto ideje stály za počátkem boje proti osmanské nadvládě a rozkvětem obrozenecké literatury. Vhledem k tomu, že každá identita se buduje a utváří na základě interakce s druhými, lze hovořit o internárodní rovině identity, protože do hry vstupují také ostatní národy. Z toho důvodu i zde byly velmi důležité česko – bulharské vztahy, které se v době národního obrození velmi umocňovaly. V této době také začaly hojně přijíždět na české střední a vysoké školy bulharští studenti, kteří vzájemné vztahy jen prohlubovali. Byli to právě bulharští studenti, kteří rozšiřovali povědomí o Bulharsku

mezi širší veřejností českých zemí a tímto způsobem se snažili proniknout do povědomí celé Evropy.

Také v nedávné době se někteří badatelé, jako například V. Todorov a V. Penčev, snažili o pochopení a poznání bulharského sebepoznání. V. Todorov se snažil odhalit bulharské sebevnímání na základě českých a bulharských stereotypů, které se objevují v představách jinakosti „těch druhých“, jednak v literatuře a jednak v každodenním životě. V. Penčev zase prováděl řadu terénních výzkumů v Bulharsku, Česku ale i na Slovensku a sledoval projevy bulharského sebepojetí v různých situačních kontextech cizího prostředí. Důležité je také zmínit sborník *Pobratim* od bulharsko – českého kolektivu autorů. V tomto sborníku se autoři zabývali imigračním dopadem příchodu Bulharů do Česka po roce 1989, ale také popisují česko – bulharské vztahy jako takové a na základě těchto vztahů se zabývají poznávacími stereotypy Čechů i Bulharů, které vznikly právě díky styku obou národů (Georgieva 2011: 80–82).

### **3.5 Bulharská identita v cizím prostředí**

Národní identita se projevuje a vystupuje do popředí o to víc, pokud žijí její nositelé v jiném prostředí, než domácím. Například bulharští studenti, kteří jako jedni z prvních podněcovali zájem české společnosti o Bulharsko, si udržovali svou národní identitu na třech rovinách, o čemž vypovídá studie Miriam Moravcové (2005). První rovinou byl vztah k Bulharsku, jako jejich rodné zemi. S tímto vztahem k zemi, odkud pochází jejich kořeny, souvisí i otázka státního občanství. Zachování bulharského státního občanství se vyjevilo, podle Miriam Moravcové (2005: 168), jako velmi důležitý atribut, neboť studenti díky němu mají pocit, že se do Bulharska mohou kdykoli a bez problémů vrátit a bulharská společnost je opět přijme a nebudou odmítnuti. K Bulharsku mají stále hluboký vztah a i po několika letech ho vnímají jako svůj domov. Tato skutečnost vyplynula i z mého terénního výzkumu, kdy

většina z mých respondentů stále vlastní bulharské občanství a nevidí ani po desítkách let důvod k tomu ho měnit. Někteří vlastní občanství dokonce dvě, protože od 1.1.2014 vešel v platnost nový zákon o státním občanství ČR, který umožňuje získat české státní občanství bez ztráty původního (migraceonline 2013). Ačkoli jsou mezi mými respondenty i ti, kteří mají jen české občanství, nevnímají to v dnešní době jako ztrátu domova. Naopak k Bulharsku chovají stále velmi hluboký vztah, který projevují jinými prvky nebo činy. Někteří přijali Česko za svůj druhý domov, což potvrdil ve většině případů manželský svazek s českým partnerem, nicméně na Bulharsko nezanevřeli. Zde může docházet podle Moravcové (2005: 169) k vytváření tzv. dvojí identity. Bulhaři stále chovají velmi silný vztah k Bulharsku, vnímají ho jako domov, ale zároveň vnímají stejné, nebo podobné pocity k České republice. Od některých respondentů jsem se dozvěděla, že ačkoli mají Česko rádi, byli by šťastní, kdyby se na důchodový věk vrátili do Bulharska. To však neuskuteční, neboť v Česku mají také rodinu a závazky, takže jejich pocity byly rozpolcené.

Další rovinou projevu bulharské identity v cizím prostředí představuje sebeuvědomění si své bulharské totožnosti, která se projevuje především hrdým hlášením se k bulharské státní příslušnosti. Mezi další projevy sebeuvědomování si své totožnosti jistě patří „bulharské“ pravoslavné náboženství, které podle bulharských studentů odlišuje Bulhary z pravoslavného zbytku světa, a které je viditelné díky obrázkům chrámů (např. chrám Alexandra Něvského v Sofii) v pokojích, nebo malých bulharských ikoněk, které přináší štěstí (Moravcová 2005: 170). Velmi důležitým projevem bulharské existence je také jazyk, což se mimo jiné projevilo také v mém výzkumu. Potřeba mluvit bulharsky se vyjevila jako něco velmi potřebného k uchování bulharské totožnosti. Většina mých respondentů naučila bulharštinu nejen své partnery, ale také své děti a v některých případech mluví bulharsky (ač ne třeba velmi dobře) dokonce i vnoučata. Dalšími důležitými prvky „bulharství“ jsou dozajista tradice dodržování některých svátků, tradiční bulharská hudba

(nebo moderní etno hudba), a jako velmi významný prvek se objevila také bulharská kuchyně.

Jako třetí a neméně důležitou rovinu bulharské identity představují vzájemné kontakty s přáteli, které tvoří náplň volného času. Přátelské skupiny jsou utvářeny samozřejmě jednak s Bulhary, tak také s Čechy, nicméně jak uvádí například Moravcová (2005: 172), přátelské skupiny mezi bulharskými studenty naplňují jejich potřebu se sdružovat, mluvit navzájem rodným jazykem, vzpomínat na Bulharsko či například rozebírat bulharskou politickou, ekonomickou nebo sociální situaci. Takto vzniklé přátelské skupiny mezi Bulhary žijícími v Čechách umožňují také vzájemnou výměnu informací nebo podporu. Přátelské skupiny se ale neutváří jen mezi vysokoškoláky, vznikají v podstatě ve všech věkových hranicích. Takto vzniklé přátelské skupiny jsou poté většinou charakteristické tím, že se jedná o skupiny otevřené, tedy, že členové mohou přivádět nové kamarády nebo mladé Bulhary, které náhodně potkali (Moravcová 2005: 172). Ke stejnému zjištění jsem dospěla také díky mému výzkumu. Všichni Bulhaři, kteří se stali mými respondenty, udržovali alespoň několik minimálních kontaktů s ostatními Bulhary, často stejné věkové kategorie. V mnoha případech se znali již několik desítek let, protože do Česka přišli zhruba ve stejnou dobu a někdy pracovali dokonce ve stejné společnosti. Většina Bulharů, které jsem poznala, jsou také členy Bulharského kulturního klubu v Plzni, díky kterému se několikrát do roka schází a udržují vzájemné kontakty. Podle mého názoru jim tyto bulharské srazy přináší pocit vzájemné sounáležitosti a alespoň na chvíli se ocitají v bulharském kulturním zázemí.

### **3.5.1 Sdružování Bulharů v českých zemích**

Ačkoli bulharští studenti navazovali vztahy i s českými přáteli a kolegy, současně se sdružovali ve skupinkách, které byly vytvářeny kolem určitých zájmů nebo programů. Díky utváření spolků, klubů a organizací mohli sledovat aktuální dění v Bulharsku a dokonce ho i podporovat.

Na základě těchto spolků také studenti šířili povědomí o boji Bulharů proti osmanské nadvládě a zároveň snahu o vytvoření sjednoceného bulharského státu. Česká společnost se díky spolkovému působení Bulharů dozvíдалa více nejen o Bulharsku jako takovém, ale Češi obdivovali především bulharský neustávající a vytrvalý boj za samostatný stát. Vytváření spolkové činnosti bylo tedy prospěšné k šíření povědomí mezi českou společností o Bulharech, jejich zemi a životě. Zároveň spolky dobře sloužily jako nástroj integrace Bulharů do českého prostředí. Velice často totiž členové spolků pomáhali nově příchozím se zorientovat v českých zákonech, prostředí a nejdůležitějších potřebnostech. Spolky také samozřejmě organizují nejrůznější setkání, ať už v době některého z bulharských svátků, při příležitosti vystoupení nebo jen tak. V každém případě spolky mají funkci posilování vzájemné sounáležitosti a podpory (Avramova 2009: 8; Bitnerová and Moravcová 2005a: 269). Aktivity pořádané spolky také slouží k zachování bulharské identity, členové společně dodržují tradice a svátky, společně hovoří rodným jazykem a prostřednictvím nejrůznějších akcí jako jsou koncerty a výstavy popularizují bulharskou kulturu i v českém prostředí (Vláda ČR 2006).

### **3.5.1.1 Historie bulharských sdružení v českých zemích**

Sdružování Bulharů začalo již dávno v historii. V podstatě k němu docházelo od počátku působení bulharských studentů na českých školách. Již v roce 1862 byl založen jeden z prvních spolků v Praze. Jednalo se o tajný spolek *Pobratim*, který byl založený bulharskými, českými, slovenskými, chorvatskými a slovinskými studenty jako spolek všech jižních Slovanů. Spolek nakonec však zůstal jen u bulharské části studentů, kteří chtěli podporovat národně osvobozené hnutí proti osmanské nadvládě. V 70. letech 19. století spolek postupně začal ustupovat pouze z osvětové činnosti a začal šířit znalosti o Bulharsku, pořádal kurzy bulharštiny atd. (Bitnerová and Moravcová 2009: 147–148; Manolová-Motejlová 2006: 4). Další spolek založený na českém území se jmenoval *Postojanstvo* (neboli *bulharská matice*). Tento spolek byl

ilegálně ustaven v Táboře roku 1869 bulharskými studenty a jeho náplň byla podobná jako u předchozího spolku *Pobratim*. V rámci spolku *Postojanstvo* se však sdružovali především Bulhaři, pořádali besedy, přednášky a vydávali bulharské revolucionářské tiskoviny (Motejlová-Manolová 2006: 5). První oficiální spolek *Sedjanka* byl založen roku 1880 bulharskými a českými studenty a působil především jako zájmový spolek Bulharů v Čechách, ale díky znalosti prostředí obou zemí, sloužil i jako zprostředkovatel znalostí o zemích a pomáhal jedincům s uplatněním v obou státech (Strohsová 2014: 42). Cílem *Sedjanky* bylo tedy především udržovat a vylepšovat vzájemné česko – bulharské vztahy a také obecně vztahy slovanské a to hlavně po kulturní a literární stránce, což dokazuje i skutečnost, že všem členům spolku byla k dispozici knihovna, kterou mohli navštěvovat. Významnou činností spolku byla také překladatelská práce a to z bulharštiny, ale i naopak. Dále pořádal spolek různé kulturní a společenské akce. V prvních letech činnosti spolku dokonce probíhal každý rok velký společenský večer pro českou veřejnost, který si získal velký ohlas mezi lidmi a také v tisku (Motejlová-Manolová 2006).

Činnost spolků nebyla ale vždy vládou podporována. V období po roce 1948 byla situace taková, že byla upírána práva veškerým menšinám na území státu, takže spolková činnost nebyla takřka možná. V tomto období se také některé spolky definitivně rozpadly. Některé svou činnost pouze přerušily a od roku 1968, kdy byla navracena práva menšinám, se pokoušely navázat tam, kde se spolkovým životem skončily (Nosková 2001).

Na konci II. světové války se na území Česka objevuje celá řada spolků a klubů, které jsou později sjednocovány pod Bulharskou kulturně osvětovou organizací. Například v plzeňském archivu se dochovaly



informace o organizaci „G. Dimitrov“. Georgi Michajlovič Dimitrov<sup>3</sup> byl bulharským komunistickým politikem, bojovníkem komunistického hnutí a revolucionářem, který získal popularitu u bulharské veřejnosti především díky tomu, že se stal vůdcem protifašistického odporu v období II. světové války. V jedné z archiválií z roku 1960 je doslova uvedeno: *„Na základě přátelských vztahů, vzájemné politiky a kulturní spolupráce a pomoci mezi Bulharskou lidovou republikou a Československou lidovou republikou jsou vytvořeny podmínky po prohloubení a upevnění bratrství našich národů, což se projevuje ve všech směrech a v poslední době se značně zvýšil počet bulharských dělníků v ČSR. Aby naši občané měli stálou informaci o politickém kulturním a budovatelském životě v naší vlasti, byla vytvořena kulturní – osvětová organizace „G. Dimitrov“ s hlavním sídlem v Praze.“* (NV Města Plzně/140).

Bulharská kulturně osvětová organizace v dnešní době mimo jiné vydává periodikum *Roden Glas* a také pod záštitou této organizace existuje hned několik klubů v Praze, Plzni, Brně, Ostravě a dalších městech (Vláda ČR 2006).

Bulharský kulturně osvětový klub v Praze pořádá několik akcí nelokálního charakteru, kupříkladu folklorní festival *Praha srdce národů*, pořádá fotbalový turnaj národnostních menšin, dále spolupracuje s bulharskou školou v Praze a Bulharským institutem. Bulharský klub vydává svůj bulletin „*Inform*“ a dokonce v sídle klubu je možné sledovat bulharské státní televizní programy (Vláda ČR 2006).

Některé z bulharských kulturně osvětových klubů svou činnost přerušily a opět ji obnovují. Příkladem by mohl být klub z Brna nebo z Plzně, do kterého patří většina z mých respondentů. Plzeňský klub vznikl sice v roce 1983 (Vláda ČR 2006), ale Bulhaři se v Plzni scházeli již

---

<sup>3</sup> G. M. Dimitrov získal u veřejnosti popularitu také díky obvinění, že se spolu s dalšími čtyřmi komunisty podílel na požáru berlínského Reichstagu, Říšského sněmu. Nicméně proti tomuto obvinění se dokázal sám před soudem obhájit (Ohlasy dění na Boskovicku 2016).

před tímto rokem, protože podle záznamů v plzeňském archivu se v roce 1959 dostavil p. Marion Petrov na ústřední výbor do Prahy, kde žádal o přidělení vhodné místnosti pro bulharský kulturně osvětový spolek v Plzni, neboť do té doby se členové scházeli v jisté klubovně v Zátíší, která nebyla vhodná pro spolkovou činnost (NV Města Plzně/140). Po revoluci o spolkovou činnost mezi Bulhary upadl zájem a tak se klub téměř rozpadl (Vláda ČR 2006). Tento klub opět započal svou činnost v roce 2005 a v dnešní době se o jeho fungování stará paní Tatiana Mandíková.

Mezi další menší bulharské organizace patří občanské sdružení z Prahy *Vazraždane*, které ve spolupráci s Bulharskou kulturně osvětovou organizací *Sv. Cyrila a Metoděje*, pořádá každou sobotu školu „*Čtu, píšu a mluvím bulharsky*“. Dále pořádá výstavy, koncerty a vydává časopis *Balgari*. Jako další bych uvedla sdružení Bulharů a jejich přátel *Zaedno*, které také pořádá různé výstavy a koncerty. Dále například občanské sdružení *Pirin*, v rámci kterého se konstituuje soubor bulharských lidových tanců *Pirin*, který organizuje semináře bulharských lidových tanců pro širokou veřejnost (Vláda ČR 2006).

### **3.5.2 Bulharské svátky**

Každý bulharský svátek je možností k setkání se s přáteli v klubu, v kostele nebo doma, vzpomínání na Bulharsko a také k oslavě některých bulharských tradic. Vzhledem k tomu, že náplní mnohých bulharských spolků a organizací je právě oslava bulharských svátků, uvedu zde některé z nich.

#### **3.5.2.1 14.2. Trifon Zarezan**

Svatý Trifon je považovaný za patrona vinařství, takže se jedná o svátek vína. Lidé se v tento den schází u vinic s jídlem a vínem. Každý majitel vinice zalije tři ustřižené větve ze své vinice vínem, aby úroda byla bohatá. Poté se vybírá „král vína“. Ten, kdo je zvolen jako král, musí

k sobě domů pozvat všechny ostatní a pohostit je jídlem a samozřejmě svým vínem (Zaedno 2012).

V České republice se tento svátek stal velice oblíbeným i mezi širokou českou veřejností. Od roku 2003 sdružení *Zaedno* totiž pořádá folklórní oslavu tohoto svátku v Praze. Během oslav mohou návštěvníci ochutnat samozřejmě mnoho odrůd bulharských vín, ale také nejrůznější pochutiny z bulharské kuchyně. Oslavy svátku doprovází samozřejmě živá bulharská a balkánská hudba a vystupují hudební i taneční skupiny nebo sólisté (Zaedno 2012).

### **3.5.2.2 1.3. Baba Marta**

Tento svátek symbolizuje odchod zimy a příchod jara a slaví se kvůli zachování zdraví a plodnosti po celý následující rok. V tento den se lidé obdarovávají tzv. *marteničkami*, které symbolizují zdraví a štěstí. Jedná se o červenobílé střípečky, stužky, copánky, postavičky atd., které se musí dostat a darovat. Nosí se zavěšené na oblečení nebo jako náramek na ruce. V den, kdy je poprvé spatřena vlaštovka nebo čáp, se *martenička* pověsí na rozkvetlý strom. Červená barva podle tradice symbolizuje ženu, krev a zdraví. Bílá barva představuje mužský počátek, sílu a světlo. *Marteničky* jsou jakési amulety chránící jedince před zlými silami (Yordanova 2013: 7). I tento bulharský svátek je zachovávaný v Čechách, o čemž se zmiňují například Moravcová a Bittnerová (2005).

### **3.5.2.3 Velikonoce**

Velikonoce jsou spolu s Vánoci považovány za nejdůležitější křesťanský svátek, který připadá na den prvního jarního úplňku na neděli v období od 4. dubna do 8. května. Ačkoli se katolické Velikonoce počítají podobně, v některých letech vychází na jiné datum než pravoslavné. Velikonoce se v Bulharsku slaví v rodinném a přátelském kruhu a nesmí chybět návštěva pravoslavného kostela a dodržování některých tradic, které jsou podobné katolickým (Yordanova 2013: 8). Tradici návštěvy

pravoslavných kostelů a zapalování svíček v době Velikonoc, ale i mimo ně dodržují mnozí Bulhaři i v českém prostředí.

#### **3.5.2.4 Vánoce**

Bulharské Vánoce se slaví, stejně jako ty katolické, v prosinci. Bulharská církev je jediná z pravoslavných církví, která neslaví Vánoce začátkem ledna, nýbrž přijala prosincovou dobu oslav. V této době jsou také pořádány spolky a organizacemi mnohé vánoční koncerty. Důležité je opět, že se Vánoce slaví v rodinném, popřípadě přátelském kruhu a nesmí chybět spousta jídla pro všechny. Na bulharském stole musí být, jak jsem se dozvěděla, hned několik druhů bezmasých pokrmů.

### **3.6 Bulharská kuchyně**

Velmi důležitý význam pro Bulhary, jak vyplynulo z mého výzkumu, představuje jejich tradiční národní kuchyně. Ačkoli se všichni samozřejmě stravují také českými potravinami a vaří i českou kuchyni, na bulharskou nedají dopustit. V každé rodině mých respondentů se vaří bulharská kuchyně (někdy zároveň s českou, ale bulharská vždy v převaze) a při vyprávění o bulharské kuchyni se vždy rozpoutala vlna emocí. Z toho důvodu jsem usoudila, že bulharská jídla a obecně kuchyně úzce souvisí s projevem a pociťováním národní identity Bulharů v českém prostředí. Stejně tak bulharským studentům, kteří se sice stravují v menzách, ale bulharské pokrmy pro ně mají větší význam a více jim chutnají, jejich pokrmy evokují domov a bulharskou totožnost. Bulharské jídlo a nápoje lze nalézt u všech možných příležitostí. U přátelských setkání, spolkového setkání, na oslavách národních i jiných svátků. Jídlo vyvolává také pocity nostalgie a vyvolává mocné vzpomínky (Moravcová and Bittnerová 2005: 289). Takovéto pocity vyvolané národními potravinami lze zaznamenat určitě i u jiných národů.

### 3.6.1 Pokrmy a nápoje jako symboly kultury a identity

Potraviny jako takové neplní jen biologickou funkci, díky níž jsme naživu, ale mohou být také prostředkem k evokování vzpomínek, k tvorbě či udržení jak kolektivní, tak individuální identity. Skrze to, že se od útlého věku učíme, kdy máme jíst, co a jak máme jíst, se učíme naší kultuře a kulturním hodnotám a normám. Skrze tento proces učení se „naší“ kultuře, se učíme porozumět sami sobě a učíme se, kdo jsme my sami (Koc and Welsh 2001: 2).

Někteří autoři, jako například Goody (1982), dokonce považují kuchyni dané země za sociální instituci. Kuchyně je determinována ingrediencemi, které jsou používány, tím jak jsou jednotlivé pokrmy servírovány a v jakém pořadí a etiketou stolování. Když se od útlého dětství učíme těmto znakům kultury, je pak velmi těžké je zcela změnit.

Důležité je, že určité chutě a zvyky pojící se s jídlem, úzce souvisí s přináležením k dané kultuře, které není individuální, ale kolektivní. Jednotlivé komponenty kuchyně se učíme v brzkém dětství, takže chutě jako takové poté evokují v lidech určité vzpomínky z dětství, a proto není náhodou, že v mnohých rodinách cizinců se vaří kuchyně země, ve které se narodili, anebo se některá jídla „vylepšují“ o nejrůznější ingredience rodné země. Jídlo však bude vždy rozpoznáváno jako „dobré“ či „špatné“ na základě toho, co jsme se v dětství naučili. Navíc není důležité jen jídlo jako takové, ale s jídlem a stolováním se pojí řada sociálních funkcí dané společnosti. Také podle některých autorů (Bachtin 2007: 306) je stolování kolektivní proces, který sdružuje členy rodiny, příbuzné i nepříbuzné. Pokud lidé společně stolují, sedí v kruhu u jídla a často si i navzájem jídlo vyměňují, může tento akt sloužit i jako prostředník komunikace mezi členy. To jak jednotlivé společnosti stolují, jaké rozeznávají chutě, může být pro mnohé z nich unikátní, typické a běžné pouze pro tu danou společnost. S jídlem a stolováním se nepojí pouze určité kulturní zvyky, ale jsou na něj uvalena i některá společenská tabu. Skrze jídlo a s ním

spojené zvyklosti lze velmi dobře poznávat a seznamovat se s „cizím“ a „jiným“ (Goody 1982: 151). Kuchyně a v ní využívané ingredience, způsob přípravy pokrmů, zvyky a tradice spojené se stolováním a další prvky pojící se s národní kuchyní mohou velice dobře posloužit jako „okno“ do společnosti, kterou chceme studovat či blíže pochopit.

### 3.6.2 Příklad Balkánského poloostrova

Balkánský poloostrov a identita jeho obyvatel je tématem, které se velmi často diskutuje v odborných knihách, článkách, konferencích či školních přednáškách. Je také velmi často zmiňováno, že právě kuchyně je jednou z forem, na jejímž základě se tato identita konstruuje. V tomto případě se hovoří o kuchyni, která tvoří základ balkánské identity a která je společná celému balkánskému poloostrovu. Nicméně je těžké hovořit o jednotné balkánské identitě, protože mezi jednotlivými zeměmi existují velké rozdílnosti v jazycích, kulturních zvyklostech, hodnotách a dalších důležitých faktorech. Nicméně i přes určité odlišnosti existují zastánci toho, že jednotná balkánská identita existuje a je ustanovena na základě jednak společných lidských rysů, díky nimž se lidé mohou navzájem rozpoznat a jednak na základě již zmiňované kuchyně (Kiossev 2002).

Jak již bylo řečeno, mezi jednotlivými zeměmi balkánského poloostrova panují nejrůznější jinakosti, a i když někteří autoři zastávají názor o existenci jednotné balkánské identity, je zřejmé, že jednotlivé země se snaží vůči jiným vymezit, což dokládají i některá jídla. Existuje několik podobných druhů jídel a nápojů, které lze nalézt hned v několika zemích Balkánského poloostrova, ale každá ze zemí považuje dané jídlo či nápoj za svůj vlastní a považuje se za zemi jeho původu. Jedním z příkladů by mohla být „turecká káva“, která je takto nazývána po celém poloostrově s výjimkou Řecka, kde je nazývána „řeckou kávou“. Dalšími příklady jsou baklava, musaka, sarmy, rakije či například šopský salát. Toto všechno jsou pokrmy a nápoje, které jistě pochází z Balkánu, ale jednotlivé země jako je Řecko, Turecko, Srbsko, Makedonie či Bulharsko

je považují za své typické představitele národní kuchyně a nárokují si jejich původ. Například rakiji, tradiční bulharský alkoholický nápoj, považuje také Makedonie za svůj tradiční nápoj a tak se o jeho původ vedou spory. Některá jídla či nápoje se mohou lišit maličkostmi. Příkladem by mohl být šopský salát, kdy v Bulharsku je velice důležité, aby sýr byl nastrouhaný, ale v Řecku nebo Turecku je sýr nakrájený na velké kousky spolu s ostatní zeleninou. V některých tureckých variantách dokonce sýr zcela chybí a v Řecku je zase používán výhradně kozí sýr (Krāsteva-Blagoeva 2008: 26). Tyto drobné úpravy se mohou zdát téměř nepodstatné, nicméně pro jednotlivé země představují výraz k odlišení se od jiných zemí balkánského poloostrova. Jedná se o jejich tradice, historii, o vyjádření jejich vlastní identity, čemuž pomáhá právě vymezení se vůči identitě jiné. Toto dokládá i schopnost obyvatel dané země velmi usilovně, trpělivě a dlouhodobě vyprávět a popisovat daný pokrm/nápoj, jeho přípravu a správnou konzumaci.

Pokud hovoříme o jídle, které symbolizuje národní identitu, úzce s tím souvisí i restaurace, ve kterých je právě jídlo podáváno. Samotné prostory některých národních restaurací mohou představovat „okno“ do dané kultury, protože interiéry těchto restaurací nejsou nikdy obyčejné a tuctové. Naopak lze v interiérech nalézt určité kulturní prvky a znaky. Některé artefakty jsou používány jako dekorace. V bulharských tradičních restauracích jsou zdi pomalovány národními motivy, jídlo se podává v keramických a malovaných nádobách, na zdech visí některé národní artefakty a atmosféru často dotváří typická hudba, které se v případě Bulharska říká čalga. Bulharským tradičním restauracím se také častěji říká taverny.

Na území Bulharska začala také masově vznikat místa, kde jsou nabízeny grilované pokrmy, jako velmi oblíbený kebab. Často jsou tato místa nazývána „gril a pivo“. Pokud tato místa mají charakter restaurace, jsou téměř stále plná lidí. Nicméně „gril a pivo“ mají také velice často charakter pouličního občerstvení, které je v Bulharsku velmi oblíbené

a rozšířené. I zde však konzumace na ulici představuje možnost setkávání lidí a vzájemnou komunikaci.

Balkánská kuchyně tvoří nedílnou součást balkánské kulturní identity, která se poté projevuje v každodenních lidských aktivitách, volnočasových aktivitách a má vliv i na výběr potravin jako takových (Koc and Welsh 2001: 2).

### **3.7 Závěr**

Je tedy patrné, že existuje mnoho forem udržování národní bulharské identity. Od spolků, které mají na území Česka historickou tradici, přes oslavování některých svátků, výzdobu bytů či restaurací, po výše zmíněnou bulharskou národní kuchyni. Je také zřejmé, že národní bulharská identita je na cizím území udržována a podporována ve své existenci a některé její komponenty se vyjevily jako velmi důležité. Některé prvky patřící do procesu udržování národní identity mají dokonce silný emocionální vliv. Dalo by se tedy říct, že i přes to, že se Bulhaři integrují do majoritní společnosti, ve většině případů udržují na cizím území svou národní identitu.



## 4 TEORIE PŘÍBUZENSTVÍ

### 4.1 Úvod

Ve své práci se věnuji mimo jiné příbuzenským sítím mezi Bulhary, kteří se rozhodli žít v České republice a to především z hlediska vlivu migrace do jiné země a následného dopadu na příbuzenské vztahy. Z tohoto důvodu je mi důležité věnovat také pár slov teorii příbuzenství. Teorie příbuzenství navíc vždy byla jednou z předních disciplín antropologie a od 40. let 20. století měla dokonce tak centrální vliv, že například v britské antropologii bylo studium příbuzenství nazýváno „kinshipology“ (Budilova 2007: 117). V podstatě by se dalo říci, že se antropologové zabývali příbuzenstvím více než jedno století (Stone 2006: 19). Studium příbuzenství v této době převyšovalo mnohonásobně ostatní studia aspektů sociálního života společností a je možné tvrdit, že příbuzenství bylo hlavním a především vlastním předmětem zájmu antropologie a antropologové byli předními teoretiky tohoto oboru (Holý 1996: 1). Ačkoli od 60. let 20. století obdiv a zájem o studium klasických teorií příbuzenství končí a je dokonce kritizován, v dnešní době dochází k jakémusi návratu zájmu o jeho studium v moderní podobě. Jedná se především o dopad moderních technologií v reprodukční sféře na pojmání příbuzenství (Budilova 2007: 117). Další vliv na příbuzenské vztahy by mohly mít moderní komunikační technologie jako Skype, Facebook a další, které mohou sloužit k udržování vztahů i na dálku. Do teorie příbuzenských vztahů tedy vstupuje také otázka globalizace a celkového udržování vztahů na dálku.

Řada antropologů přistupuje k příbuzenství jako k síti genealogických vztahů a sociálních vazeb, které jsou modelovány genealogickým rodičovstvím (Keesing 1975: 13). Každý jedinec se nachází uprostřed této sítě, která může být v podstatě neomezená (Holý 1996: 40). Na světě existuje však mnoho rozličných kulturních konceptualizací podstaty jak rodičovství, tak obecně příbuzenství

(Skupnik 2010: 29). Například Skupnik (2010: 28) pojednává příbuzenství jako kulturní interpretaci lidské reprodukce, díky čemuž lze formulovat sociální vztahy ve společnosti. Díky příbuzenství je tedy společnost rozdělena na skupiny, které spolu genealogicky souvisí a ty, které nemají společný genealogický původ (Holý 1996: 143). Příbuzní mohou být „pokrevní“ (pokud je pojí stejný původ, tedy předci), nebo afinní (pokud jejich vztah vznikl na základě uzavření manželství). Lidé jsou vlastně vždy a v každé společnosti zapleteni do spletité sítě vztahů a vazeb mezi osobami (Broude 1994: 164–165). Jednotlivé společnosti se samozřejmě liší v pojmání a vlivu příbuzenských vztahů v závislosti na politické, sociální či ekonomické struktuře dané společnosti. V některých případech mohou dokonce ekonomické vztahy mezi lidmi představovat příbuzenský vztah. Ačkoli se tedy příbuzenské role liší mezi různými společnostmi, příbuzenské vztahy všude více či méně představují soubor práv a povinností. Některá tato práva jsou zakotvena v zákonech, jiná znamenají nepsanou povinnost. Dalo by se říci, že příbuzenství je ideologií lidských vztahů, zahrnuje kulturní představy o tom, jak byli lidé a příroda stvořeni a jakým způsobem jsou s ostatními spojeni po biologické a morální stránce (Stone 2006: 5–6).

## 4.2 Počátky příbuzenských teorií

Teorie příbuzenství se v rámci antropologie formovaly vlastně od počátku vzniku samostatné disciplíny jako takové, tedy od 20. století. Antropologie si v této době kladla za cíl věnovat se především nezápadním civilizacím. V tomto období také panovaly názory, že příbuzenství v mimozápadních civilizacích představuje alfu a omegu sociálního systému a organizace. Existovaly představy, že v mimozápadních civilizacích nahrazuje příbuzenství orgány takové funkce, které plní v západní civilizaci například stát nebo soudní aparát. Do antropologických teorií příbuzenství nejprve vstupoval vliv evolucionistů, poté britská antropologická škola, americká kulturní škola

a následně došlo k obratu ke kulturním hodnotám, symbolice a představám, především pod vlivem Davida Schneidera.

#### 4.2.1 Vliv evolucionistů

V počátcích svého vzniku a formování byla sociální antropologie velmi ovlivněna klasickými evolucionisty a jejich teoriemi. Mezi hlavní představitele, kteří zanechali svůj odkaz v antropologii, jistě patří John Ferguson McLennan, Johann Jakob Bachofen, či například Lewis Henry Morgan. V tomto období byla antropologie ovlivněna evolucionistickými představami, které samozřejmě zasáhly i příbuzenství. Evolucionisté předpokládali unilineární vývoj lidstva, což znamenalo, že všechny civilizace prochází stejnými evolučními etapami, a tedy směřují ke stejnému (podle evolucionistů nejrozvinutějšímu) cíli. Nejrozvinutější civilizací byla podle jejich představ západní, takže všechny ostatní směřovaly k vývoji dle této civilizace (Budilová 2007: 119).

Evolucionisté předpokládali, že na počátku dějin lidstva neexistoval patriarchát. Ten se podle jejich představ formoval až později se vznikem rodiny. Nejprve existoval matriarchát, neboť pokud neexistovala rodina, nejdůležitější vztahy musely být mezi matkou a dítětem. Vztahy se tedy odvozovaly od mateřské linie. Je však nutné podotknout, že většina evolucionistů byla badateli, kteří neprováděli terénní výzkumy, ale pouze studovali literaturu od misionářů, koloniálních úředníků a cestovatelů. Byli tzv. „*armchair anthropologists*“. Některé pojmy, které do studia příbuzenství zavedli evolucionisté, se používají dodnes (jako například pojem *exogamie* od McLennana). Jiné pojmy takovou životnost neměly a s dalším formováním studia příbuzenství postupně mizely (Budilová 2007: 120).

#### 4.2.2 Britská antropologická škola

Ihned v počátcích studia příbuzenství v rámci antropologické disciplíny měla velký vliv britská škola sociální antropologie, mezi jejíž hlavní představitele patří Bronislaw Malinowski a A. R. Radcliffe-Brown, kteří se řadí přímo do strukturálně funkcionalistické školy. V této době je typické, že se ustupuje od studia mimozápadních civilizací z pozic tzv. „*armchair anthropologists*“ a naopak se tyto civilizace studují přímo v prostředí, ve kterém žijí. Vzniká tedy terénní výzkum, který slouží jako primární zdroj k získání dat. Velký vliv na studium příbuzenství měli i další badatelé spadající do britské antropologické školy. Jednalo se o E. Evanse-Pritcharda a Meyera Fortese, kteří do příbuzenství přispěli teorií descendentních skupin a teorií unilineární descendance. Například E. Evans-Pritchard prováděl terénní výzkum u súdánského kmene Nuerů. U této společnosti popsal unilineární descendentní skupiny. Tyto skupiny měly více stupňů a mohly se formovat a přeskupovat do opozice podle aktuální situace a potřeby. Unilineární descendentní skupiny tedy představovaly politické segmenty nuerské společnosti. Pokračující terénní výzkumy v jiných oblastech (především v Melanésii a Nové Guineji) došly však ke zjištění, že descendentní skupiny se nevyskytují ve všech společnostech a na některých územích tedy tato teorie zcela pozbývá svou funkci. Postupně docházelo ke kritice použití teorie unilineárních descendentních skupin, neboť byla tato teorie aplikována i na zcela odlišné společnosti (Budilová 2007: 121).

#### 4.2.3 Americká kulturní škola

Americká kulturní antropologie se oproti té britské zaměřovala více na terminologii související s příbuzenstvím, tedy na vztah mezi příbuzenskou terminologií a sociální organizací. Mezi hlavní představitele jistě patří Lewis Henry Morgan a Alfred Louis Kroeber. L. Henry Morgan se domníval, že příbuzenská terminologie vzniká ze systému vzniku

manželství a rodiny a zavedl například rozdělení příbuzenské terminologie na klasifikační a deskriptivní (Budilova 2007: 122).

#### 4.2.4 Kulturní obrat

V 60. letech 20. století dochází k obratu studia příbuzenství od sociální struktury, unilineárních descendentních skupin, atd. ke studiu příbuzenství jako systému významů, ke kulturním definicím a kulturní sémantice (Budilová 2007: 124). Nejvýznamnějším představitelem tohoto obratu je David Schneider, který klade důraz na analýzu našeho pojmání příbuzenství, což je podle něj založeno na biologické podstatě. Biologickou podstatu příbuzenství totiž podle Schneidera (1968; 1984) považujeme za univerzální měřítko, které aplikujeme na všechny ostatní společnosti. Schneider tuto univerzálnost nicméně kritizuje.

V tomto období tedy dochází k proměně příbuzenských teorií, kdy nejsou již pro studium důležité organizace společnosti a sociální role, ale příbuzenství je symbolickým vyjádřením sociálních vztahů. Příbuzenství je tedy oblastí kulturních symbolů a významů (Budilová 2007: 125).

Od 80. let se rozšiřuje mezi antropology názor, že v mnoha kulturně různorodých společnostech jsou představy o příbuzenstvu spíše kulturně vytvořeny a upravovány, než že by vznikly samovolně. Tento poznatek dal vzniknout novému pojetí studia příbuzenství, tedy procesuálnímu pojetí. Procesuální pojetí příbuzenství znamená, že příbuzenství je ustanoveno a zachováno v čase vždy v závislosti na jednání společnosti. Tedy, že je závislé na potřebách společnosti (Stone 2006: 21).

Příbuzenství zahrnuje samozřejmě mnoho dílčích oblastí, na které je kladen důraz. Jedná se například o studium zaměřené na rodinu, manželství, dětství, období porodu a další. Rozvedu zde jen krátce manželství a rodinu, protože na ty byl kladen největší důraz v rámci příbuzenských vztahů při mém výzkumu.

### 4.3 Manželství

Manželství představuje jednu z nosných oblastí teorie příbuzenství, jednak protože je instituce manželství v nejrůznějších podobách známá ve všech společnostech (Broude 1994: 189) a také proto, že zahrnuje spoustu kulturních prvků, které pro pochopení dané společnosti, je důležité sledovat. Tyto kulturní prvky se objevují jak při uzavírání, tak v průběhu manželství. Důležité jsou také atributy, které předchází uzavření manželství, jako je například platba za nevěstu nebo věno. Manželství představuje sociálně sankciovaný vztah mezi (nejčastěji) mužem a ženou, o kterém oni dva a i celá jejich komunita předpokládají, že bude relativně stálý (Broude 1994: 189). Jedná se o takové spojení mezi mužem a ženou, v němž narozené děti jsou považovány za legitimní potomky obou manželů (Holý 1996: 48). V některých společnostech uzavřením manželství nevzniká vztah pouze mezi manželem a manželkou, ale mezi celými skupinami, ze kterých oba manželé pocházejí. V manželství také existují různé sociální povinnosti, mezi které například patří vzájemná sexuální povinnost. Manželství představuje relativně nezávislou ekonomickou nebo domácí jednotku. To se ovšem může měnit v závislosti na dané kultuře.

Někteří autoři, jako Elizabeth Bott (1957a, 1957b) propojují manželství (tedy i rodinu) s teoriemi sociálních sítí. Elizabeth Bott ve své práci *Family and Social Network* (1957a) hovoří mimo jiné o tom, jak souvisí sociální síť obou manželů s kvalitou a pravděpodobností rozpadu/setrvání manželství. Autorka poukazuje na skutečnost, že manželé si podle jejího názoru navzájem lépe rozumí a jejich manželství má větší šanci na životnost, pokud se sociální sítě obou manželů překrývají. Tedy pokud mají alespoň některé společné známé, přátele či pracovní kolegy.

## 4.4 Rodina

Definovat pojem rodina je opět velice těžkou záležitostí a i u tohoto pojmu existuje několik druhů definic. Tento termín v sobě zahrnuje navzájem se překrývající, zároveň však rozdílné druhy sociálních jednotek. Definice termínu rodina různorodě zdůrazňují biologické, rezidenční či funkční hlediska tohoto pojmu. Rodinu lze například pojímat jako sociální skupinu, pro kterou je charakteristická společná ekonomická spolupráce, domácnost, či dům, a která je spojená také po reprodukční stránce. Se studiem rodiny se pojí mnoho otázek, na které není snadné odpovědět bez toho, abychom se rozhodli, ze které definice rodiny budeme vycházet. Jednou z takových otázek je například, zda je možné považovat rodinu za univerzálně přítomnou ve všech společnostech. Je totiž zřejmé, že napříč kulturami se lidé shromažďují do více či méně velkých a provázaných druhů skupin. Je tedy myšlenka rodiny společná všem? Pro zodpovězení této otázky je důležité nejprve podrobit popisu například členy různých druhů rodin a poté zkoumat, pro kterou rodinu je rozhodující rezidenční jednotka, pro kterou reprodukční či ekonomická atd. (Broude 1994: 101).

Rodinu je také možné vymezit jako jednotku, která se odkazuje k příbuzenství. Mnohdy se s termínem pojí problematická oddělitelnost rodiny od jiných termínů, jako například domácnosti, nebo jiných skupin, které také může pojít příbuzenství. I přes určitou problematičnost pojmu, je zřejmé, že všichni lidé mají rodinu a všichni v daném diskurzu rozumí termínu rodina. Je možné říci, že rodina představuje řadu vztahů a aktivit, které spadají spíše do soukromé sféry, nežli do veřejné a tyto vztahy a aktivity zahrnují intimitu, emocionální blízkost a mnoho dalších pojmů, které nelze analyzovat (Holý 1996: 52).

Samozřejmě existuje několik rozeznávaných druhů rodiny. Jako například matrifokální, patrifokální, nukleární, polygynní, tzv. *stem family* a rozšířená rodina (Holý 1996; Skupnik 2010).

## 4.5 Příbuzenství a příbuzenské vztahy u Bulharů v ČR

Jednou z otázek mého výzkumu bylo, zda a popřípadě jakým způsobem dochází k proměně příbuzenských vztahů a rodinných prvků vlivem odchodu jedince z rodné do cizí země. Historicky lze totiž zaznamenat studie zkoumající rozdílné demografické chování mezi severozápadní a jihovýchodní Evropou. Jedním z těchto badatelů byl statistik a demograf John Hajnal (1924–2008). Ten si všiml některých rozdílností jako je například věk při vstupu do manželství, procento lidí, kteří se nikdy neprovdají/neožení, velikost rodiny, dědictví atd., právě mezi těmito dvěma oblastmi, kam mimochodem spadá Bulharsko (JV Evropa) a Česko (SZ Evropa). Do severozápadní Evropy by podle této teorie spadala obecně tzv. *stem family* a do jihovýchodní naopak rozšířená rodina. Pomyslná hranice mezi oběma oblastmi se začala nazývat “*Hajnalovou linií*”, která vede od Petrohradu do Terstu. Důležité je poznamenat, že na základě provedeného výzkumu jsem nezjistila podstatné rozdílnosti vnímané respondenty v příbuzenství, rodině či manželství mezi Bulharskem a Českem. Ačkoli někteří respondenti měli tendence hovořit o bulharské rodině ve smyslu rozšířené rodiny a o české jako o tzv. *stem family*, jiní rozdílnosti nevnímali. Všichni však pociťovali rozdílnosti ve sféře pevnosti a navazování, či udržování vztahů mezi příbuznými, ale i nepříbuznými osobami. O stejné skutečnosti hovoří i Mirjam Morvacová a Dana Bittnerová v textu *Bulharští vysokoškoláci v Praze* (2005), kde zjistili, že podle bulharských studentů jsou Češi ve vztazích mezi lidmi “studení”. Bulharští studenti uváděli například, že Češi oddělují mezi “mými” a “tvými” věcmi a to i po delší známosti. Největším překvapením pro bulharské studenty však byla neochota až odpor Čechů k nečekaným a spontánním návštěvám, což vplynulo i z mého terénního výzkumu a rozhovorů.



## 4.6 Závěr

Studium příbuzenství a mnoho podoborů (studium manželství, rodiny, dětství, atd.) do této sféry spadajících, již z historického hlediska neodmyslitelně patří do antropologického bádání. Je možné díky němu nahlédnout do zkoumané společnosti a pochopením prvků pojících se s institucí příbuzenství, lze porozumět širšímu fungování dané společnosti. Ačkoli v dnešní době není studium příbuzenství v klasické podobě tak populární, jako tomu bylo dříve, objevují se na scéně nové, moderní prvky. Jedná se o moderní reprodukční či komunikační technologie, které mocně vstupují do vztahu jak s příbuzenstvím, tak se vztahy v rámci příbuzenství, ale i mimo něj vznikajícími.

## 5 SOCIÁLNÍ SÍŤ

### 5.1 Úvod

Dalším záměrem mé práce byly sociální sítě Bulharů žijících v České republice, respektive v Plzni, kde jsem převážně prováděla terénní výzkum. Snažila jsem se zjistit, jaký dopad má na jejich sociální síť přesun do jiné země. Z toho důvodu bych zde ráda nastínila teoretickou část zabývající se sociálními sítěmi z obecného hlediska.

Projekty a studia věnující se sociálním sítím jedinců i skupin se těší velké popularitě, protože skrze ně lze nahlédnout do problematiky vztahovosti mezi lidmi a lze tak rozkrýt i další aspekty lidského života. Termín „sít“ byl v sociální antropologii používán již dávno před tím, než se mu dostalo vědeckého a specifického zařazení. Síť již od počátku odkazovala v metaforickém slova smyslu k vzájemným vztahům mezi jedinci v rámci komunity. Teprve roku 1954 se J. A. Barnes při svém výzkumu v norském hrabství Bremnes, postaral o rozšířenou a vědecky zaštitěnou teorii pojmu sociální síť (Mitchell 1969). J. A. Barnes doslova uvedl (Barnes 1954: 43), že: *„Každá osoba je a vždy byla v kontaktu s množstvím jiných osob, přičemž s některými je v přímém kontaktu a s jinými nikoli.“* Ve své práci se tedy snažil o pochopení všech vztahů v rámci lokální společnosti a rozlišil vztahy vzniklé v rámci teritoriální struktury a vztahy vzniklé v pracovní oblasti. Vztahy v rámci teritoriální struktury jsou takové, které vznikají vlivem života v určitém prostředí. Vztahy vzniklé v pracovní oblasti jsou ty, které získáváme na pracovišti. Nejrozšířenější sociální sítí je podle něj síť vztahů s přáteli, známými, sousedy atd. (Barnes 1954).

Mezi další nejznámější badatele zabývající se sociálními sítěmi z nejrůznějších hledisek jistě patří J. Clyde Mitchell, E. Bott, A. C. Mayer, M. S. Granovetter a další.

## 5.2 Vymezení pojmu sociální síť

Pod pojmem sociální síť si lze představit propletenec jednotlivých sítí zahrnující přátele, známé, rodinné příslušníky či pracovní kolegy. Při řešení určitých problémů či situací se zpravidla obracíme na svoji sociální síť. Díky znalosti sociálních sítí lze lépe popsat například šíření informací, přirozené shlukování lidí, přijímání nových trendů, dynamiku sociálních skupin a mnoho dalších. Analýza sociálních sítí představuje přístup zabývající se studiem sociální struktury, kdy hlavní záměr je kladen na rozbor sociálních vazeb jedinců. Množina všech vazeb poté představuje sociální síť. Při analýze sociálních sítí jsou využívána především relační data (Toušek 2014). Využitím relačních dat se tento princip odlišuje od jiných přístupů zkoumání sociální struktury, protože ty se věnují primárně studiu atribučních dat (Toušek 2009: 35). Atribuční data představují kvality a charakteristiky jedince nebo celé skupiny, které se podrobují analýze pomocí statistických postupů. Sem by spadaly například postoje a názory. Relační data naopak stojí na základech vztahovosti, takže jsou pro ně důležité kontakty a vzájemné vztahy mezi aktéry (Scott 2000: 2–3). Ve své práci pracuji samozřejmě i s atribučními daty, protože mě zajímají názory a postoje respondentů například na vnímanou potencionální rozdílnost v rodinných prvcích, příbuzenských a sociálních vztazích, kulturních hodnotách a prvcích atd. Také jsem se však zaměřila na data relační, protože jsem se snažila pozorovat a zjistit, jaké vztahy a kontakty respondenti navazují a udržují.

Již J. A. Barnes si představoval sociální síť jako jednotlivé body, které představovaly osoby a byly spojené navzájem linkami, které značily společné vazby. Také v dnešní době se sociální síť znázorňuje jako soubor bodů, neboli uzlů (ty představují jednotlivé osoby), a spojnice mezi uzly znamenají vztahy mezi lidmi, tedy vazby mezi nimi. Sociální síť je tedy tvořena jednotlivými vazbami mezi jedinci a o rozbor těchto vazeb se snaží právě analýza sociálních sítí (Toušek 2014). Sociální síť je tedy možné definovat jako ohraničenou množinu dvou a více aktérů, pro které

je charakteristické, že mají minimálně jednu vazbu s některým z dalších aktérů (Bruggerman 2008; Scott 2000; Wasserman and Faust 1994). Důležitými proměnnými, které popisují vlastnosti sítě, jsou reciprocita, intenzita a stálost. Tyto proměnné jsou doplňovány dalšími atributy, jako je velikost sítě, hustota, centralizace, zakotvenost (Toušek 2014).

### 5.3 Získávání dat k analýze sociálních sítí

Zúčastněné pozorování bylo dlouhou dobu považováno mnohými badateli v čele s J. C. Mitchellem, za jedinou možnou a úspěšnou metodu sběru dat a to i při analýze sociálních sítí. Ostatní metody, především dotazníkové, byly shledány jako ne zcela úspěšné (Mitchell 1974: 295). Nicméně recentnější studie naznačují, že opak může být pravdou a dotazníková šetření jednou z hlavních výzkumných metod pro určité typy badatelských témat (Marsden 1990: 440). V dnešní době je k analýze sociálních sítí hojně využíván tzv. „generátor jmen“, který pracuje na principu zjišťování egocentrické sítě aktéra pomocí kladení otázek zaměřených na aktéry v egocentrické síti dotazovaného jedince. Poté jsou zjišťovány vzájemné vazby mezi aktéry skrze rozšiřující a doplňující otázky (Toušek 2009: 36). Je také nutné zdůraznit, že analyzovat jde vždy jen určitou, tedy částečnou sociální síť jedince, protože totální síť nemá v podstatě konce (Barnes 1954: 56–57). Zúčastněné pozorování se tedy v případě analýzy sociálních sítí nejeví jako nejdůležitější a nosná metoda, naopak ji lze použít jen na malé sociální skupiny, které je dobré si nějakým způsobem, například prostorovým, vymezit. Další možností by bylo zaměřit se pouze na některé sociální aktéry a stanovit jejich egocentrické sítě, přičemž do egocentrické sítě budou patřit jen jedinci, kteří mají přímou vazbu na ego (Toušek 2009: 36). Takovouto egocentrickou síť lze také nazvat *first-order-zone* (Barnes 1969: 59).

## 5.4 Síťové vazby

Vazby v rámci sociální sítě mohou být hustě propojené, nebo volně propojené. Mezi hustě propojené sítě patří především příbuzenské sítě a sítě blízkých přátel, ale důležité je, že se jednotlivé kruhy vazeb do značné míry překrývají a jsou spolu v úzkém kontaktu. V určitém slova smyslu je společnost s hustě propojenými sítěmi společností uzavřenou. Naopak volně propojené sítě představují takovou společnost, kde se jednotlivé sítě moc nepotkávají a nejsou v tak úzkém kontaktu. Lidé v rámci jedné sítě se tedy nemusí navzájem znát. V tomto smyslu by se dalo hovořit spíše o společnosti otevřené. To, jak jsou vazby v rámci sítí silné, závisí samozřejmě na několika komponentech. Síla vazby mezi lidmi je tedy charakteristická kombinací společně stráveného času, vzájemné intimity, emocionální intenzity a vzájemně poskytovaných služeb (Granovetter 1973: 1361). Důležité je také, jak se přenáší informace, zdroje, služby atd. mezi sítěmi pomocí vazeb mezi lidmi. M. Granovetter (1973: 1364) ve svém článku *The Strength of Weak Ties* hovoří o důležitosti tzv. „konceptu mostu“, který představuje jedinou spojnici mezi sítěmi dvou osob. Každý člověk má velké množství kontaktů na jiné osoby a právě tzv. „most“ představuje jedinou cestu, kudy lze přenášet informace, vliv a další zdroje z jakéhokoli kontaktu jedné osoby do kontaktů druhé osoby. Zároveň dodává, že takovýto most, tvoří téměř vždy slabé vazby. Důležití pro jedince jsou tedy nejen přátelé a příbuzní, ale k získání informací, konexí atd. jsou nezbytné také vazby na přátele přátel, či příbuzné přátel atd. K šíření informací, zdrojů, vlivu atd. jsou tedy velmi významné právě vazby slabého typu.

## 5.5 Vztah příbuzenství a sociálních sítí

Sociální vztahy jsou tvořeny mimo rodinu, ale také v jejím rámci. Příbuzenské vztahy a vazby tedy samozřejmě představují součást sociálních sítí osob, konkrétně se jedná o silné vazby (viz výše). V některých případech může dojít k tomu, že druh příbuzenského vztahu

(například manželství, rodinné uspořádání, atd.) ovlivňuje ostatní sociální síť jedinců. Například E. Bott (1957b) zjistila, že stupeň rozdělení manželských rolí mezi manželi přímo souvisí se stupněm propojenosti jejich sociálních sítí. Na základě výsledků jejího výzkumu došla ke dvěma extrémním zjištěním. Manželé, kteří mají vysoký stupeň dělby manželských rolí, vykazují vyšší stupeň propojenosti svých sítí, tedy že mnoho jejich známých, přátel, kolegů či příbuzných se znají navzájem. Naopak manželé, kteří sdílí manželské role, mají více rozptýlené sociální síť, tedy že jen někteří jejich příbuzní, známí atd. se navzájem znají. Autorka však uvádí, že objevila mnoho dalších různých typů mezi těmito dvěma extrémy. Záleží totiž na mnohých dalších aspektech. Některé rodiny se například rozhodnou seznámit své veškeré příbuzné a přátele, jiné jen některé a jiné to nepovažují vůbec za důležité. Nicméně je zřejmé, že to, jak jsou oddělené manželské role, bezprostředně ovlivňuje rodinné sociální prostředí, kam patří právě přátelé, příbuzní, sousedé atd. (Bott 1957b: 324).

Jiní autoři se věnují otázce vlivu uspořádání rodiny (především vlivu dětí) na účast rodičů v sociálních sítích. Například věkový rozdíl mezi dětmi byl odhalen jako determinant sociálních sítí rodičů. Tím, že se rodiče o dítě starají, podnikají s ním aktivity, někdy ho i vzdělávají, navazují velké množství kontaktů. Pokud je však věkový rozdíl mezi jejich potomky malý, mohou se tyto kontakty překrývat. Naopak při velkém věkovém rozpětí se sociální síť rodičů může zvětšovat (Heizler and Kimhi 2012). Z mého výzkumu je také patrný vliv dětí na sociální síť rodičů (tedy v mém případě pouze žen). Ženy, kterým se narodily děti v Čechách, ale i ty, které měly po příchodu děti malé, rozšířily své sociální kontakty při procházkách s kočárkem, na dětských hřištích, nebo u lékaře v čekárně. Jedna z respondentek takto dokonce navázala svůj první blízký vztah s českou kamarádkou.

## 5.6 Závěr

Studium sociálních sítí může poskytnout velice zajímavý pohled na další aspekty života osob a může nám pomoci nahlédnout do zkoumané společnosti. To, s kým lidé udržují vztahy, jak často, jakým způsobem, jak vztahy navazují, jaké vztahy považují za důležité a jaké nikoli, jsou zajímavé fenomény, které je při pochopení vztahovosti v rámci sociálních sítí nutné sledovat. Tyto fenomény se staly i mým předmětem zájmu v rámci zaměření se na sociální sítě bulharských respondentů.

Sociální vztahy navíc úzce souvisí a vzájemně se ovlivňují se vztahy příbuzenskými a v závislosti na prostředí se proměňují. V dnešní době však do hry vstupují také moderní komunikační technologie, které mohou stejně tak ovlivňovat příbuzenské vztahy, jako ostatní sociální vztahy v rámci sítí osob. Lidé tak mohou zůstat v relativně úzkém kontaktu, i přes to, že odešli žít do jiné země a dělí je několik tisíc kilometrů.

## 6 METODOLOGIE

### 6.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Cílem této diplomové práce je zjistit a porozumět tomu, jak je pojmána a ovlivněna příbuzenská a sociální síť u Bulharů, kteří se rozhodli žít v České republice, neboť rozhodnutím žít v jiné, než rodné zemi dochází k zásahu do příbuzenských i sociálních vztahů.

Záměrem práce není přesně zmapovat sociální a příbuzenskou síť u Bulharů ve vybrané lokalitě, ale důraz je spíše kladen na subjektivní vnímání respondentů, týkající se příbuzenské a sociální situace a potencionálních rozdílů, které mohou nastat vlivem přesunu do jiné země. V rámci své práce jsem si tedy položila základní výzkumné otázky:

- Jaký vliv má odchod do cizí země na příbuzenské a sociální vztahy jedince?
- Existují některé, respondenty vnímané rozdílnosti v rámci příbuzenských a sociálních vztahů mezi Bulharskem a Českou republikou, popřípadě jaké?
- Jak respondenti vnímají a jaký vztah mají k České republice, potažmo Čechům a Bulharsku, potažmo Bulharům?

### 6.2 Výzkumný vzorek a lokalita výzkumu

Výzkumný vzorek je možné rozdělit na dvě části, neboli generace, protože jsem se z počátku výzkumu zaměřila obecně na Bulhary, kteří v České republice žijí již několik let. V počátcích výzkumu jsem se tedy zajímala o starší Bulhary a také jejich potomky, protože i ti zde žijí několik desítek let. V průběhu výzkumu se ovšem mým hlavním výzkumným vzorkem stala právě generace starších Bulharů. Generace potomků je ve věkovém rozptylu od 20 do 25 let a generace starších Bulharů od 44 do 79 let. Obě generace dohromady tedy tvořily 18 respondentů, přičemž 6



představovaly ženy a 12 muži. V generaci starších Bulharů bylo dohromady 14 respondentů a z toho 4 ženy (ve věku od 44 po 67 let) a 10 mužů (ve věku od 60 po 79 let). Generace dětí představovala jen 4 respondenty, z toho 2 muže a 2 ženy (ve stejném věkovém rozptylu, tedy 20 až 25 let).

První kontakty na respondenty jsem získala na základě analýzy a zkoumání webových stránek bulharských kulturně osvětových klubů a restaurací. Další respondenti byli získáváni na základě doporučení předešlými respondenty, neboli metodou sněhové koule (tzv. *snowball*) (Bernard et al. 1986; Toušek 2012). Na základě seznámení se s respondenty jsem se mohla zúčastnit několika bulharských setkání v rámci plzeňského kulturně osvětového klubu, kde jsem osobním kontaktem získala další respondenty.

Důležité je zmínit, že respondenti byli dopředu seznámeni s tématem výzkumu a byly jim zodpovězeny všechny případné doplňující otázky. Záměrně ve výzkumu neuvádím jména ani věk respondentů, protože jim byla slíbena plná anonymita, neboť v průběhu rozhovoru se mnohokrát rozpovídali o osobních tématech.

Hlavní lokalitou mého výzkumu se stala Plzeň, ze které pochází většina mých respondentů, nicméně vzhledem k neočekávaným zjištěním v průběhu výzkumu jsem část výzkumu (konkrétně pozorování) prováděla také v Praze.

### 6.3 Hypotézy

Důležité je také podotknout, že ještě před začátkem výzkumu jsem si stanovila určité základní hypotézy, o kterých jsem se domnívala, že zjistím, a které se mi buď potvrdily, nebo vyvrátily. Jedná se o následující hypotézy:

- Generace potomků Bulharů bude více méně asimilována většinovou společností.
- Odchod z rodné země a následné začleňování se do nové země bude mít stejné důsledky pro ženy i muže.
- Potencionální rozdílnosti mezi Bulhary a Čechy budou vnímány spíše na bázi příbuzenství (konkrétně v rodinných prvcích).
- Do udržování příbuzenských i sociálních vztahů budou u mladších respondentů zasahovat moderní komunikační technologie.

### 6.4 Metody výzkumu

Vzhledem k naformulovanému cíli výzkumu a výzkumným otázkám jsem prováděla kvalitativní výzkum (Bernard et al. 1986; Hendl 2005), jehož smyslem bylo zachytit emickou perspektivu. V rámci terénního výzkumu jsem prováděla pozorování a zúčastněné pozorování, polostrukturované a hloubkové rozhovory. Kvalitativní empirický výzkum byl prováděn od října 2016 do února 2017.

Je také nutné zmínit, že základy této práce stojí na etnologické a sociálně-antropologické literatuře, která se věnuje sociálním sítím, teorii příbuzenství, zabývá se otázkou integrace a identity, ale také se věnuje historickému přehledu česko – bulharských vztahů. Nedílnou součástí mé práce byla tedy také analýza této odborné literatury a dosavadních výzkumů, z nichž práce samozřejmě čerpá.

### **6.4.1 Terénní výzkum**

V rámci terénního výzkumu jsem prováděla nejprve vyhledávání a analýzu nejrůznějších webových stránek bulharských spolků a restaurací na území České republiky, díky čemuž, jak již bylo řečeno, jsem získala první kontakty na své respondenty. V rámci terénního internetového průzkumu jsem objevila několik otevřených, ale i uzavřených bulharských skupin na Facebooku. Ve dvou z těchto facebookových skupinách jsem požádala o členství a následně jsem byla přijata. Díky členství ve facebookových skupinách jsem mohla pozorovat online sdružování se a jeho výhody, které představuje především velmi rychlé, efektivní a všem členům dostupné sdílení informací nejrůznějšího charakteru. Další výhodou, která pro mě z členství vyplynula, bylo navázání kontaktů s novými respondenty.

Další významnou částí mého terénního výzkumu byl průzkum a zjišťování informací v archivech. První archiv, který jsem navštívila, byl státní oblastní archiv v Plzni, kde jsem získala informace o Bulharech a jejich působení z historického hlediska přímo v lokalitě Plzeň. Další návštěvu archivu jsem uskutečnila v obci Klášter u Nepomuka, kde se nachází 3. oddělení státního oblastního archivu v Plzni, a kde jsou uloženy informace týkající se mimo jiné zaměstnanců podniku Škoda Plzeň, který se v době výměnných smluv mezi zeměmi podílel na výměně pracovníků z Bulharska a Česka. Společnost Škoda Plzeň byla tedy zaměstnavatelem většiny mých respondentů mužského pohlaví.

### **6.4.2 Zúčastněné pozorování**

Po navázání kontaktů s respondenty bylo nedílnou součástí mého výzkumu zúčastněné pozorování, které jsem uskutečnila na třech setkáních Bulharského kulturně osvětového klubu v Plzni. V rámci zúčastněného pozorování jsem si vedla terénní deník (Bernard 2006; Sanjek 1990), kam jsem si zapisovala pozorované poznatky.

Setkání v rámci plzeňského bulharského klubu byla v duchu přátelského posezení ve vybrané restauraci, kde byl zarezervován vždy velký salonek, aby členové klubu měli soukromí a aby nerušili zbylé hosty restaurace. V rámci setkání hrála bulharská hudba a na stolech bylo vždy velké množství bulharských potravin a nápojů, které mi byly nabízeny k ochutnání.

### **6.4.3 Pozorování**

Vzhledem k tomu, že z mého výzkumu vyplynula veliká důležitost národní kuchyně v rámci bulharské identity a zároveň příbuzenských i sociálních vztahů, rozhodla jsem se toto zjištění zařadit do výzkumu a tak jsem provedla pozorování ve dvou bulharských restauracích v Praze. Toto pozorování bylo prováděno v pražských restauracích, protože v Plzni v dnešní době žádná bulharská restaurace bohužel není. Také v rámci této části výzkumu jsem si vedla poznámky.

### **6.4.4 Rozhovory**

Velice důležitou součástí mého výzkumu byly rozhovory. Při domluvených setkáních s respondenty jsem prováděla polostrukturované rozhovory. Výhoda tohoto typu rozhovoru spočívá ve skutečnosti, že rozhovor je lépe udržitelný v linii zájmu tazatele. Tedy, že tazatel může lépe kontrolovat, jakým směrem se rozhovor ubírá a popřípadě ho korigovat, dle jeho zájmu a potřeby. Nicméně nevýhodou je, že tento typ rozhovoru může přinášet, vzhledem k „navádění respondentů“, méně validní informace. Naopak větší množství informací, někdy i podstatnější, mohou přinést hloubkové nestrukturované rozhovory (Toušek 2012: 63–64), které jsem prováděla s respondenty v rámci zúčastněného pozorování.

Polostrukturované rozhovory byly tedy původním typem rozhovoru při všech domluvených setkáních s respondenty, nicméně v mnoha

případech se v průběhu rozhovoru z polostrukturovaného stal rozhovor nestrukturovaný. V takovýchto případech jsem do děje nezasahovala a respondenta nechala hovořit o tom, co pokládal za důležité a nosné.

Respondenty jsem vždy (až na výjimku online rozhovorů) nejprve telefonicky kontaktovala a domluvila se s nimi na schůzce, kterou sami, dle času a místa zvolili. Pouze dva rozhovory s respondenty získanými na základě průzkumu facebookových skupin, jsem uskutečnila pomocí aplikace Skype, protože tito respondenti pochází z moravské části republiky. Nicméně se domnívám, že tyto rozhovory neposkytly tak nosné informace, jako rozhovory ostatní, neboť při online rozhovoru nelze zcela zaznamenat neverbální formu komunikace a emocionální projevy. Všechny ostatní rozhovory byly provedeny osobně a se souhlasem respondentů byly nahrávány na diktafon. Délka jednotlivých rozhovorů byla od 40 do 90 minut.

Důležité je také zmínit, že vzhledem k tomu, že výzkumný vzorek představuje dvě části, tedy generace (ačkoli se pozdější výzkum zaměřil jen na jednu z nich), polostrukturované rozhovory měly také dvě verze (viz. příloha A, B). Obě verze rozhovorů si byly podobné, ale ta, která se týkala generace dětí, byla kratší a zaměřená především na pocity spojené s odchodem (pokud ho respondenti zažili), pocity vnímané k oběma zemím a národům a na případné vnímané rozdílnosti mezi nimi. Verze rozhovoru pro generaci starších Bulharů se nejprve zaměřovala na důvody odchodu, pocity pojící se s odchodem, následný průběh začleňování se. Záměr byl také kladen na obě rodiny, jak bulharskou tak českou a potencionálně vnímané rozdílnosti mezi nimi, potencionální rozdílnosti v sociálních vztazích, udržované zvyky, tradice, na potřebu spolkové činnosti atd.

#### **6.4.5 Analýza rozhovorů**

Všechny nahrané rozhovory jsem přepsala do elektronické podoby a jejich analýzu, zjišťování informací a pročitání dat z rozhovorů jsem prováděla po celou dobu výzkumu (Silverman 2005). Po přepsání rozhovorů jsem je opakovaně pročítala, přičemž jsem si vytvářela poznámky a jednotlivé kódy. Při vytváření kódů jsem brala v potaz výše zmíněné výzkumné otázky, nicméně jsem došla i ke zjištění zcela novému a v první fázi výzkumu neočekávanému, čímž mám na mysli důležitost bulharské tradiční kuchyně. Z toho důvodu zaměření na bulharskou tradiční kuchyni ve výzkumných otázkách chybí.

## 7 PRAKTICKÁ ČÁST

Na základě provedeného výzkumu jsem nedošla k jedinému jednoznačnému zjištění, které by charakterizovalo sociální a příbuzenskou síť Bulharů v České republice. Naopak jsem objevila hned několik základních prvků, které se vyjevily jako faktory charakterizující bulharskou komunitu v Plzni. Také jsem objevila jeden (ve finále velmi podstatný) prvek, na který nebyl můj výzkum v počátcích zaměřený, nicméně se vyskytoval u všech mých respondentů a po čase výzkumu se ukázal jako základní stavební kámen identity Bulharů v Plzni. Zároveň jsem došla ke zjištění, že tento prvek prostupuje napříč příbuzenskými i sociálními sítěmi Bulharů a zasahuje přes hranice obou států. Tímto prvkem mám na mysli bulharskou tradiční kuchyni, kam spadají jak pokrmy, tak samozřejmě nápoje a vše co se s kuchyní pojí, tedy příprava jednotlivých pokrmů, či nápojů, stolování, restaurace, atd.

V první části této kapitoly bych ráda představila svůj výzkumný vzorek a základní prvky, které jsou podle mého názoru pro tento vzorek charakteristické. Poté bych se věnovala podrobněji bulharské kuchyni, neboť ta se projevila jako nejvýznamnější faktor v rámci identity, sociálních i příbuzenských sítí. Základní prvky zjištěné z výzkumu jsem rozdělila na dvě kategorie. V první kategorii jsou zjištění, které spadají do oblasti příbuzenské a v druhé jsou ty, které patří spíše do oblasti sociálních vztahů. Nicméně je nutné podotknout a již to bylo nastíněno v teoretické části, že obě kategorie, tedy jak příbuzenské, tak sociální síť a s nimi související vztahy, se navzájem překrývají, takže některá zjištění nelze s jistotou zařadit, nebo se mohou vyskytovat v obou oblastech. V části týkající se především příbuzenství jsem došla ke zjištění týkající se hlavně rozdílného vnímání mezilidských vztahů a pocíťování dvojí identity. V rámci mezilidských vztahů jsem zaznamenala především pocíťované rozdílnosti týkající se reakcí na neočekávanou návštěvu, či situaci. Část zaměřující se na sociální vztahy se věnuje především počátečnímu navazování a pozdějšímu udržování vztahů a kontaktů.

## 7.1 Představení výzkumného vzorku

Vzhledem k tomu, že se mými respondenty stali jak Bulhaři z generace, která se do České republiky dostala jako mladí dospělí, tak také jejich děti, je nutné popsat obě skupiny. Ráda bych zmínila, že plánem výzkumu bylo zaměřit se na respondenty, kteří v České republice žijí již několik let. Z toho důvodu jsem využila k výzkumu i generaci dětí Bulharů, kteří se sem dostali v dospělém věku, a poté bylo zajímavé pozorovat rozdílné vnímání některých faktorů.

### 7.1.1 Generace dětí (potomků)

Generace dětí, která se narodila v Čechách, ale i ta, která se narodila v Bulharsku a sem s rodiči přišla ve velmi nízkém věku, je charakteristická především převážnou integrací a splynutím s českou společností. Ačkoli ve všech případech respondenti znali bulharský jazyk a velmi často od útlého věku Bulharsko s rodiči navštěvovali a měli k němu velmi úzký vztah, tak byli převážně integrováni do české společnosti a Českou republiku vnímali mnohem více jako domov a naopak k Bulharsku nechovali tak emocionální vztah jako generace starších Bulharů. Jedna z mých respondentek měla například velké obavy o své děti, které se obě narodily v Bulharsku a do České republiky přišly ve věku šesti a osmi let. Obávala se, že její děti jsou, jak sama uvedla, jako „*stromy bez kořenů*“. Žijí v České republice a mají zde své životy, ale všichni příbuzní a jejich původ jsou v Bulharsku. Mým respondentem se stal i její syn, který sice přiznal, že z počátku vnímal situaci odchodu velmi negativně a se sestrou se jim po Bulharsku stýskalo, ale v dnešní době vnímá Česko jako svůj druhý domov. Jako první domov sice určil Bulharsko, ale jen na základě místa narození. Doslova uvedl: „...*Českou republiku beru jako druhý domov, první domov je Bulharsko. Nehledě na všechny okolnosti jsem pořád Bulhar, kdybych odmítal svojí domovinu, tak by to bylo špatný. Bulharsko je pro mě hezká země, ale jediný, co mě s ní spojuje je to, že jsem se tam narodil, mně samotnému už to nic víc*



neříká...“ Nakonec uvedl: „...v Bulharsku bych si sice dokázal představit žít, ale ta představa mě popravdě moc neláká, je to pro mě představa stejná jako žítí v kterékoli jiné zemi...“ Někteří z mých respondentů patřících do generace dětí Bulharů sice obdivují určité vlastnosti či charakteristiky bulharského národa a dokonce se s nimi i ztotožňují, jedná se však jen o dílčí prvky a ztotožnění se v globálním slova smyslu s bulharským národem jsem v podstatě nezaznamenala. Například má respondentka, která se narodila již v České republice a jejíž maminka je Bulharka, takže s ní Bulharsko navštěvovala velmi často, uvedla, že dle jejího názoru, jsou Bulhaři více otevření a bezprostřední a to především v mezilidských vztazích. *„Bulhaři se klidně pohádají, ale řeknou si věci na rovinu a do očí. To není jako tady, že se všichni tváří, že se nic neděje, ale za zády se pomlouvají. A to se mi líbí právě na Bulharech. Napřed se pohádají, ale pak se vzduch vyčistí.“* Souvislosti týkající se mezilidských vztahů a rozdílných přístupů a postojů k nim ze strany Čechů a Bulharů zmiňovali i další respondenti z generace dětí Bulharů, ale také hlavně generace starších Bulharů. Ti rozdílnosti vnímali dokonce na úrovni příbuzenské.

Podle mého názoru se někteří rodiče obávali, aby jejich děti nebyly ovlivněny tzv. dvojí identitou, která se objevila právě u většiny mých respondentů ze starší generace Bulharů. Nicméně se domnívám, že toto očekávání se u jejich dětí v podstatě nenaplnilo.

Generace dětí Bulharů nemá potřebu se scházet s ostatními Bulhary a udržovat bulharské zvyky a tradice. Pokud tomu tak je, jedná se většinou o popud jejich rodičů. V mém výzkumu jsem narazila na dvě rodiny (v jednom případě oba Bulhaři, ve druhém žena Bulharka a muž Čech), které se navzájem spřátelily díky členství obou rodin v Bulharském kulturně osvětovém klubu v Plzni. Děti z obou rodin se také staly mými respondenty, takže jsem se dozvěděla, že ačkoli nevyhledávají nutně bulharskou společnost, kluby, spolky atd., tak dívky z obou rodin se staly nejlepšími kamarádkami a dodnes udržují blízké vztahy. Tuto skutečnost

je nicméně spíše možné připisovat tomu, že se rodiny velmi často navštěvovaly již od útlého věku svých dětí, nežli vyhledávání Bulharů, či bulharských prvků.

Vzhledem k tomu, že generace dětí Bulharů se v podstatě v globálním pohledu ztotožnila a splynula s většinovou společností, nezaznamenala jsem u nich žádné podstatnější prvky, které by měly vliv na jejich příbuzenskou či sociální síť a vztahy, což bylo i mým očekáváním. Z toho důvodu jsem se ve výzkumu dále více zaměřila na generaci Bulharů, kteří se do České republiky dostali v pokročilejším věku, žijí zde již několik desítek let a založili tady rodiny.

### **7.1.2 Generace starších Bulharů**

Generace Bulharů, kteří do České republiky přišli jako sice mladí, ale již dospělí, se tedy stala mým hlavním výzkumným vzorkem. Mými respondenty byli převážně muži, ale také několik žen. Ve všech případech se muži do České republiky dostali na základě smluv mezi podniky, kde pracovali, nebo díky lepší pracovní nabídce. Vzhledem k tomu, že jsem výzkum prováděla převážně v Plzni, všichni mužští respondenti, byli na základě výměnných smluv, zaměstnání (alespoň z počátku svého pobytu) v podniku Škoda Plzeň, kde se měli podrobit určité specializaci ve svém oboru a poté se vrátit již vyškolení do Bulharska. Výjimkou byl jen jeden z respondentů, který do České republiky přišel zároveň se svou ženou a dětmi na popud lepší pracovní nabídky v plzeňském divadle.

Ti, kteří pracovali ve společnosti Škoda Plzeň, měli smlouvu uzavřenou na dobu určitou. Většinou to bylo na tři roky, ale někteří uváděli, že to bylo jen na dva roky a jeden respondent dokonce tvrdil, že jeho počáteční smlouva byla uzavřená jen na půl roku, nicméně si ji po dobu dalších tří let neustále prodlužoval. To, na jak dlouho byla smlouva uzavřena, se domnívám, záleželo na daném pracovním oboru respondenta, neboť pro každý obor bylo zapotřebí jiné množství pracovní

síly a po jinou dobu. Po dobu účinnosti smlouvy, či jejího prodlužování si většina mužských respondentů našla v Plzni a okolí ženy, se kterými uzavřeli sňatek, a tedy mohli v České republice zůstat. Jeden respondent uvedl, že skutečnost nevrácení se do Bulharska, byla vnímána jako porušení smlouvy, nicméně po uzavření sňatku, bylo vše v pořádku. Z důvodu vzájemných pracovních smluv mezi státy, je zřejmé, proč v mém výzkumném vzorku převládají muži. V Plzni totiž dominoval již zmíněný podnik Škoda Plzeň, kam byli přijímáni většinou jedinci technického zaměření.

Ženský vzorek byl v oblasti příchodu do České republiky více různorodý. Ženy, které se staly mými respondentkami, se však ve většině případů dostaly do České republiky na základě seznámení se svým českým, nebo bulharským partnerem. Pouze jedna má respondentka se rozhodla pro studium v České republice na základě svého vlastního rozhodnutí a až později se zde seznámila se svým českým manželem. Dvě ze čtyř respondentek se tedy provdaly za českého partnera. Jedna z nich se společně s partnerem po svatbě pokoušela žít v Bulharsku, ale to se zcela nepovedlo. Sama uvedla: *„...po svatbě jsme bydleli 4 roky v Bulharsku, ale tam to bylo špatné s bydlením – pořád jsme čekali na to, co se mělo postavit (postavilo se to až za 10 let), tak on se vrátil do Česka a postavil tady svépomoci dům a pak já za 4 roky jsem přijela. Moc se mi nechtělo, protože tam mám rodinu a blízké lidi a tady nemám nikoho (on tam byl vlastně ve stejné situaci, že neměl nikoho kromě mě) a to je nepříjemná situace...no a potom jsem otěhotněla, tak jsme tu zůstali...“* Zbylé dvě respondentky mají bulharské partnery, kteří v České republice získali pracovní pozici, tudíž se sem za nimi, nebo společně s nimi, přistěhovaly. Jedna z respondentek například pochází z hudební rodiny a ona sama i její manžel jsou sólisty plzeňského Velkého divadla. *„Manžel vyhrál konkurz, vzali ho do divadla jako sólistu opery...my jsme tedy v Bulharsku oba měli dobrou práci, ale život byl těžký...když jsme odcházeli roku 1997, tak 1996 a 1997 to bylo v Bulharsku ekonomicky hodně špatné, byla velká inflace...ta nabídka pro manžela byla velmi*

*dobrá a chtěli jsme se rozvíjet a zkusit něco nového, protože jsme byli mladí a děti malé.“*

Důležité je také poznamenat, že většina mužských respondentů přišla do České republiky od 60. po 80. let 20. století a ženy zhruba od 80. po 90. léta 20. století, i když byly výjimky mezi muži i ženami. Tento převládající trend dřívějších příchodů mužů a pozdějších u žen by mohl být důsledek toho, že z počátku docházelo k výměně obyvatel převážně na základě již výše zmíněných pracovních smluv a bulharští zaměstnanci si zakládali rodiny převážně s Češkami, se kterými se po dobu účinnosti smlouvy seznámili. V pozdějších letech však docházelo k výměně obyvatel také na základě jiných důvodů, jako například ekonomických a lepších pracovních pozic, což byl případ jedné z výše zmíněných respondentek – operní sólistky. Z toho důvodu jsou také většinou mužští respondenti starší než respondentky ženy.

Většina respondentů, jak mužů, tak žen, přišla do České republiky v mladém věku zhruba od 18 do 30 let. Zajímavým zjištěním bylo, že příchod a následné začleňování mnohem hůře snášely ženy než muži. Muži většinou při vyprávění o svém příchodu uváděli, že bylo vše v naprostém pořádku a neměli s ničím větší problém, protože jim se vším pomáhal zaměstnavatel a ze zaměstnání se znali s dalšími Bulhary a navazovali již v počátcích přátelské vztahy s Čechy. Při vyprávění o pocitech při odchodu z Bulharska a příchodu do Čech uváděli velmi často: *„...byl jsem mladý a zvědavý, doma mě nic nedrželo, tak jsem si řekl, že to zkusím...“*, *„...dostali jsme tu nabídku z práce, tak jsem jel...“*, *„...tady to bylo pro nás všechno nové, lepší, měli jsme víc možností i s cestováním potom...“* Nicméně ženy své rozhodnutí odjet do České republiky prožívaly hodně emocionálně, a jak samy uváděly, často ze stesku po domovu a rodině plakaly. Ženy měly také zdlouhavější proces začleňování se a navazování vztahů, protože z počátku pobytu nebyly většinou zaměstnané, tudíž trávily více času o samotě. Při vyprávěních o svém příjezdu a začleňování se, jsem zaznamenala mnoho výpovědí

jako: „...asi po půl roce se mi začalo stýskat a hodně často jsem plakala, stýskalo se mi hlavně po rodičích...“, či „...nesla jsem to moc těžko, dost často jsem byla tady úplně sama a někdy jsem šla za barák na pole a tam jsem lítal a brečela, protože doma jsem nemohla (kvůli dětem, pozn. TH), aby ta negativní energie šla pryč, aby to všechno vyšlo...“ Dokonce jsem se setkala s tvrzením, že pokud by k odchodu mělo dojít v pozdějším věku, možná by se ani neuskutečnil, což dokládá například jedna má respondentka: „... když se zpětně ohlídnu, tak bych to už asi neudělala, ale tenkrát, jak jsem byla mladá, tak jsem to asi tak neřešila...“ a zároveň dodává: „Nejde to říct, že je to černý a bílý...naši do dneška jsou smutní, že tam nejsem, že nemůžeme trávit svátky spolu, že nemůžou vidět vnoučata, ale hlavní je pro ně, že my se máme dobře, ale nejde říct, jestli je to dobrý, nebo špatný...spíš oni v Bulharsku jsou takoví ošizení a to mě trápí...“

V obou případech, mužských i ženských důvodů setrvání v České republice sehrála podstatnou roli rodinná situace, která vznikla na území Čech. Respondenti zde založili rodiny, začali si zvykat a integrovat se do společnosti, jejich děti v podstatě téměř splynuly s českou společností a tak odchod do Bulharska byl stále složitější a jim vzdálenější. Je však nutné podotknout, že většina respondentů o potencionálním odchodu, i například jen částečném, neustále uvažuje či sní. Částečným odchodem mám na mysli, že i když se do Bulharska nehodlají vrátit natrvalo (většinou z rodinných důvodů v ČR, nebo proto, že tam již nemají mnoho příbuzných ani známých), jsou nadšeni myšlenkou trávit v důchodovém věku několik měsíců v Bulharsku a vracet se do Čech. Jeden z respondentů se zmínil o svých plánech po odchodu do důchodu: „*Ted'ko, když půjdu do důchodu, tak si můžu s časem nakládat, jak chci, takže doma (v Bulharsku pozn. TH) můžu být i půl roku, to je moje věc. Když tam jedete na měsíc tak se toho moc nestihne – jedete k moři, objedete příbuzný a jedete zase zpátky. Navíc žena říkala, že tam pojedete se mnou a bude tam měsíc a pak se vrátí sem a pak až budu se vracet, tak zase přijede a vrátíme se spolu...chci tam být víc než měsíc, mám tam spoustu*

*známých a příbuzných, který nemůžu za ten měsíc stihnout navštívit.“* Další respondentka uvedla, že by v Bulharsku chtěla strávit vždy minimálně měsíc, ale natrvalo by tam žít nechtěla, protože tam má již pouze příbuzné ze sestřiny strany. Někteří z respondentů mají dokonce stále v Bulharsku nemovitost, o kterou se jim starají příbuzní, nebo ji udržují při občasných návštěvách. Jedna respondentka například konstatovala: *„Zaječí úmysly jsem měla vždycky a i za 15 let jsem měla zaječí úmysly...poprvé, kdy to trochu skončilo ty úmysly, tak když se mi narodila dvojčata, ale stejně se můžu vždycky vrátit a do dneska mám byt v Sofii a držím si ho, který se postavil asi za 10 let, když jsme odjeli...“*, další z respondentek má také stále v Bulharsku nemovitost: *„...když jedu do Bulharska, tak jedu vždy domů do Plevenu, protože tam stále máme dům na půl se sestrami, kam jezdíme jako na chatu. Vždycky se tam sejdem...já s dětmi a ony taky, to je fajn...“* Zdá se, že vlastnictví nemovitosti v rodné zemi a jejího držení mnohdy po dlouhá léta, má pro většinu svých respondentů velký význam, neboť dům, či byt představuje kousek jejich života, kde většinou trávili dětství. Dalším důvodem, který vyplynul z držení nemovitostí v rodné zemi je potencionální možnost vrátit se, mít v rodné zemi zázemí a jistotu.

Je tedy zřejmé, že tato generace Bulharů je charakteristická tím, že stále a několikrát do roka Bulharsko navštěvuje a bez těchto návštěv si svůj život neumí představit. Výjimkou byl pouze jeden z respondentů, který již každoroční návštěvy neuskutečňoval z důvodu stáří.

Generace starších Bulharů je také charakteristická vzájemným sdružováním se a větším či menším ztotožňováním se s Bulharskem prostřednictvím nejrůznějších prvků a vlivů, čímž mám na mysli hlavně bulharskou tradiční kuchyni, obrázky Bulharska nebo ikonek, které mají doma, některými bulharskými zvyky a tradicemi, atd.

## 7.2 Dílčí zjištění z výzkumu

Na základě provedeného výzkumu jsem došla k několika dílčím zjištěním, která jsou charakteristická pro skupinu Bulharů v Plzni (a pravděpodobně i mimo ni), kteří byli mými respondenty. Jak již bylo řečeno, tato zjištění zapadají do sféry příbuzenství, ale také do sféry sociálních vztahů, při čemž někdy dochází k překrývání obou sfér.

### 7.2.1 Sféra příbuzenství

Je zřejmé, že vlivem jedincova odchodu do jiné země dochází k zásahu do příbuzenských vztahů s příbuznými, kteří v rodné zemi zůstanou. Časem také dochází k navázání nových příbuzenských vztahů v zemi příchozí. Tyto nové příbuzenské vztahy představují jeden z hlavních důvodů následného setrvání v příchozí zemi. Dalším možným důvodem setrvání v České republice je jistě lepší zdejší ekonomická situace. Mnozí respondenti uváděli, že tady se měli již od svého příchodu mnohem lépe (měli více peněz a produktů k sehnání) a mohli peníze posílat i rodině do Bulharska. Ekonomické důvody setrvání v zemi sehrály tedy jistě také svou roli, nicméně žádný z respondentů je neuvedl jako hlavní. Hlavními důvody setrvání v České republice jsou tedy vztahy příbuzenské. Bulhaři se ocitají v České republice bez ascendentních příbuzných a navazují zde vztahy afinní ať už s českým či bulharským partnerem. Jedná se tedy o příbuzenskou linii, která je rozpolcená. Descendentní vztahy se nachází v České republice a naopak ascendentní v Bulharsku. Z toho důvodu některé respondenty trápila otázka původu i ve vztahu k jejich dětem, neboť jejich kořeny se nacházejí někde jinde než současný život. Stejně obavy trápily rodiče respondentů v Bulharsku. Na tomto základě lze polemizovat i s otázkou dvojí identity, protože původ, tudíž i bezprostřední ascendentní příbuzenská linie se nachází v Bulharsku, ale současný život a nynější rodina v České republice.

Vztahy „pokrevní“ zanechané v Bulharsku udržují respondenti více méně na dálku, čemuž v dnešní době velmi pomáhají moderní komunikační technologie (Facebook, Skype, WhatsApp, atd.) a také občasnými návštěvami. Vzhledem k velkým vzdálenostem mezi částmi rodiny, tedy tou původní v Bulharsku a tou nově vzniklou v České republice, mohou vystupovat do popředí některé rozdílnosti v rámci rodinných vztahů a rodiny obecně. Z toho důvodu mě zajímaly názory a pocity respondentů na potencionální rozdílnosti v rodině a rodinných vztazích mezi Bulharskem a Českem, a proto jsem žádala své respondenty o popsání jejich rodiny a vztahů v Bulharsku (jak si ji pamatují z dětství) a jejich nynější rodiny v České republice. Nedošla jsem k závěru podstatného rozdílu v rámci struktury a velikosti obou typů rodin. Někteří respondenti sice zdůrazňovali, že v Bulharsku měli rodinu početnou a zde je podstatně menší, což dokládá například výpověď jednoho respondenta o rodinné situaci při svatbě v Čechách a následně v Bulharsku. *„Udělalí jsme veselku tady i tam – tady bylo málo lidí asi 9, ale doma bylo okolo 500 lidí a to byli všichni příbuzní. Brácha, když měl veselku, tak tam bylo 1000 lidí a taky příbuzní.“* Nicméně někteří naopak početní rozdíly v rámci příbuzných nevnímali, jelikož měli menší rodinu i v Bulharsku, takže se nedá usuzovat, že by se jednalo o nějaké pravidlo. Někteří respondenti při výpovědích o rodině dokonce zmiňovali i ostatní vazby a to především sousedské, takže je možné usuzovat, že i tyto vazby pro ně byly velmi důležité a blízké. V tomto případě by se dokonce dalo konstatovat, že se sociální síť tvořená sousedy a známými překrývala se sítí příbuzenskou a to ačkoli v rámci sociální sítě zde nebyly reálné příbuzenské vazby, nicméně respondenti to tak vnímali. Například jedna z respondentek při vypravování o své rodině v Bulharsku automaticky hovořila i o sousedské rodině, se kterou udržovali blízké vztahy a často se navštěvovali. Další z respondentek při popisu své bulharské rodiny doslova uvedla, že příbuzní a sousedé se nejen často scházeli, ale dokonce si i pomáhali. Skutečnost, že někteří z respondentů automaticky zařazují sousedy, tedy sociální síť do té příbuzenské, se



domnívám souvisí s intenzivním udržováním vztahů, ze kterých se vyvinuly často vztahy velmi blízké. Také si myslím, že tato skutečnost souvisí s možností navštěvování se bez ohlášení, tedy jak uvádí respondenti, kdykoli a bez přípravy. Naopak v Česku je nutné se předem ohlásit a v domácnosti se dle respondentů musí vše připravit, takže sousedské vztahy nejsou tak pevné a bezprostřední. Nicméně fenoménem neočekávaných návštěv se zabývám níže.

Všichni respondenti se však shodli na skutečnosti, že rozdílnosti panují v rámci udržování příbuzenských vztahů. Bulharští příbuzní se podle respondentů schází mnohem častěji a to i při neoficiálních příležitostech než čeští příbuzní. Ti se sice schází, ale v užším rodinném kruhu a z pohledu Bulharů jen občas. Extrémním příkladem je výpověď mého respondenta na situaci příbuzenských vztahů z manželčiny (Češka) strany. Při odpovídání na otázku zda vnímá rozdílnosti v rámci rodinných vztahů mezi zeměmi, odpověděl jasně: *„Ano, podle mě existuje rozdíl, protože tady jsem už 40 let a manželka má příbuzný a některý já pořád neznám – nějak nejdou k sobě, nevím proč. Manželka taky říká, že si rozumí víc s nějakou kamarádkou, než s našimi příbuznými. S tím jsem se u nás doma neseťkal.“* Naopak jedna má respondentka uvedla: *“...v Bulharsku se pořád slavilo, setkávali se příbuzní, pomáhali si, stavěli společně domy, starali se o půdu, měli jsme chatu, dům ve vesnici a tam jsme se vždy scházeli, u setkání se zpívalo, jedlo, pilo a smálo. Tady to tak není, je tu všechno uspořádanější, je tu řád, systém a lidi jsou víc semknutý v užších kruzích a v těch širších kruzích si tolik nepomáhají...”* Jedna respondentka upozornila na skutečnost týkající se vykání v rámci českého rodinného kruhu, konkrétně přetrvávající vykání i po několika letech vůči tchýni/tchánovi a z opačné strany vůči snaze/zeťovi. Tento fenomén zaznamenala u několika českých rodin a podle svých slov tomu nemohla porozumět a připadalo jí to zvláštní. Vykání v rámci rodiny připisovala dokonce chladnější vztahy. *„Ze začátku jsem si nemohla zvyknout na mluvit na vy (vykání, pozn. TH), to v Bulharsku není zvykem. Bulharština má vykání, ale používá se úředně, nebo ve škole a tak, jinak*

*to není zvykem a hlavně ne v rámci rodiny, ani v obchodě ti nevykají...třeba naši čeští kamarádi, kteří nám byli za svědky, tak paní vyká své tchýni dokonce i teď (po několika letech), to mi připadá hodně zvláštní, na to jsem si asi nezvykla...připadá mi bližší vztah, když si tykáme, než když si vykáme, to je takový studený..."*

Velmi podstatnou zjištěnou skutečností týkající se rodinných, ale i ostatních vztahů v rámci mého výzkumu, jsem zaznamenala v neočekávaných návštěvách. Příchod nečekaných hostů je v Bulharsku naprosto běžnou záležitostí a to jak v rámci rodiny, tak i mimo ni. Naopak v České republice je nepsaným pravidlem a dá se říci vžitým zvykem se nejprve před návštěvou (a to i v rámci rodiny) ohlásit a domluvit na příchodu. Tento rozdílný zvyk při navštěvování se vyjevil jako prvek pro všechny respondenty nepochopitelný a zcela zbytečný. Připisovali ho ne tak často tráveným chvílím pohromadě a více distančnímu chování Čechů. Nicméně mnozí si na tento fenomén nezvykli a tak své příbuzné a známé naučili navštěvování po „bulharském stylu“. *„Máme sousedy Čechy, a když jsme se s nimi chtěli seznámit, tak jim to trvalo déle...oni nás (manželé – oba Bulhaři, pozn. TH) nějakou dobu pozorovali a pak se rozhodli, že jo, že za to stojíme a že se s námi seznámí (nebylo to spontánní jen tak, že bychom se potkali a seznámili) a pak jsme je naučili, že k nám můžou přijít jen tak, že zazvoníš a přijdeš – nepotřebuješ nějakou přípravu nebo tak, ale trvalo nám to dlouho je to naučit.“* Jiný respondent při vyprávění o oslavách Vánoc s českou rodinou také zmínil poznatek o nečekané návštěvě, který ho vyvedl z míry. *„... například se stalo, že přišli naši známí (bulharští, pozn. TH) – jeli okolo nás a zrovna na Štědrý večer, a když jsem řekl ženě, že jde návštěva, tak se mohla zbláznit a vlasy se jí postavily nahoru, ale já jsem říkal, co můžeš dělat, když jedou okolo, přece je nevyhodím a neřeknu jim že máme Štědrý den, to není přece slušný to bych si nemohl dovolit – tady jde o ten vztah – nevíš co tě může překvapit...“* Jedna z dalších respondentek se také setkala se situací nečekaných návštěv a reakcí na ně, které nechápala. *„...i když nejsi pozvaná na návštěvu, tak nemusíš ani volat. To mi taky*

*připadalo hodně divný...u nás se prostě zazvoní a přijde, to je celý. Nebo další věc byla, že když k nám přišli známí na návštěvu a viděli, že máme jinou návštěvu, tak už pomalu chtěli odejít mezi dveřmi, což u nás taky není zvykem. Když přišli, tak se přece seznámí a budeme sedět všichni spolu ne, to bylo taky divný no...*“ Tento rozdílný prvek v navazování a udržování již stávajících vztahů je podle bulharských respondentů pravděpodobně odrazem celkového uspořádání společnosti, ve které panuje řád a systém, který musí být naplánovaný. Bulharští respondenti se také domnívají, že si Češi drží větší odstupy mezi sebou a to někdy i v rámci příbuzenských vztahů a je mnohem těžší a zdlouhavější se k nim dostat blíž a navázat vztahy. Nicméně dle dalších výpovědí po čase všichni respondenti navázali blížká přátelství i s Čechy, protože podle svých slov již věděli „jak na to“.

Ačkoli existují rozdíly v rodinných a obecně příbuzenských vztazích mezi oběma zeměmi a s některými českými fenomény se mnozí bulharští respondenti neztotožňují, všichni respondenti uvedli, že postupem času se jejich rodina v České republice podobá více české než bulharské. Ve svém výzkumu jsem měla i některé rodiny, jejíž členové byli všichni Bulhaři. Například jedna z těchto rodin, která zde žila od roku 1997, sebe sama k dnešní době označila již spíše za českou a to na základě nedostatečného scházení se s celým příbuzenstvem. Například matka uvedla: *„Jsme asi víc jako česká rodina, ale je mi líto, že nemůžeme být více jako ty bulharské rodiny, to by se mi líbilo, setkávat se ve větším počtu, je to veselejší – teď třeba nemáme ani jídelní stůl, protože se víc než v šesti lidech nikdy nesečkáme, což je smutný. Není důležitý tolik se starat o to, co tam je a jak to je, ale aby lidé byli veselí, upovídání, zpívali, ...“*

Někteří z respondentů pociťovali rozdílnosti také v rámci výchovy dětí mezi Bulharskem a Českou republikou, i když ne v obecné rovině, ale jen v některých sférách. Většina zmiňovala, že obecně výchova v Čechách se řídí podle zavedených pravidel a naopak v Bulharsku jsou

sice děti vedeny k poslušnosti, ale benevolentnějším způsobem. Hned několik respondentů uvedlo skutečnost, kdy při návštěvě příbuzných se svými malými dětmi, byly jejich potomkové první, kteří šli spát a bulharské děti byly vzhůru až do noci. Nicméně na odlišné výchově mezi zeměmi se neshodovali všichni respondenti. Jiní zdůrazňovali, že výchova je věcí rodičů a že z obecného hlediska žádné rozdíly nepocítují.

V obecné rovině a dle výpovědí respondentů bych řekla, že vzájemné vztahy mezi lidmi, ať už v rovině příbuzenské nebo sociální, jsou odrazem celé společnosti a zavedeného, či vžitého systému, který v ní panuje. Samozřejmě existují výjimky a to jak v České republice tak jistě v Bulharsku, ale na obecné úrovni je možné předpokládat, že druh společnosti bude ovlivňovat mezilidské vztahy té dané společnosti. Česká společnost je z pohledu Bulharů charakteristická řádem a uspořádaným systémem, zdrženlivostí vůči navazování a udržování vztahů, někdy až z počátku odměřeným, či nedůvěřivým přístupem ve sféře mezilidských vztahů, uzavřeností až introverzním chováním. Tyto charakteristiky však nemají hanit českou společnost, ale pouze naznačují skutečnost odlišného vnímání některých prvků jiným národem. Bulhaři vnímají svůj národ jako sice chaotičtější společnost, která je ale více otevřená a pohostinná k ostatním (i cizím) lidem, a pro kterou je velmi důležité intenzivní udržování příbuzenských i nepříbuzenských vztahů.

Je také možné předpokládat, že Češi by sami sebe a Bulhary popsali jinak a jinak by byli Bulhaři popsáni před 50 až 20 lety. Jeden z mých respondentů je přesvědčený, že v dřívějších letech byly vztahy mezi Čechy a Bulhary velmi dobré a Češi Bulhary vnímali jako dobrý, šikovný a pracovitý národ. Nicméně v dnešní době to tak dle mého respondenta není a Češi přistupují k jakémukoli cizinci s odstupem a nedůvěrou. „...vztahy mezi Bulharskem a Čechami byly dobré. Češi strašně jezdili do Bulharska k moři a v 70. a 80. letech bylo strašně Bulharů tady pracovníků...a to si nás vážili, když jsme šli někam na zábavu, tak nás obdivovali, ale dneska mají holky třeba strach

*z cizinců...stačí, aby jeden udělal kravinu, a už se dívají na všechny špatně, ale za našich časů Bulhaři, jako jméno bylo velmi dobré ..hlavně pracující ...ted' je to jiné, bohužel...“*

### **7.2.1.1 Problematika dvojí identity na principu duality domova**

Jak jsem nastínila již výše, v případě odchodu a počátku života v nové zemi se nabízí otázka dvojí identity člověka. V původní zemi zůstávají příbuzenské ascendentní vazby a v nové zemi jsou navazovány vztahy afinní, čímž vznikají také vazby descendentní. Jedna rodina je tedy rozdělena na dvě části. Jedná se o orientační rodinu, což je ta, která žije v Bulharsku a o rodinu prokreační, tedy tu, která žije v České republice. Často se vzdálenější příbuzní z jedné části nemusí navzájem znát s příbuznými z druhé části, což se samozřejmě může vyskytovat i v rodinách, které nepřekračují hranice státu. Nicméně se zvětšující se vzdáleností a především s narůstající dobou života v jiné zemi mohou vznikat větší či menší rozdílnosti mezi orientační a prokreační rodinou. Jedinec, který před lety odešel z rodné země a přišel do země nové a založil zde rodinu, se tak může v některých směrech nacházet na pomezí. Jeho původ a většina ascendentních příbuzných se nachází v Bulharsku, ale manželský partner a děti (potažmo vnoučata) se nachází v České republice. Mnozí respondenti byli ukotveni v České republice díky zaměstnání, které jim nedovolalo odejít do Bulharska na delší časový úsek. Z toho důvodu se většina těší, či si již užívá důchodového věku a tráví v Bulharsku více času. Také v důchodovém věku mají již odrostlé děti, takže se mohou vzdálit na delší čas bez výčitek, nicméně o jistém a trvalém návratu neuvažoval žádný respondent, protože trvalým návratem by opustil část rodiny v Čechách. Respondenti se tak nachází uprostřed dvou částí rodiny a emocionální vztah mají k oběma z nich. Také se nachází na pomezí vztahu k oběma zemím. V jedné se narodili a prožili dětství a dospívání a v druhé žijí dospělý život s novou rodinou. Někteří respondenti žijí v České republice již delší dobu, než žili v Bulharsku a podle svých slov mají blízký vztah k oběma zemím a obě svým způsobem

vnímají jako domov, někteří se dokonce více cítili doma v České republice. Zde je však nutné podotknout, že se většinou jednalo o respondenty, kteří v Bulharsku již neměli téměř žádné příbuzenské a sociální vazby. Nicméně většina respondentů nevědomě označení domov velmi často používala spíše pro Bulharsko. Při vyprávění zaměňovali označení místa *tady* a *tam* za pojmy *tady* a *doma*. Například „...*tady* bylo málo lidí, asi 9, ale *doma* bylo okolo 500 lidí...“, nebo „...*za měsíc* jdu do důchodu a brácha říká, ať koukám přijít domů, protože celý život jsme od sebe...“ Velmi výmluvná je výpověď jedné respondentky: „...*máme tady* pár kolegů, se kterými se setkáváme, ale to není ono, rádi se vracíme do Bulharska, abychom se ocitli doma...*tedy tady* jsem doma taky, ale něco mi chybí. Do dnes mi třeba chybí bulharské rádio, i takové maličkosti ...“, nebo další „...*myslím, že až po 15ti letech* jsem se s tím smířila..*to* jsem začala cítit, že *tady* je taky domov, ale hlavní domov je pořád Bulharsko...“ Domov je tedy pro většinu *tady*, ale i *tam*. Jen dva respondenti uvedli, že za domov považují již více Českou republiku, než Bulharsko. Oba respondenti žijí v České republice již delší dobu než v Bulharsku a do Čech se dostali ve velmi mladém věku.

Vzhledem k tomu, že respondenti v České republice tráví většinu svého času, nostalgicky vzpomínají na Bulharsko a pokud pomineme stesk po bulharské rodině, tak jim chybí i některé věci jako je rádio, televize, tisk, obchody, atd. V dnešní době jsou některé z těchto věcí k dostání i u nás, a tak velká většina respondentů má pravidelně naladěnou bulharskou televizi či čte bulharské časopisy, noviny, knihy, nakupují v bulharských obchodech, atd. Je však pravděpodobné, že pokud by se natrvalo vrátili do Bulharska, tak by jim samozřejmě kromě české rodiny, chyběly i některé české produkty a služby. Možnost částečného odchodu do Bulharska v důchodovém věku na několik měsíců ročně, je pro mnohé z respondentů vítaným kompromisem, jak být doma v obou zemích a jak například dohnat dluh vůči Bulharsku. Tento kompromis částečného odchodu také podle mého názoru zcela zapadá do teorie dvojí identity. Bulhaři totiž stále vnímají Bulharsko jako domov a mají k němu

emocionální vazbu, nicméně k České republice mají také blízký vztah, protože i zde prožili velkou část svého života. Z toho důvodu je možné usuzovat, že jejich identita je rozdvojená (Moravcová 2005).

Těžkým emocionálním zásahem do života respondentů byla onemocnění či smrt v bulharské rodině, a to hlavně z důvodu pocíťované bezmoci jakkoli pomoci a být oporou v těžké chvíli. V některých případech k těmto smutným událostem totiž došlo ve chvíli, kdy nebylo pro respondenty snadné do Bulharska odjet, například z důvodu rodinné situace v České republice. Respondenti uváděli, že v takovýchto těžkých chvílích se cítili na pomezí dvou rodin, neboť v jedné pomáhali a v druhé to nedokázali, což byl pro mnohé negativně emocionální zážitek.

Respondenti tedy pocíťují závazky jak k české rodině, tak k bulharské, a pokud nejsou některé závazky zcela dodržovány, tak to s sebou nese v některých případech pocity bezmoci a smutku.

V některých případech je teorie dvojí identity podtrhnuta a zdůrazněna vlastnictvím dvojího občanství, tedy jak bulharského tak českého, což je případ hned několika mých respondentů. V některých případech bylo pro respondenty výhodné, někdy až nutné získat české občanství, nicméně po zavedení možnosti vlastnit dvojí občanství většina požádala o navrácení bulharského.

### **7.2.2 Sféra sociální**

V rámci části týkající se sociálních vazeb jsem se zaměřila především na to, jak respondenti navazovali své první vztahy a získávali své první kontakty, jak tyto vztahy vypadaly a jak jsou dále udržovány.

Jak již bylo nastíněno v části představující výzkumný vzorek straších Bulharů, na začleňování se do sociálního života především u mužů mělo velký vliv zaměstnání, což v mém případě představovala především společnost Škoda Plzeň. Vzhledem k tomu, že počátečním

impulzem všech mužů k odchodu z Bulharska (v 60. – 80. letech) byla pracovní nabídka a většina žen za muži přišla později, nebo současně s nimi, byl to tedy pracovní podnik, který pomáhal respondentům s prvotními praktickými záležitostmi, jako je nalezení ubytování a naučení se jazyku. Společnost Škoda Plzeň poskytovala pro své zaměstnance – cizince ubytování nejprve (respondenti uvádí kolem roku 1960) v městské části zvané Zátíší, kde bydleli v řadových domech všichni cizinci zaměstnaní ve Škodovce (zde mimochodem byly první prostory, kde se Bulhaři scházeli a konali spolkovou činnost v Plzni) a poté byli ubytováni i v jiných částech Plzně, či si mohli některé byty odkupovat. Společnost Škoda pro své zaměstnance také poskytovala překladatele do češtiny a někteří respondenti uvedli, že se pravidelně češtinu učili.

Mužští respondenti také navázali své první kontakty s Čechy, Bulhary a případně dalšími cizinci právě ve svém zaměstnání. Důležité je také podotknout, že většinou respondentům - mužům zaměstnaným ve Škoda Plzeň s mnohými záležitostmi pomáhali starší Bulhaři, kteří zde již nějaký čas působili. Pro počáteční začleňování se byly tedy velmi důležité slabé sociální vazby (Granovetter 1973) respondentů, což byli právě již zaběhlí Bulhaři. Díky těmto slabým vazbám nově příchozí získali užitečné informace například o spolkové činnosti, činnostech v rámci volného času, pracovní náplni, a další informace. Ze slabých sociálních vazeb se v některých případech staly postupem času vazby silné a to především na základě pravidelného scházení se a udržování vztahů mezi Bulhary. Z počátku se tedy muži více sdružovali s Bulhary, ale postupem času se seznamovali s více a více Čechy. Muži uváděli, že s Čechy se nejčastěji seznámili v hospodě, kam většinou po práci chodili, anebo se začlenili do nějakého ze sportovních klubů, jako například jeden z respondentů, který se stal členem fotbalového klubu ČSAD Plzeň. „...*hned jsem se tu uchytil v mančaftu a hrál jsem tady fotbal za ČSAD Plzeň. V práci byl totiž jeden pán, který vedl tyto věci a ptal se mě, jestli bych nechtěl jít hrát, no a já hrál už doma, tak jsem šel – tím pádem jsem se naučil rychleji jazyk, jak*



*jsem byl mezi klukama a našel jsem si mezi nimi hodně kamarádů, se kterýma se dodnes scházíme...“*

Naopak ženy navazovaly vztahy různorodě, většinou v okolí svého bydliště, se sousedy, nebo využívaly již navázaných vztahů svého manžela. Jedna má respondentka uvedla, že první navázaný kontakt s Češkou byl díky manželovi, protože byl učitel. *„Jako první jsem se seznámila s kamarádkou, která bydlela v 5. patře nad námi, ona byla tehdy na mateřský...ona mě učila například barvy, že jsme si sedly se slovníkem...seznámily jsme se tak, že ona tehdy si dodělávala školu, protože dost brzy měla dítě a přišla k manželovi, aby ji doučoval a tak jsme se seznámily...pak jsem měla kamarádku (starší paní než já), se kterou jsem se seznámila venku na procházce, když jsem byla s malými dětmi a prostě ta paní byla jako naše babička, já měla klíče ona taky naše, já jsem k ní mohla kdykoliv...“*

Obecně bych mohla uvést, že v případě smíšených manželství, sehrál pro respondenty velkou úlohu v navazování vztahů a pro vznik sociální sítě na českém území obecně, také český partner. Sociální síť vztahů českého partnera se alespoň v počátcích (dle výpovědí respondentů) z větší části překrývala se sociální sítí respondentů v České republice. Ve větší míře tomu tak bylo samozřejmě u žen, neboť muži měli i své sociální vztahy ze zaměstnání a to ihned z počátku svého pobytu v České republice. Ženy také získaly své kontakty díky zaměstnání, ale většinou trvalo nějakou dobu, než zaměstnání našly, takže po tuto dobu se jejich sociální síť více méně překrývala s manželovou sítí. Důležité je také zmínit, že ženy zpočátku využívaly k navázání kontaktů děti. Mnohdy sdílely s ostatními ženami v jejich okolí stejnou sociální situaci (jako například mateřskou dovolenou), která jim pomohla odbourat bariéry a navázat vztahy.

V dnešní době mají podle svých slov všichni respondenti více přátel a známých mezi Čechy, protože pokud navazují nové vztahy, jedná se většinou právě o Čechy. Vztahy s ostatními Bulhary udržují především

na základě sdružování se prostřednictvím Bulharského kulturně osvětového klubu. V některých případech v Bulharsku již kromě některých příbuzných nemají přátele a známé, protože při návštěvách se věnují především rodině a na udržování sociálních styků jim nezbývá tolik času, takže ty pomalu mizí.

### 7.2.2.1 Spolková činnost

Spolková činnost je pro udržování sociálních vztahů velmi důležitá a může sdružovat své členy na území celé republiky či na lokální úrovni. Sdružovat se mohou jednotlivé národnostní menšiny, ale v případě Bulharského kulturního institutu není ojedinělé, že zájem o spolkovou činnost v rámci této instituce mají i čeští obyvatelé a dokonce se účastní řady akcí. Účast českých obyvatel na bulharských akcích konaných pod záštitou kulturního institutu či jednotlivých klubů pod něj spadajících, může být z pouhé zvědavosti, nadšení pro bulharskou kulturu či z důvodu příbuzenských nebo přátelských vazeb. Pod Bulharský kulturní institut spadá i Bulharský kulturně osvětový klub v Plzni, který vznikl již v roce 1983, ale poté svou činnost přerušil a až v roce 2005 byla jeho činnost díky jedné mé respondentce obnovena. Klub z počátku své obnovené činnosti pořádal nejrůznější bulharská vystoupení, výstavy, koncerty, nicméně v dnešní době se činnost omezila jen na setkání v přátelském duchu v restauraci, několikrát do roka a většinou při příležitosti některých ze svátků, jako například osvobození Bulharska z osmanské nadvlády 3. března. Při tomto setkání se většinou rozdávají marteničky<sup>4</sup> a samozřejmě ani zde nesmí chybět bulharské pokrmy a nápoje. Jednou do roka k datu bulharského svátku „*Den sv. Cyrila a Metoděje, Den slovanské kultury a vzdělávání*“, tento klub také pořádá výlet do Mikulčic, kde je pohřben

---

<sup>4</sup> Marteničky jsou ozdoby z bílé a červené bavlny, které jsou lidmi navzájem darovány a symbolizují příchod jara. Měly by být nošeny na oděvu a dotyčné osobě by měly zajistit štěstí a zdraví (viz. str. 35).

svatý Metoděj. Nicméně sama respondentka, která klub vede, přiznává, že na vedení klubu nemá čas a sílu, protože je velmi pracovně vytížená, a tak je v dnešní době činnost klubu omezená.

Bulhaři se však nesdružují jen prostřednictvím klubů. Po celé republice existuje několik bulharských restaurací, které také slouží k setkávání nejen Bulharů, ale obecně příznivců bulharské kuchyně. Bulhaři však prostory restaurací k vzájemnému setkávání se využívají hojně, což se mi na základě provedeného pozorování potvrdilo. Jak již bylo zmíněno v metodologické části, v Plzni se v dnešní době nenachází bohužel žádná bulharská restaurace, nicméně dva z mých respondentů v minulosti v Plzni vlastnili restauraci (jedna jménem *Sofia*, druhá jménem *Kukeri*), takže hojné sdružování Bulharů v prostorách bulharských restaurací ať už za účelem oficiálních akcí, tak také těch neoficiálních, potvrdili.

V dnešní době zasahuje také do sféry sociálních vztahů, navazování a udržování kontaktů moderní technologie. Zde mám na mysli především Facebook, kde existuje mnoho uzavřených či otevřených skupin pro Bulhary, ale i jejich přátele a příbuzné a kde mají možnost se sdružovat, sdílet informace, zážitky, zkušenosti atd. Vzhledem k tomu, že jsem prováděla průzkum a i virtuální zúčastněné pozorování v některých facebookových skupinách, zjistila jsem, že tyto skupiny jsou velmi důležité pro nově příchozí jedince, neboť jsou zde ve velké míře sdíleny pracovní příležitosti, jazykové kurzy, ale také nabídky k ubytování. Neméně důležitou činností skupin je informování o nejrůznějších akcích a také vzájemná komunikace mezi členy po celé republice. Dalo by se říci, že facebookové skupiny představují něco jako „koncept mostu“ ve smyslu, jak o něm hovořil M. Granovetter (1973), protože skupiny představují spojnici mezi jednotlivými členy, díky čemuž jsou předávány informace v rámci především slabých sociálních vazeb. V podstatě i v případě online sociálních sítí jsou pro nově příchozí jedince velmi důležité slabé vazby navázané právě v některých bulharských skupinách. Jak jsem zjistila i zde se v některých případech ze slabých vazeb vyvinuly vazby silné. Jedna

respondentka uvedla, že díky bulharské facebookové skupině se po příjezdu necítila tak osaměle, protože navázala nová přátelství a sdílení informací v rámci této skupiny jí pomohlo najít první zaměstnání.

### **7.2.2.2 Bulharské svátky a tradice**

Vzhledem k tomu, že téměř všichni respondenti jsou v České republice opravdu dlouhou dobu (někteří přes 40 let), nezaznamenala jsem při výzkumu, že by lpěli na některém z bulharských svátků či tradic. Jediným svátkem a s ním se pojící tradicí, který většina respondentů dodržuje, je *Baba Marta* a předávání *Marteniček*, které jim velmi často posílají příbuzní z Bulharska. *Marteničky* je však také možné zakoupit v bulharských obchodech, kterých je v České republice hned několik. Ve všech rodinách se slaví Vánoce spíše po českém vzoru, nicméně Vánoční tabule je většinou obohacena o bulharské pokrmy, na kterých si respondenti velmi zakládají. Díky internetovému průzkumu jsem však zjistila, že především v Praze se pod záštitou Bulharského kulturního institutu pořádají nejrůznější akce a slaví bulharské svátky. Jedním takovým je například svátek *Trifona Zarezana*, tedy patrona vína a vinařství. K oslavám tohoto svátku se schází Bulhaři z celé republiky, ale vítána je také široká veřejnost.

Dalo by se tedy říci, že moji respondenti extrémně nelpí na dodržování některého z bulharských svátků či tradic, nicméně v mnoha případech jsou české svátky či slavnostní příležitosti obohaceny o bulharské vlivy a to zejména ve sféře pokrmů a nápojů.

## **7.3 Bulharská kuchyně jako symbol identity, sociálních a příbuzenských sítí (vztahů)**

### **7.3.1 Úvod**

Ačkoli se moje práce z počátku nezaměřovala na jídlo a obecně na národní kuchyni, vzhledem k zjištění z terénního výzkumu, provedených rozhovorů, zúčastněného pozorování na bulharských srazech a pozdějšího pozorování v některých pražských restauracích, jsem dospěla k závěru, že právě bulharská kuchyně, tedy národní pokrmy a nápoje jsou velice důležitými indikátory bulharské kultury na území České republiky. Dokonce bych bulharskou národní kuchyni v tomto případě přirovnala k symbolu jejich národní identity, která zároveň prostupuje příbuzenskými, ale i sociálními sítěmi a vztahy v nich vzniklémi. Dalo by se také říci, že bulharská kuchyně představuje symbol domova a domoviny, dětství, rodiny, národa či například vlasti, protože vyvolává v jedincích velmi silné vzpomínky právě na tyto prvky. Národní identitu a odkaz k domovu, dětství, rodině atd. silně vyvolávají právě některé potraviny a nápoje a mnozí respondenti při výpovědích o pokrmech zdůrazňovali pocity nostalgie.

### **7.3.2 Jednotlivé významy kuchyně**

S národními pokrmy a nápoji se samozřejmě pojí i akt stolování a pravidla etikety. Jídlo a nápoje, ale také stolování a pravidla etikety lze také pojímat jako komunikační prostředky, díky nimž mohou komunikovat členové rodiny, ale i příbuzní nebo cizí lidé. To, jak lidé stolují, při jakých příležitostech stolují, co mají na stole, jaká je u stolu atmosféra a další faktory pojící se se stolováním mohou být velmi důležité skutečnosti usnadňující porozumění dané kultuře. Také jsou u stolování sdíleny verbálně, ale také neverbálně významy připisované danému jídlu mezi

členy společnosti. Lze tedy říci, že jídlo umožňuje jak verbální, tak také neverbální sdílenou komunikaci mezi členy společnosti.

Vzhledem k tomu, že bulharská kuchyně, jak již bylo řečeno výše, představuje pro Bulhary v České republice v obecné rovině symbol domova a tedy vše, co se s domovem pojí, je nutné podotknout, že z teoretického hlediska existuje hned několik výkladů symbolů a jedním z nich je, že symboly jsou indikátory sociální reality. Lze díky nim poznat uspořádání sociálních vztahů ve společnosti. Symboly mohou být také veřejné nástroje, které získáváme socializací a které posléze formují naše vnímání, podle kterého poté jednáme. Socializací v dané společnosti se také učíme právě prvkům stolování, vaření a vnímání chutí. Především stolování a etiketa s ním spojená jsou důležité prvky při poznávání vzorců kultury a je díky nim možné nahlédnout i do sociálních i příbuzenských vztahů. V rámci příbuzenských vztahů, které tvoří vztahy velmi blízké, jídlo může pomoci odhalit rodinné role, pravidla, tradice atd. S jídlem se také pojí tradiční rituály anebo naopak tabu. Někteří autoři dokonce připisují jídlu stejnou důležitost jako jazyku, když tvrdí, že jídlo představuje kód k vyjádření a pochopení vzorů a struktury sociálních vztahů ve společnosti (Levi-Strauss 1983).

### **7.3.3 Symbolický význam bulharské kuchyně**

Myslím si tedy, že bulharská kuchyně představuje velmi významný symbolický prvek v rámci bulharské identity, sociálních i příbuzenských vztahů u Bulharů, kteří žijí v České republice. Domnívám se tak, protože na základě provedených rozhovorů s mými respondenty jsem zjistila, že bez výjimky všichni respondenti hovořili o bulharské kuchyni a vším, co s ní souvisí s velikým zapálením a emocemi. Ačkoli jsem měla připravenou otázku týkající se bulharské kuchyně, všichni mí respondenti začali o tomto tématu hovořit sami od sebe, nezávisle na této otázce a často ve fázi rozhovoru, ve které bych to nečekala. Na téma bulharských

pokrmů a nápojů také dokázali hovořit i několik desítek minut. Národní jídlo a nápoje také nesměly chybět na žádném z bulharských srazů.

Vzhledem k tomu, že hlavní lokalitou mého výzkumu byla Plzeň je tedy vhodné nalezené výsledky vztahovat převážně k této lokalitě, nicméně se domnívám, že zjištěné výsledky budou odpovídat i kultuře Bulharů po celé České republice a pravděpodobně i v jiných zemích. Po zjištění důležitosti národní kuchyně v bulharské kultuře jsem provedla pozorování i v několika pražských restauracích, internetový průzkum a průzkum několika veřejných i neveřejných bulharských facebookových skupin, kde jsem provedla i online rozhovory. I z těchto výzkumů vyplynula důležitost národní kuchyně v bulharské kultuře.

Nicméně na důležitost národní kuchyně jsem tedy přišla především na základě provedených rozhovorů s respondenty. Jak již bylo řečeno, ve většině případů, když respondenti začali hovořit o kuchyni, mluvili velice dlouho o pokrmu, nebo situaci související s jídlem popisovali se zapálením do detailů. Například jeden z respondentů se rozpovídal o tom, jak správně pít mastiku. Mastika je bulharský alkoholový nápoj, který chutná po lékořici. V podstatě se jedná o stejný případ jako turecká/řecká káva, protože v Řecku lze nalézt stejný nápoj, nicméně pod jménem Ouzo. Podle slov mého respondenta se mastika musí umět pít, aby lidem chutnala. *„Já mám mastiku strašně rád, ale musíš to umět pít. To se nejdřív musí dát do ledničky na dlouho, až se udělají takový krystalky. Po tom si připravíš dobrý šopský salát. To víš, u nás se salát jí skoro ke všemu, i když si dáš rakiji tak si dáš k tomu salát. Pak si dáš ještě na ten salát olivy. Ty mám taky moc rád a ty teď měli v Lidlu ve slevě. Můžeš si dát i tarator, to je ta naše bílá polévka, ta je taky moc dobrá, hlavně v létě, my máme totiž výborný bílý jogurt, který se do té polévky dává...každopádně k mastice máš vždycky jídlo...“* Z této výpovědi jsou zřejmá hned dvě zjištění. První je, že pití alkoholu s sebou nese řadu nepsaných pravidel nebo společenských norem, které sice mohou být v každé části Bulharska trochu jiné, nicméně se budou vyskytovat všude

a na základě nich lze sledovat národní identitu. Druhou skutečností, která z této výpovědi vyplývá, je silný emocionální vztah respondenta k produktům z rodné země.

Velice často se také k tématu kuchyně respondenti vraceli, nebo v částech rozhovoru, kdy jsme mluvili o bulharských zvycích, tradicích, rodině, atd. sami spojovali tyto pojmy s bulharskou kuchyní. Pravidelně dávali do protikladu bulharskou a českou kuchyni a vzápětí také českou a bulharskou kulturu. V těchto momentech naráželi na témata jako je komunikace, velikost rodiny, vztahy v rámci rodiny, ale i mezi lidmi obecně. Například jeden respondent uváděl, že Češi jsou podle jeho názoru více uzavření a nejsou tolik pohostinní k jiným lidem. Doslova uváděl: *„...naopak u nás se družíme hodně a jsme takoví hodně pohostinní, když přijde někdo na návštěvu tak mu dáš, co máš doma. Hlavně, aby dostal jídlo, ať přijde kdykoli, vždycky dostane jídlo...tady v Česku musí přijít ohlášený, aby se všechno připravilo, to u nás ne...“* S rozdílným pohostinstvím u Bulharů a Čechů souhlasily i některé ženy (Češky) mých respondentů, které se občas zúčastnily rozhovorů. Jedna z nich například uvedla: *„...jako nějaký rozdíllosti jsem tam úplně nevnímala, ale je teda pravda, že oni jsou hodně pohostinní – salát, zelenina, rakije – všechno tam dostaneš, a je fakt, že tam s námi jezdil i můj brácha a jeho děti a babi (tchýně, pozn. TH) taky udělala tuto všechno, takže jako na tuto si stěžovat nemůžeme v žádném případě...někdy nás přišlo třeba i osm, protože my z naší rodiny jsme byli čtyři a od bráchy taky čtyři a nikdy to nebyl problém, všechny nás pohostili, tuto jim nedělá problém...vlastně nejde o to s čím tě přijmou, jestli je to jídlo nebo ne, ale přijmou tě kdykoli a ještě ti dají navíc to jídlo...“* Nebo například jedna respondentka při otázce, zda vnímá nějaké rozdílnosti v udržování vztahů v Bulharsku a České republice automaticky a bezprostředně začala hovořit o jídle a stolování v obou zemích. *„...jo rozdílly určitě jsou, nemohla jsem si vůbec zvyknout tady na to jídlo, co jsem přijela, tak jsem během prvních měsíců zhubla asi 10 kilo...a nemohla jsem si zvyknout ani na styl jídla...u nás doma jsme měli vždycky*



*velký stůl a tam jsme jedli společně, tady hodně lidí jí v obýváku a to je podle mě divný a nebo jí každý zvlášť, i když jsou doma, to taky nechápu...*“ Vzhledem k tomu, že sami respondenti spojovali velmi často bulharskou kuchyni a styl stolování s částmi rozhovoru týkající se vztahů mezi lidmi ať už příbuzenskými nebo nepříbuzenskými a rodinou situací, myslím si proto, že kuchyni a stolování vnímají jako nedílnou součást především rodinných či obecně příbuzenských vazeb, ale také vazeb sociálních. Vazby sociální dávali respondenti do souvislosti s jídlem od počátku svého pobytu. Například jeden respondent při vyprávění o svém příchodu uvedl: *„No, první můj dojem – nejhorší bylo jídlo, strašně rozdílný to bylo, v tu dobu, když jsme přišli my a byli jsme svobodní, tak jsme jedli v jídelně ve Škodovce a tak a to byla tragedie. A potom v Bulharsku knedlík neexistuje a tady je všude, a Bulhaři jsou zvyklí na slanokyselý a tady na sladkokyselý, všechno obráceně a prostě mi to nechutnalo...a já třeba dodnes knedlík teda sním, ale nechutná mi...mám radši rýži a brambory...sním to, ale nepochutnám si na tom, třeba v restauraci si neobjednám knedlík. No a já jsem doma dětem vařil ty naše bulharský jídla a děti říkaly, že vařím líp než manželka, ale po revoluci, jak začalo se vařit v televizi a všude je jídlo, na internetu a tak, tak se začalo i tady vařit líp...“* Ráda bych podotkla, že i zde opět vstupují na scénu moderní komunikační technologie, což nastínil respondent v předešlé výpovědi. Díky rozvoji moderních technologií a především internetu je možné sdílet zážitky a zkušenosti, tedy i ty kulinářské i s lidmi, se kterými se nenacházíme v přímém kontaktu. Sdílení různých bulharských receptů anebo českých receptů „vylepšených“ o bulharské příměsi je také na denním pořádku bulharských internetových skupin.

Další z respondentů například dával do souvislosti dokonce takové prvky jako je naučení se jazyka se skutečností navštěvování závodní jídelny. *„V jídelně byl vždycky frmol, člověk nechtěl zdržovat, protože všichni chtěli jídlo, tak to se musíš naučit rychle mluvit, hlavně říct, co chceš...“*

Jak již bylo nastíněno v části týkající se zjištění spadajících do sféry příbuzenské, respondenti uváděli, že český i bulharský národ se liší i v rodinných vztazích, protože podle nich bulharská rodina drží více pohromadě, častěji se schází, nebo spolu žije více lidí pohromadě. Česká rodina je tvořena sice pevnými vazbami, ale nejsou podle Bulharů tak často upevňovány společným soužitím. V momentech, kdy respondenti hovořili o rozdílnostech mezi českou a bulharskou rodinou, vždy zmiňovali společné chvíle strávené „nad jídlem“ a „u stolu“. Dalo by se říci, že společně strávený čas spojený s jídlem nese pro Bulhary význam posilování vazeb v rodinné struktuře. Zároveň se takto vymezují proti kultuře jiné (v tomto případě české). Z výpovědí respondentů se vyjevila velmi důležitá skutečnost a tou je existence jídelního stolu a jeho využívání. Jedna z respondentek se například při otázce, zda by mohla popsat svou rodinu v Čechách, rozpovídala o jídelním stole a s ním související rodinou situací. *„Je mi líto, že nemůžeme být více, jako ty bulharský rodiny, to by se mi líbilo, setkávat se ve větším počtu, je to veselejší – teď třeba nemáme jídelní stůl a to mě hodně trápí, protože se víc než v 6 lidech nikdy nesetkáme, což je smutný. Doma jsme měli vždycky velký jídelní stůl, kde se sešla celá rodina, nebo i známí, sousedi a tak a všichni seděli u toho velkého stolu a jedli jídla a pili...vždycky, když jsme se sešli, tak jsme měli hodně jídla na stole, třeba na Vánoce, to máme 7 druhů jídla ...ale není důležité starat se o to, co tam je a jak to je, ale aby lidé byli veselí, upovídání, zpívali a byli spolu“.* Jídelní stůl zde symbolizuje velkou rodinu, setkávání se a udržování vztahů v rámci rodiny, příbuzných i známých. Dalo by se říci, že je prostředníkem k udržování vztahů mezi lidmi. Ačkoli respondentka v České republice nemá tak velkou rodinu, jako měla v Bulharsku a nemá tolik známých, absence jídelního stolu je pro ni nepříjemnou záležitostí, protože tento stůl symbolizuje hodnoty její kultury.

To, že mají pokrmy pro Bulhary v Čechách veliký význam, uvádí i například Mirjam Moravcová (2005) ve své práci *Konstrukce identity Bulhara – cizince v Českém velkoměstě*. Ačkoli se bulharští studenti,

o kterých píše, často stravují například v menzách, často si také připravují pokrmy podle bulharských receptur. Tyto pokrmy vnímají jako věc, se kterou jsou spjati a která v nich vyvolává pocity domova a vlastní totožnosti. Bulharské jídlo doprovází veškeré důležité i méně důležité události, jako jsou svátky či přátelská setkání a zprostředkovává pocity nostalgie.

### 7.3.4 Význam bulharských restaurací

Důležitý význam mají pro Bulhary i bulharské restaurace, kterých je v České republice hned několik a které velmi rádi navštěvují. V Plzni bývaly kdysi restaurace dvě, které shodou okolností provozovali moji respondenti, nicméně je museli bohužel zavřít. V době, kdy restaurace byly v provozu, je navštěvovala pravidelně většina mých ostatních respondentů a řada dalších Bulharů, ale i Čechů. Podle výpovědí majitelů se v restauracích konala řada bulharských srazů, přátelská posezení, u kterých se velmi často vzpomínalo na Bulharsko. Respondenti – majitelé restaurací se shodli na skutečnosti, že tradiční bulharská restaurace může pro mnohé jedince představovat kousek domova, protože v podstatě poskytuje bulharské prostředí. Mimo samozřejmých bulharských pokrmů a nápojů velmi často v restauracích hraje bulharská hudba, prostory restaurace jsou vyzdobeny v národním duchu, tedy nesmí chybět některé artefakty, často na zdech visí vlajky a ikonky pravoslavných svatých. Někdy je místo hudby puštěna bulharská televize a hlavně nikdy nechybí bulharština, která je v restauracích slyšet vždy. Jeden z respondentů při vzpomínkách na jednu z bulharských restaurací v Plzni uvedl: *„...moc mě mrzelo, když tu restauraci zavřeli, tam jsem chodil strašně rád. Byl to kousek života a domova. Já když jsem viděl, že jim tam něco chybí, tak jsem jim to přinesl. Třeba talíře, nebo kachličky na pověšení...“*

### 7.3.5 Bulharské srazy

Dalším důvodem, proč se domnívám, že jsou pokrmy a stolování pro Bulhary velice důležité, je zúčastněné pozorování, které jsem prováděla na několika bulharských srazech. Na všech těchto setkáních samozřejmě nesměly chybět tradiční pokrmy a nápoje jako je banica, bulharská zelenina nakládaná ve slaném nálevu, balkánský sýr, jogurt, víno, rakije, mastika a další. Stoly byly vždy plné těchto pokrmů, ale mnohem zajímavější pro mě bylo, když se o jídle někteří účastníci rozpovídali. Dokázali desítky minut vysvětlovat, jak se určitý pokrm připravuje, jak se podává či jak chutná (pokud nebyl na stole a nebyl mi nabídnut). V rámci tohoto popisování respondenti zároveň vzpomínali na domov a bulharskou kulturu. Jeden z respondentů uvedl: *„...nikdy nepochopím, jak je možné, že když Češi v hospodě pijí pivo, nebo jiný alkohol, ve většině případů u toho nic nejí. To by se u Bulhara nemohlo stát. Bulhar, když jde do hospody, vždy k pití musí něco jíst.“*

### 7.3.6 Komunikační význam kuchyně

Velmi zajímavým zjištěním pro mě také byla skutečnost, že ve všech rodinách respondentů se z velké části vařila bulharská kuchyně a někde dokonce pouze ta. Pokud se u respondentů vaří česká kuchyně, tak je obohacena, podle jejich slov, vždy o nějakou bulharskou ingredienci, či je k ní podáván bulharský nápoj. Bulharská kuchyně se dokonce vaří i v rodinách, kde je žena Češka a manžel Bulhar. V takovémto případě jsem předpokládala spíše opak. Jeden z respondentů uvedl: *„U nás se hodně vaří plněný papriky, lilky s česnekem, polívky bulharský, vlastně to, co žena odkoukala doma a vždycky v sobotu máme salátek a rakiji před obědem.“* Překvapením pro mě bylo, že v jednom z případů bulharských restaurací v Plzni vařila pro tuto restauraci manželka (Češka) mého respondenta. Sám uvedl: *„...ne, my jsme kuchaře neměli, vařila manželka a syn jí v kuchyni pomáhal...ona se to naučila od mojí mámy, tam spolu vždycky vařily*

*a manželce to chutná...*“ Jak jsem tedy zjistila, ženy se naučily vařit bulharskou kuchyni především od příbuzných v Bulharsku, kde trávily každoročně alespoň několik týdnů. Ženy také díky společně trávenému času při vaření navázaly blízké vztahy s manželovo rodinou, především se svou tchýní. V takovémto případě kuchyně představuje komunikační prostředek mezi členy nově vzniklé rodiny a ženy se díky společnému vaření dozvěděly mnoho informací o bulharské rodině navzdory časté jazykové bariéře. Většina českých manželek se sice naučila mluvit bulharsky a při návštěvách v Bulharsku a společném vaření pokrmů si jazyk vylepšovaly. Nicméně nejeden z respondentů uvedl, že jeho manželka bulharsky neumí, ale i přesto se od bulharských příbuzných naučila vařit. Při jednom z mých rozhovorů s bulharským respondentem byla součástí i jeho manželka, která se právě při hovoření o kuchyni rozvyprávěla. *„Já bulharsky neumím vůbec, snad jen pozdravit a tak, nešlo mi to, ale to k vaření nepotřebuješ, stačí ruce, a tak...vždycky jsem si s maminou (bulharskou tchýní, pozn. TH) rozuměla, i když nemluví a hlavně u toho vaření – to mě všechno naučila ona a taky jsme trávili v Bulharsku hodně času, takže jsem se ženskýma vařila často...no a doma vařím teda bulharsky a hodně si kupujeme v Praze bulharský pití – mastiku, rakiji, bulharský vína, tam to dováží jeden Bulhar...“* Zde bych ráda poznamenala, že respondenti velice často uváděli, že nejrůznější ingredience k vaření si dováží z Bulharska nebo je nakupují v bulharských obchodech. Mnohdy se také dohodnou s majitelem obchodu a ten jim ingredienci či potraviny osobně doveze nebo objedná. K získávání nejrůznějších bulharských ingrediencí a potravin, které u nás nejsou k dostání, také dobře slouží facebookové skupiny, kde lidé sdílí mimo jiné informace o těchto „vzácných“ surovinách. Je tedy zřejmé, že akt shánění potravin, může být prostředníkem k udržování či navazování sociálních vztahů.

Jídlo, zde tedy konkrétně akt vaření, zprostředkovává i neverbální komunikaci mezi členy a překračuje hranice kultury a jazyka. Dokonce jeden z respondentů uvedl, že jeho žena sice neumí bulharsky mluvit,

ale dokonale umí bulharsky jíst a pít. V jednom případě jsem se dozvěděla, že je bulharská kuchyně dokonce jediný prvek, který se v rodině respondenta (muž Bulhar, žena Češka) dochoval. Ostatní svátky, tradice a zvyky v podstatě nedodržují, ale na kuchyni nedají dopustit. Dalo by se říci, že přijetím bulharské kuchyně, přijaly i ženy Češky část bulharské kultury a to i přes to, že v jiných ohledech jsou jejich příbuzenské a sociální vazby spíše české.

## 8 ZÁVĚR

Skutečnost, že při procesu migrace a pozdějšímu usazení imigrantů v nové zemi, tedy v novém kulturním prostředí, dochází ke změnám v jejich životech, je zřejmá. V této práci jsem se snažila rozkrýt a porozumět tomu, jak je pojmána situace imigrace do cizí země samotnými bulharskými respondenty a zaměřila jsem se především na vnímání a případné pocíťování rozdílností na příbuzenské a sociální bázi. Příbuzenské a sociální vztahy, potažmo sítě se totiž vzájemně ovlivňují a někdy i překrývají a z toho důvodu některá má zjištění mohou spadat, jak do oblasti příbuzenské, tak také do té sociální. V rámci svého výzkumu jsem se tedy pokusila zmapovat celkovou situaci, která u příchozího migranta nastává a pochopit, jak jsou dílčí skutečnosti jedinci chápány.

Bezprostředně po příchodu do České republiky sehrálo významnou roli v případě respondentů (většinou mužů) především zaměstnání, díky němuž mohli navázat prvotní důležité vztahy a kontakty. Nové vztahy a kontakty byly navazovány (v tomto případě většinou ženami) také v okolí bydliště nebo například při běžných denních aktivitách, jako je procházka s kočárkem či nakupování. Zde musím také zmínit roli českého partnera v navazování prvotních vztahů bulharských respondentů. V počátcích se totiž mnohdy sociální síť bulharského partnera překrývala se sítí českého partnera a to ve větší míře u žen.

Je nutné zmínit, že velice důležitý význam mají jednotlivé bulharské spolky, kluby a skupiny, ale také restaurace, které fungují a existují po celé České republice. V dnešní době hrají důležitou roli také moderní technologie a mohou tedy vznikat online skupiny fungující na stejném principu jako skupiny reálné. V rámci těchto organizací a skupin se Bulhaři mohou scházet a udržovat svou kulturu a tradice. Zároveň tyto organizace představují pro bulharské imigranty možnost navázání a udržování kontaktů a známostí s jinými bulharskými imigranty, takže samozřejmě poskytují možnost sdílení jednak informací a zkušeností,

ale také sdílení bulharských prvků a kultury mezi členy. Mohou jim poskytovat zázemí, kde mohou sdílet s ostatními členy také své pocity a zážitky.

Jedním z důležitých zjištění mého výzkumu byl pocit, který lze nazvat dvojí identitou a který jsem zaznamenala takřka u všech respondentů patřící do generace starších Bulharů (tedy do mého hlavního výzkumného vzorku). Jedná se o skutečnost, kdy se jedinec cítí doma v České republice, ale také v Bulharsku. Ačkoli je možné, že v jedné nebo druhé zemi se cítí více či méně doma, za domov určitým způsobem považuje obě z uvedených zemí. Nicméně ve většině případů mých respondentů bylo tím původním a hlavním domovem Bulharsko. Českou republiku většina z respondentů považuje za domov převážně na základě vzniku nové rodiny na území Česka, ať už s českým či bulharským partnerem. Právě rodina rozpolcuje vnímání ohledně domova, neboť druhá část rodiny a také vzpomínky na dětství a původ se nachází a patří do Bulharska. V Bulharsku má také většina respondentů stále nemovitost, kterou si po řadu let drží. Tuto skutečnost připisují potencionální naději, či spíše přání se do Bulharska vrátit, i kdyby to mělo být pouze na několik měsíců z každého roku. Většina respondentů totiž projevila přání v důchodovém věku strávit velkou část svého času právě v Bulharsku.

Rodina a obecně příbuzenské vztahy hrají také důležitou roli v mém dalším zjištění. Zajímala jsem se o to, zda jsou respondenty vnímány některé potencionální rozdílnosti mezi českou a bulharskou společností na úrovni příbuzenství a sociálních vztahů a zjistila jsem, že respondenti obecně nerozlišují například strukturu, či velikost rodiny a příbuzenstva, ale že zásadní rozdílnosti podle nich panují v intenzitě, síle a blízkosti vztahů mezi lidmi a to především na příbuzenské úrovni. Bulharské příbuzenské vztahy (a nejen ty) jsou podle respondentů velmi blízké, intenzivní a rodina a příbuzenstvo pro ně představuje nejdůležitější prvek ve společnosti. Velmi otevření a vstřícní oproti Čechům jsou Bulhaři také v rámci ostatních sociálních vztahů, což dokládá například skutečnost



bezproblémového přijetí nečekané návštěvy. Většina respondentů však připouští, že ačkoli by si přáli, aby jejich rodina v České republice byla více ve stylu bulharské rodiny (zde mám na mysli především časté scházení se členů rodiny a udržování blízkých vztahů v jejím rámci), podobá se postupem času více té české. Tuto skutečnost lze doložit i faktem, že ve většině rodin nejsou striktně dodržovány bulharské svátky či tradice a naopak se dodržují spíše ty české, nebo po českém vzoru.

Většina respondentů tedy kategoricky nelpí na dodržování bulharských tradic a svátků, i když některé z nich slaví, nicméně nedají dopustit na bulharskou tradiční kuchyni a vše co se s ní pojí. Bulharská národní kuchyně představuje pro mé respondenty jakousi možnost ocitnout se na okamžik doma v Bulharsku, i když se právě nachází v České republice. Jejich národní pokrmy jsou pro ně významné atributy bulharské kultury, které jim evokují domov, dětství a nejrůznější vzpomínky. Domnívám se, že se jedná o prvek zasahující jak do sféry sociální, neboť příprava pokrmů může představovat komunikační prostředek a pokrmy jsou také přítomny na všech bulharských srazech, tak také do sféry příbuzenské, protože stolování a příprava pokrmů dokáže spojit bulharskou i českou rodinu dohromady. Pokrmy jsou také mými respondenty automaticky spojovány se vzpomínkami na rodinu a dětství v Bulharsku. Národní kuchyni je také možné pojímat jako prostředek k udržování a demonstraci národní identity. Předpokládám tedy, že téma národní kuchyně ve vztahu k příbuzenským, sociálním vztahům, identitě a pravděpodobně dalším prvkům kultury imigrantů, bude mít pro další bádání nosný význam, protože může poskytnout okno do dané kultury.

Myslím si, že pochopení a bližší seznámení se situací a případnými změnami, které nastávají v životech lidí, kteří se rozhodli žít v jiné než rodné zemi, je velice důležité pro celkové a vzájemné porozumění obyvatel sdílejících navzájem zemi. Největším změnám v této situaci podléhají příbuzenské a sociální vazby, které představují základní vztahy

mezi lidmi. Je tedy velice zajímavé a domnívám se, že i důležité porozumět jejich proměnám a vnímaným rozdílnostem. Zároveň je žádoucí sledovat nejrůznější okolnosti pojící se se situací imigrace a snažit se i o jejich pochopení.

## 9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Amort, Č. 1980. *Dějiny československo-bulharských vztahů*. Praha: Academia.

Avramova, L. 2009. Imigrace Bulharu do Čech. *Antropowebzin* 2–3: 3–12.

Báčová, V. 1996. Společenská a kulturná podmienenosť osobnej identity. In: *Československá psychologie/časopis pro psychologickou teorii a praxi. Akademia*, 321–337.

Bachtin, M. M. 2007. *Francois Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha: Argo.

Barnes, J. A. 1954. Class and committees in a Norwegian island parish. *Human Relations* 7: 39–58.

Barnes, J. A. 1969. Networks and political process. In: *Social Networks in Urban Situations: Analysis of Personal Relationships in Central African Towns*. Manchester: Manchester University Press, 51–76.

Bečvářová, M. 2009. *České kořeny bulharské matematiky*. Praha: Mattfyzpress.

Bernard, R. H. 2006. *Research methods in anthropology: qualitative and quantitative approaches*. Lanham: AltaMira Press.

Bernard, R. H., J. P. Perti, O. Werner, and J. Boster et al. 1986. The Construction of Primary Data in Cultural Anthropology. *Current Anthropology* 27(4): 382–396.

Bitnerová, D. 2005. Sebepojetí etnik v „otevřené“ české společnosti. In: *Kdo jsem a kam patřím?*. Praha: Sofis, 5–12.

Bitnerová, D. and M. Moravcová. 2005a. Bulharští vysokoškoláci v Praze. In: *Kdo jsem a kam patřím?*. Praha: Sofis, 264–296.

Bitnerová, D. and M. Moravcová. 2005b. *Kdo jsem a kam patřím*. Praha: Sofis.

Bitnerová, D. and M. Moravcová. 2009. *Etnické komunity. Elity. Instituce. Stát*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.

Bočková, H. and J. Pospíšilová 2006. Bulhaři v Brně. Proměny profesní a etnické minority. *Český lid* 93: 113–136.

Bott, E. 1957a. *Family and Social Network*. London: Tavistock.

- Bott, E. 1957b. Urban Families: Conjugal Roles and Social Network. *Human relations* 8(4): 323–350.
- Broude, G. J. 1994. *Marriage, Family, and Relationships: A Cross-Cultural Encyclopedia*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO.
- Brubaker, R. and F. Cooper. 2000. Beyond "identity". *Theory and Society* 29: 1–47.
- Bruggerman, J. 2008. *Social networks: An introduction*. New York: Routledge.
- Budilova L. 2007. Studium příbuzenství a sociální antropologie. *AntropoWebzin* (2-3): 117–127.
- Eriksen, E. H. 1968. *Identity, youth and crisis*. New York: W. W. Norton Company.
- Eriksen, T. H. 2007. *Antropologie multikulturních společností (Rozumět identitě)*. Praha – Kroměříž: TRITON.
- Georgieva, R. 2011. *Bulhaři v Čechách – kulturní parametry, imigrační proces a společenská integrace v současné době*. Praha: FHS UK.
- Goody, J. 1982. *Cooking, Cuisine and Class. A Study in Comparative Sociology*. Cambridge: Cambridge UP.
- Granovetter, M. 1973. The Strength of Weak Ties. *The American Journal of Sociology* 78(6): 1360–1380.
- Hall, S. 1996. Introduction: Who Needs 'Identity'? In: *Questions of Cultural Identity*. SAGE Publications Ltd, 1–17.
- Havránková, R. 1996. Mladí Bulhaři v českých městech v 19. století. *Lidé města* 7: 160–169.
- Heizler, O. and A. Kimhi. 2012. Does Family Composition Affect Social Networking?. *IZA DP* (6380): 1–24.
- Hejl, F. 1983. Brno – centrum vysokoškolského vzdělání mládeže jihovýchodní a východní Evropy. In: *Brno mezi městy střední Evropy*. Brno, 39–57.
- Hejl, F. 1990. *Bulharští studenti na brněnských vysokých školách po roce 1945*. In: *Československo-bulharské kulturní vztahy. Tradice a perspektivy bádání*. Brno, 359–374.

- Hendl, J. 2005. *Kvalitativní výzkum, základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Holý, L. 1996. *Anthropological Perspectives on Kinship*. London: Pluto Press.
- Jakoubek, M. 2016. *Teorie etnicity*. Praha: SLON.
- Jenkins, R. 2008. *Social Identity, Third Edition*. London and New York: Routledge.
- Keesing, R. M. 1975. *Kin Groups and Social Structure*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Kiossev, A. 2002. „The Dark Intimacy: Maps, Identities, Acts of Identifications”. In: *Balkan as Metaphor. Between Globalization and Fragmentation*, Cambridge: MIT Press, 165–190.
- Koc, M. and J. Welsh. 2001. Paper written for the Multiculturalism Program, Department of Canadian Heritage and the Canadian Ethnic Studies Association Conference *Food, Foodways and Immigrant Experience*. Halifax (manuscript).
- Krāsteva-Blagoeva, E. 2008. Tasting the Balkans: Food and Identity. *Ethnologia Balkanica* 12: 25–35.
- Levi-Strauss, C. 1983. *The Raw and the Cooked: Mythologiques*. Chicago: University of Chicago Press.
- Manolová-Motejlová, M. 2006. *Uchováno v paměti: Bulharská sedjanka a její pokračovatelé v českých zemích*. Praha: Bulharská kulturně osvětová organizace.
- Manolová-Motejlová, M., E. Mandažieva and D. Hronková et al. 2005. *Kapitoly z minulosti česko-bulharských kulturních vztahů, První část*. Praha-Sofia: Avangard Prima.
- Marsden, P.V. 1990. Network Data and Measurement. *Annual Review of Sociology* (16): 435–463.
- Mihaylova, K. 2013. Labour Migration of Bulgarians to the Czech Lands and Some Aspects of Their Ethnocultural Identity. *Our Europe. Ethnography-Ethnology-Anthropology of Culture* 2: 57–72.
- Minčev, E. 2011. Češi v Plovdivu. In: *Studentské zamyšlení 2. Tématické číslo. Češi a Slováci v Plovdivu*. Pardubice, 8-15.

Mitchell, J. C. 1974. Social Networks. *Annual Reviews in Anthropology* (3): 279–299.

Mitchell, J. C. (ed.). 1969. *Social Networks in Urban Situations. Analyses of Personal Relationships in Central African Towns*. Manchester: Manchester University Press.

Moravcová, M. 1990. Počátky působení bulharských zahradníků v českých zemích. *Les Études balkaniques tchécoslovaques* 8: 111–153.

Moravcová, M. 2005. Konstrukce identity Bulhara – cizince v českém velkoměstě. Skupina vysokoškoláků v Praze. In: *Bulhari na Slovensku. Etnokultúrne charakteristiky a súvislosti*, Bratislava: VEDA, 164–173.

Nosková, H. 2001. *Národnostní skladba obyvatelstva v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Otčenášek, J., S. Hošková, and Z. Uherek 2002. *Úspěšné a neúspěšné strategie integrace cizinců*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR/ Akademie věd České republiky.

Penčev, V. 2006. Tempus edax rerum aneb O minulosti a současnosti vojvodovských Čechů. In: *Neco Petkov Necov: Dějiny Vojvodova, vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku*, Plzeň: Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, 90–105.

Penčev, V. 2012. *Po serpentínách sebepoznání a poznání toho druhého. Češi a Slováci v Bulharsku, Bulhaři v České republice*. Praha: FHS UK.

Rychlík, J. 2000. *Dějiny Bulharska*. Praha: Lidové noviny.

Rychlík, J., V. Penčev, and M. Kouba. 2010. Česko-bulharské vztahy. In: *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*. Praha: Historický ústav, 225–252.

Sanjek, R. 1990. *Fieldnotes: the makings of anthropology*. Ithaca: Cornell University Press.

Scott, J. P. 2000. *Social Network Analysis: A Handbook*. Second Edi. SAGE Publications Ltd.

Schneider, D. 1984. *A Critique of the Study of Kinship*. Michigan: The University of Michigan Press.

Schneider, D. 1968. *American kinship: a cultural account*. Chicago: University Of Chicago Press.

Silverman, D. 2005. *Ako robiť kvalitatívny výskum. Praktická príručka*. Bratislava: Ikar.

Skupnik, J. 2010. *Antropologie příbuzenství: Příbuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě*. Praha: SLON.

Stone, L. 2006. *Kinship and Gender: an introduction*. Third edit. Washington: Westview press: Washington State University.

Strohsová, K. 2014. *Česko-Bulharská Manželství V Etnologické Perspektivě*. Plzeň: Vydavatelství Západočeské univerzity v Plzni.

Toušek, L. 2012. Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie. In: *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 25–106.

Toušek, L. 2009. Problematika vytváření relačních dat: příklad analýzy sociálních sítí bezdomovců. *Antropowebzin* (2–3): 35–42.

Urban, Z. 1957. *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd.

Vařeka, J. 1990. Češi v Bulharsku. *Český lid* 77(2): 81–87.

Wasserman, S., and K. Faust. 1994. *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.

Yordanova, H. 2013. Hudební aktivity bulharské menšiny v Praze. Přehled současného dění. Bakalářská diplomová práce. Masarykova Univerzita v Brně.(nepublikováno).

Zacharová, M. 2012. Bulharskí Záhradníci na Slovensku: ich príchod, spôsob života a peripetie spôsobené zmenami režimov v minulom storočí. *Etnologie* 4: 57–61.

Zeman, P. 2012. Působení českých učitelů ve Východní Rumélii v letech 1878–1885. Diplomová práce. Masarykova Univerzita v Brně.

Zeman, P. 2014. Česká inteligence v Bulharsku v letech 1878–1885 na příkladu českých učitelů ve Východní Rumélii. Rigorózní práce. Masarykova univerzita v Brně.

Želeva-Martins, D. 2009. Češi – strojitelé na nova sledosvoboždenska Balgarija. In: *Čechi v Balgarija. Roljata na češkoto prisastvie v Balgarskoto nacionalno vazražďane*, Sofija, 117–136.

## 9.1 Elektronické zdroje

Český statistický úřad. Oficiální web. [online]. Poslední revize 2016. [cit. 8.5.2016]. Dostupné z: [https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz\\_pocet\\_cizincu#cr](https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_pocet_cizincu#cr)

Heckman F. 1999. Integration policies in Europe: National Differences or Convergence?, EFMS, Working paper 33: 1–19. [online]. [cit. 15.2.2017] Dostupné z: [http://www.efms.uni-bamberg.de/pdf/efms\\_p33.pdf](http://www.efms.uni-bamberg.de/pdf/efms_p33.pdf)

Koncepce integrace cizinců. Cizinci v České republice. [online]. Poslední revize 2015. [cit. 4.2.2017]. Dostupné z: <http://cizinci.cz/cs/2018-integracni-politika-koncepce-zprava>

Migraceonline. Nový zákon o získávání českého státního občanství: hlavní změny. [online]. Poslední revize 2013. [cit. 5.2.2017]. Dostupné z: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/novy-zakon-o-ziskavani-ceskeho-statniho-obcanstvi-bezplatne-poradenstvi-v-poradne-pro-obcanstvi>

Ohlasy dění na Boskovicku. Příběhy z ghetta: Rosa Fleischmannová – první dáma Bulharska. [online]. Poslední revize 2016. [cit. 7.3.2017]. Dostupné z: <http://www.ohlasy.info/clanky/2016/06/rosa-fleischmannova.html>

Rummens J. 2003. *Conceptualising Identity and Diversity: Overlaps, Intersections, and Processes*. Canadian Ethnic studies, 10–25. [online]. [cit. 10.1.2017] Dostupné z: <http://www.arts.yorku.ca/soci/anisef/research/documents/rummensconceptualizing.pdf>

Spolek Zaedno. O svátku vína. [online]. Poslední revize 2012. [cit. 7.2.2017]. Dostupné z: <http://www.zaedno.org/trifon/o-svatku-vina>



Toušek L. 2014. Analýza sociálních sítí [online]. [cit. 2016-05-23]. Dostupné z: <http://www.antropologie.org/cs/metodologie/analyza-socialnich-siti>

Vláda České republiky. Národnostní menšiny. [online]. Poslední revize 2006. [cit. 1.2.2017]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/bulharska-narodnostni-mensina-16103/>

Železnice v republice Makedonie – I. díl. ŽelPage. [online]. Poslední revize 2017. [Cit. 3.1.2017]. Dostupné z: <http://www.zelpage.cz/clanky/zeleznice-v-republice-makedonie-i-dil?lang=cs>

## 9.2 Citace archivu

Archiv města Plzně. Registratura městské rady. i.č. 13692. Kart. 950. Z 25.9.1927 v Plzni.

NV Města Plzně. Spolkové oddělení. i.č. 2229. Bulharská kulturně osvětová organizace G. Dimitrov pobočka v Plzni, sig. 140. Z 7.4.1960 v Plzni.

Státní oblastní archiv v Plzni. Pracoviště Klášter. Zpráva o činnosti odboru pracovních sil v roce 1980. ZVIL 740. Z 3.6.1981 v Klášteře u Nepomuka.

Státní oblastní archiv v Plzni. Pracoviště Klášter. Zpráva o činnosti odboru pracovních sil v roce 1979. ZVIL 1833. Z roku 1980 v Klášteře u Nepomuka.

Státní oblastní archiv v Plzni. Pracoviště Klášter. Pracovní síly v LZ Plzeň. Výhledová studie do r. 1970. ZVIL 1012. Z roku 1970 v Klášteře u Nepomuka.

Státní oblastní archiv v Plzni. Pracoviště Klášter. Zpráva o činnosti zaměstnaneckého odboru v roce 1960. Ev. č. 2047/VN. Z 18.2.1961 v Klášteře u Nepomuka.

## 10 RESUMÉ

The purpose of this thesis is to outline the problems of transformation of kinship and social relations which occur in migrants who decide to leave their native country and start a new life in another country. Kinship and other social relations are mainly affected by migrations. This thesis is specifically focused on migrants from Bulgaria who for various reasons (mostly because of job and economic reasons) decided to live in the Czech Republic and they have been living here for several years. The main goal is to find out and understand how kinship and social network (relations) of those migrants are perceived and affected and if so, what are the perceived differences in those areas between Czech Republic and Bulgaria. It is important to mention that purpose of this thesis is not precise mapping of social and kinship networks of immigrants from Bulgaria but instead this thesis is focused on the subjective perception of the respondents which is related with their movement to another country. The most of the attention is dedicated to kinship and social relations.

Last but not least this thesis includes the long traditions of mutual relations of Czech and Bulgaria. There are also mentioned concepts like integration and identity because they are related to migration to the new country.

The outcome of this thesis is description of some characteristics relating to kinship and social relations of Bulgarians living in Pilsen. It is necessary to mention that Pilsen has become the major location of interest. One of the most fundamental finding is the feeling called „*Dual Identity*“ which is related to the fact that family is divided into two parts – Bulgarian and Czech. The feeling of „*Dual Identity*“ is also connected to the attitude to Bulgaria and Czech Republic. Very essential finding which has influenced kinship and social relations is the fact of different perception of maintaining and intensity of interpersonal relationships among Czech and Bulgarian people. This research also points out to a

great importance which is attributed by the respondents to the Bulgarian national cuisine. From the beginning this thesis was not focused on the topic of national cuisine however, during the research it became obvious that national cuisine has a great role for the respondents in both kinship and social relations. The national cuisine is the symbol of home and it is also a part of maintaining and strengthening national identity.

## **11 PŘÍLOHY**

Příloha A: Varianta 1 - Témata a otázky k polostrukturovaným rozhovorům s generací starších Bulharů

Příloha B: Varianta 2 - Témata a otázky k polostrukturovaným rozhovorům s generací potomků Bulharů

## **Příloha A:** Varianta 1 - Témata a otázky k polostrukturovaným rozhovorům s generací starších Bulharů

### Otázky zaměřené na odchod z Bulharska, příchod do ČR a následné začleňování:

- Mohl/a byste mi říci, kdy (v jakém zhruba roce) jste odešla/šel z Bulharska?
- ➔ Odcházel/a jste rovnou do ČR?
- ➔ Pokud nejprve jiná země: Proč jste se rozhodl/a nezůstat v dané zemi?
- Jak dlouho již žijete v České republice?
- Co bylo důvodem Vašeho odchodu z Bulharska? Co Vás k tomu motivovalo?
- Odcházel/a jste sám/sama, nebo Vás odešlo více najednou? (manžel s manželkou, kamarádi, matka s dětmi atd.)
- Odešel po Vás někdo další z vašich příbuzných?
- Byl Váš odchod z nějakého hlediska náročný? (finance, rodina, strach z neznámého, atd.)
- ➔ Pokud ano: Kdo Vám s odchodem pomáhal?
- ➔ Podporoval Vás (i například emocionálně) někdo v odchodu nebo Vás naopak odrazoval?
- Bylo Vaším plánem odejít navždy z Bulharska, nebo jste plánoval/a se zde zdržet jen určitou dobu a poté se vrátit?
- ➔ Pokud byl prvotní plán vrátit se: Co bylo důvodem toho, že jste zůstal/a? Motivovalo Vás k tomu něco?
- ➔ Nepřemýšlel/a jste někdy, že byste se vrátil/a?
- Byl/a jste první kdo odešel z Vaší rodiny do zahraničí, nebo jste odcházel/a za někým?
- Mohl/a byste říci, z jakého důvodu jste si vybral/a Českou republiku?
- Pokud byste měl/a popsat Váš odchod z Bulharska, tak jaké to bylo? Jaké jste prožíval/a pocity?
- A naopak jaké to bylo po příchodu do České republiky? Jaké jste měl/a pocity?
- Setkal/a jste se bezprostředně po příchodu s něčím, co pro Vás představovalo problém? (jazyk, zaměstnání, bydlení,...)
- ➔ Pokud ano: Kdo Vám s tímto problémem pomáhal a jakým způsobem?

- Zaměstnání, bydlení, jazyk – můžete mi říci, jak to u Vás probíhalo s hledáním prvního bytu, zaměstnání? Na koho jste se obracel/a, co jste hledal/a? Jak jste se naučil/a jazyk?
- Vzpomínáte si, kdo byl první, s kým jste se zde setkal/a po Vašem příchodu?
- Pokud ano: Proč zrovna s touto osobou? Jak a proč byla pro Vás významná?
- Jak jste získal/a kontakt na tuto osobu?
- V čem Vám byla tato osoba nejvíce nápomocná?
- Pamatujete si, že by bylo něco, co by pro Vás představovalo problém i po delší době? (rozdílná kultura, společenské návyky, lidé,...) – něco na co jste si nemohl/a zvyknout?
- Pokud ano: Kdo Vám s tím pomáhal?
- Setkal/a jste se s někým dalším kdo měl stejný problém?
- Máte zkušenost s nějakou organizací či klubem, které by Vám po příjezdu s něčím pomáhali?
- Pokud ano: Jak byste zhodnotil/a jejich pomoc? V čem Vám byla tato organizace nápomocná?
- Stal/a jste se členem nějaké organizace/klubu?
- Pokud ano: Jedná se o organizaci/klub kde se sdružují Bulhaři?
- Pokud ano: V čem byste řekl/a, že jsou pozitiva členství?
- Stýkáte se (nebo stýkal/a) s lidmi z tohoto klubu/organizace i ve volném čase?
- Po jak dlouhé době v České republice, jste se zaběhl/a ve všedních věcech?
- V době, kdy jste žil/a v Bulharsku stýkal/a jste se s lidmi především z rodiny a blízkých příbuzných, nebo spíše s cizími lidmi (lidé ze zaměstnání, ze školy, atd.)?
- Mohla byste říci, jak se to proměnilo vlivem příjezdu?
- Stýkal/a jste se ze začátku Vašeho pobytu jen s Bulhary nebo i s Čechy?
- Pokud s Bulhary: Můžete vysvětlit proč?
- Pokud i s Čechy: Bylo to z nějakého důvodu nebo za nějakým účelem, nebo náhodou?
- V dnešní době máte spíše přátele mezi Bulhary nebo Čechy?
- Navštěvujete (navštěvoval/a jste) stále Bulharsko?
- Pokud ano: Jak často a s kým tam udržujete vztahy?
- Pokud ne: Má to nějaký důvod?

## Otázky zaměřené na příbuzenské vztahy a vnímání případných rozdílů:

- Můžete mi prosím popsat Vaší rodinu tady v České republice? (Kdo jsou její členové, jak je velká, kdo má hlavní slovo, jak často se scházíte např. s dalšími příbuznými, jaká je úloha jednotlivých členů – pokud je to nějak rozdělené atd.)
- ➔ Je Vaším partnerem Bulhar/Bulharka?
- ➔ Pokud ano: Chtěl/a jste od počátku zde založit rodinu jen s Bulharem/Bulharkou nebo Vám to bylo jedno?
- ➔ Pokud ne: Byl to záměr najít si českého partnera nebo jen náhoda?
- Mohl/a byste prosím popsat, jak vypadala Vaše rodina v Bulharsku? (jak byla velká, kdo měl hlavní slovo, jak často se scházelo příbuzenstvo, jaká byla úloha jednotlivých členů, atd.)
- ➔ Ovlivňovala Vaše rodina (jakýkoli člen) výběr něčího partnera?
- Pamatujete si, jak jste slavili Vánoce? Můžete mi to prosím popsat?
- Jak nyní slavíte Vánoce s Vaší rodinou v České republice?
- Existuje podle vás nějaký rozdíl mezi bulharskou a českou rodinou? Jak to vnímáte?
- ➔ Existuje podle Vás nějaký rozdíl v udržování vztahů, nebo ve vztazích obecně?
- ➔ K jakému typu rodiny byste nyní přirovnal/a Vaší rodinu?
- Dodržujete u Vás doma nějaké bulharské zvyky, nebo tradice? Můžete mi to popsat?
- Vaříte bulharskou kuchyni nebo spíše českou?
- ➔ Má to nějaký důvod, že vaříte spíše českou/bulharskou?
- Udržujete/udržovali jste s rodinou v Bulharsku vztahy i na dálku?
- ➔ Pokud ano: jak často jste se navštěvovali? Navštěvovali oni Vás nebo vy je?
- ➔ Mluvili/mluví Vám do „života“ i na dálku? Co ovlivňovali?
- Jak ovlivnil Vaší rodinu v Bulharsku Váš odchod? Co se podle Vás změnilo pro ně a co pro Vás?
- ➔ Přineslo jim to něco pozitivního, nebo negativního?
- Je (bylo) pro Vás důležité, aby Vaše děti měly vztah k Bulharsku? (učili jste je jazyk? Navštěvovaly/navštěvují Bulharsko atd.?)
- ➔ Pokud navštěvují/navštěvovali: Jak často tam jezdí a s kým se tam stýkají/stýkaly?



- Existuje podle Vás nějaký rozdíl ve výchově dětí mezi Českou republikou a Bulharskem?
- ➔ Pokud ano: K čemu jste se přiklonili Vy?
- Přejete si, aby Vaše děti měly za partnera Bulhara, nebo je Vám to jedno?
- Pokud byste měl/a zhodnotit celkově situaci, která se týká rodiny a její proměny vlivem života v jiné zemi, jak by to vypadalo? Co se podle Vás nejvíce změnilo? Koho se tato změna nejvíce dotkla? Je něco co byste chtěl/a připomenout a já jsem na to zapoměla?
- Mohla byste celkově popsat Vaše rozhodnutí žít v České republice? Jak to zpětně hodnotíte?

## **Příloha B:** Varianta 2 - Témata a otázky k polostrukturovaným rozhovorům s generací potomků Bulharů

- Mohl/a byste prosím popsat, jak vypadá vaše rodina v České republice? (kolik má členů, kdo má podle Vás hlavní slovo, jak často se schází příbuzní, atd.)
- ➔ Jsou Vaši rodiče oba Bulhaři?
- Mohl/a byste mi říci, kde jste se narodil/a? Tady nebo v Bulharsku?
- ➔ Pokud v Bulharsku: Pamatujete si na Váš odchod? Jaké to bylo? Můžete to popsat? Co jste prožíval/a?
- ➔ Vyprávěli Vám o odchodu rodiče? Jaké to bylo pro ně? A jak se sem dostali?
- ➔ Pokud narozen v Bulharsku: Pamatujete si, jak to vypadalo u Vás doma v Bulharsku (Vaše rodina) – kdo měl jaké role, hlavní slovo, velikost rodiny, jak často se scházeli příbuzní, co se dodržovalo za tradice atd. – můžete to popsat?
- ➔ Pokud narozen v ČR: vyprávěli Vám rodiče o rodině v Bulharsku? O tom, jak to tam vypadalo?
- Jak to vypadalo u Vás doma v ČR, když jste byl/a malý/á? Mluvílo se Bulharsky, dodržovali jste nějaké bulharské zvyky a tradice, vařila se Bulharská kuchyně atd.?
- Učili Vás rodiče Bulharsky?
- ➔ pokud ano: Využijete zde tento jazyk?
- Navštěvujete (nebo navštěvoval/a jste) s rodinou Bulharsko?
- ➔ Pokud ano: Jak často?
- ➔ Bylo to podle Vás pro rodiče důležité, abyste Bulharsko navštěvovali?
- ➔ Máte tam zázemí? (byt, dům, atd.)
- ➔ Jak tyto návštěvy vnímáte? (jako pouhou dovolenou, či je pro Vás Bulharsko domov?)
- ➔ Jaký máte vztah k Bulharsku, k Bulharům?
- Přemýšlel/a jste někdy, že byste žil/a v Bulharsku? Dokážete si to představit?
- Máte v Bulharsku ještě nějaké příbuzné?
- ➔ Pokud ano: Udržujete s nimi kontakty? Stýkáte se s nimi? Popř. jak často?

- ➔ Jaké vztahy k nim máte? Jsou Vám blízcí?
- Máte v Bulharsku nějaké známé (ne příbuzné)?
- ➔ Pokud ano: Odkud se znáte?
- ➔ Jak často se navštěvujete? Navštěvují i oni Vás v ČR?
- ➔ Jaký vztah k nim máte?
- Existuje podle Vás nějaký rozdíl v (příbuzenských) vztazích v Bulharsku a v Česku (udržování vztahů, kdo a jak často se navštěvuje atd.)?
- Existuje podle Vás nějaký rozdíl mezi rodinami v Bulharsku a v Česku? (př. Hlavní slovo, velikost atd.)
- Myslíte si, že je nějaký rozdíl ve výchově dětí mezi Bulharskem a ČR?
- ➔ Pokud ano: K jakému typu se myslíte, přiklonili Vaši rodiče? A k jakému se přikloníte (nebo jste se přiklonili) vy?
- Budete Vaše děti učit bulharštinu a vést je ke vztahu k Bulharsku?
- ➔ Pokud ano: Z jakého důvodu?
- Vnímáte v běžném životě to, že Vaši rodiče pochází z jiné země? Setkal/a jste se například s negativním pohledem? Nebo naopak byla to někdy výhoda?
- V ČR máte přátele a známé spíše mezi Bulhary anebo Čechy?
- Udržujete styky s dalšími Bulhary tady v ČR?
- ➔ Jste členem nějakého klubu/organizace sdružující Bulhary?
- Při výběru partnera budete dbát (dbáte) na to, aby to byl/a Bulhar, nebo naopak Čech, anebo je Vám to jedno?
- Jaký je Váš vztah k České republice a k Čechům?